

T.C.
İZMİR KÂTİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

AVRUPA’NIN KÜLTÜREL KİMLİĞİ VE
AVRUPA’DA YABANCI DÜŞMANLIĞI
(ZENOFOBİ)

Yüksek Lisans Tezi

ALİ BATUHAN KARAASLAN

İZMİR - 2019

T.C.
İZMİR KÂTİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

AVRUPA’NIN KÜLTÜREL KİMLİĞİ VE
AVRUPA’DA YABANCI DÜŞMANLIĞI
(ZENOFOBİ)

Yüksek Lisans Tezi

ALİ BATUHAN KARAASLAN

DANIŞMAN: DR. ÖĞR. ÜYESİ NİHAL KIRKPINAR ÖZSOY

İZMİR - 2019

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum ‘‘Avrupa’nın Kültürel Kimliği ve Avrupa’da Yabancı Düşmanlığı (Zenofobi)’’ adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden olduğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

21.06.2019

ALİ BATUHAN KARAASLAN

 TS EN ISO 9001:2015	T.C. İZMİR KÂTİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü	
	TEZ SINAVI TUTANAK FORMU	Dok. No: FR/604/21
		İlk Yayın Tar.: 03.10.2017
		Rev. No/Tar.: 00/..
		Sayfa 1 / 1

GÖNDEREN : Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Başkanlığı
GÖNDERİLEN : Sosyal Bilimler Enstitüsü

Anabilim Dalımız Yüksek Lisans Programı öğrencisi Ali Batuhan KARAASLAN ile ilgili Tez Sınav Tutanağı aşağıdadır.

Tarih:
Sayı :

Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Başkanı V.
Doç. Dr. Sedef EYLEMER
İmza

SINAV TUTANAĞI

Tez Sınav Jürimiz tarafından incelenen “Avrupa’ nın Kültürel Kimliği ve Avrupa’ da Yabancı Düşmanlığı (Zenofobi)” başlıklı tezli yüksek lisans tezi ile ilgili olarak jürimiz 18.07.2019 tarihinde toplanmış ve adı geçen öğrenciyi Tez Sınavına tabi tutmuştur. Sınav sonucunda adayın tezi hakkında OYBİRLİĞİ/ÇOKLUĞU ile aşağıdaki karar verilmiştir.

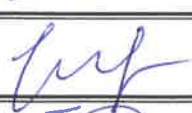
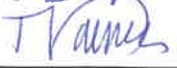
KABUL

Kabul Edilen Tezli Yüksek Lisans tezi:

- i) Bilime yenilik getirmiştir
- ii)Yeni bir bilimsel yöntem geliştirmiştir
- iii)Bilinen bir yöntemi yeni bir alana uygulamıştır
- iv) Uygulama yapmıştır (sadece Yüksek Lisansda geçerlidir)

RED

DÜZELTME *

Tez Sınav Jürisi	Unvanı ve Adı Soyadı	İmza
Tez Danışmanı	Dr. Öğr. Üyesi Nihal KIRKPINAR ÖZSOY	
Üye	Doç. Dr. Sedef EYLEMER	
Üye	Doç. Dr. İlkay TAŞ GÜRSOY	
Üye		
Üye		

Eki : Tez Değerlendirme Formu (Her bir jüri için).

* Tez sınavında düzeltme kararı verilmesi halinde jüri tarafından öngörülen düzeltmelere ilişkin bir jüri raporu eklenmelidir. Düzeltmeler için Ek süre her defasında en fazla yüksek lisans öğrencileri için 3 ay, doktora öğrencileri için 6 aydır.

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

AVRUPA’NIN KÜLTÜREL KİMLİĞİ VE AVRUPA’DA YABANCI DÜŞMANLIĞI (ZENOFOBİ)

Ali Batuhan KARAASLAN

İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

Kültür, toplumların kimliklerini etkileyen unsurlardan biridir. Değişime ve gelişime açık yapısıyla, her milletin tarihinde farklı bir şekilde yer etmiştir. Genel anlamda kültürün taşınması gereken ortak özellikler bulursa da her kültür, kendi özgün yapısı içinde var olmuştur. Kimliğin ifade ettiği aidiyeti anlamlandırmak için diğer kimlikler öteki olarak kabul edilmiştir. Avrupa kıtası Hıristiyanlığı kabul ettikten sonra dini çerçevede ortak bir zemin yaratılmış ve siyasal bakımdan parçalı olan kıtada dini kültürün birleştirdiği bir kimlik ön plana çıkarılmıştır. Günümüzde ise Avrupalı kimliği tartışmaya açık bir kavram olarak belirsizliğini korumaktadır.

Bu çalışmanın ilk yarısı kültürü bir kavram olarak incelemeyi ve Avrupa kıtasının tarihsel süreç içerisinde içinde sahip olduğu kültürel çerçeveyi ortaya koymayı amaçlamaktadır. Antik çağlardan günümüze uzanan dönemde Avrupa’nın kültürel anlamda yaşadığı etkileşim incelenerek ortak bir Avrupa Kimliği’nin oluşturulmaya çalışılması sorgulanmaktadır.

Çalışmanın ikinci yarısını ise yabancı düşmanlığı olarak bilinen zenofobi kavramının değerlendirilmesi oluşturmaktadır. Yabancı düşmanlığı öncelikle terimsel olarak irdelenmiş, daha sonra ise Avrupa Kültürü içerisinde nasıl bir etki bıraktığı özellikle dini ekseninde açıklanmıştır. Son yıllarda Avrupa’da meydana gelen

sosyal ve ekonomik değişimler sonucu artışa geçen zenofobik tutum, bu noktada çalışmanın güncel boyutunu oluşturmaktadır.

Avrupa kapsamı içerisinde yabancı düşmanlığının incelendiği bu çalışmada, alan yazın taraması yöntemi kullanılarak elde edilen bulgular yorumlanarak değerlendirilmiş, örnek, tablo ve grafiklerle zenginleştirilerek ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kültür, Kimlik, Avrupa Kültürü, Yabancı Düşmanlığı, Zenofobi

ABSTRACT

Master Thesis

CULTURAL IDENTITY OF EUROPE AND XENOPHOBIA IN EUROPE

Ali Batuhan KARAASLAN

İzmir Kâtip Çelebi University

Graduate School of Social Sciences

Department of International Relations Program

Culture is one of the components that influences the identity of societies. It has a unique place in the history of each nation with its open structure to change and development. Although there are characteristics that culture should bear in general, each culture exists within its own unique structure. In order to make sense of the identity expressed by the identity, other identities were accepted as the other. After the adoption of Christianity by the European continent, a common ground was created within the religious framework and an identity united by religious culture was brought to the fore in the politically fragmented continent. Nowadays, the European identity remains an ambiguous concept.

The first half of this study aims to examine culture as a concept and to reveal the cultural framework of the European continent in the historical process. It is questioned that the cultural interaction experienced by Europe in the cultural sense from the antiquity to the present day is tried to be formed by establishing a common European identity.

The second half of the study consists of the evaluation of the concept of xenophobia known as fear or hatred of foreigners. Firstly, xenophobia has been examined in terms of terms, and then it has been explained especially on the religious axis in terms of its impact on European Culture. The xenophobic attitude that has increased as a result of social and economic changes in Europe in recent years

constitutes the current dimension of this study.

In this study, where xenophobia was examined within the scope of Europe, the findings obtained by using literature survey method were interpreted and evaluated and enriched with examples, tables and graphics.

Keywords: Culture, Identity, European Culture, Culture of Europe, Xenophobia

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ.....	i
TEZ ONAY SAYFASI.....	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vii
GRAFİKLER LİSTESİ.....	x
TABLolar LİSTESİ.....	xi
KISALTMALAR.....	xii
ÖNSÖZ.....	xiv
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KÜLTÜRÜN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

1.1. Kültürün Tanımı.....	7
1.2. Kültürün Özellikleri.....	10
1.3. Kültürel Unsurlar.....	12
1.4 Kültürün Bağlantılı Kavramları.....	15
1.4.1 Kimlik.....	15
1.4.2 Küreselleşme.....	17
1.4.3 Çok Kültürlülük.....	19

İKİNCİ BÖLÜM

AVRUPA KÜLTÜRÜ

2.1. Antik Yunan.....	22
2.2. Roma'nın Etkisi.....	25

2.3. Hıristiyanlığın Etkisi.....	27
2.4. Ortaçağ Karanlığı.....	30
2.5. Rönesans ve Reform.....	35
2.6. Aydınlanma ve Hümanizm.....	39
2.7. İdeolojiler ve Büyük Savaşlar Çağı.....	44
2.8. Soğuk Savaş Dönemi ve Sonrasında Avrupa.....	49
2.9. Yirmi birinci Yüzyılda Avrupa Kültür ve Kimliği.....	52

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YABANCI DÜŞMANLIĞININ UNSURLARI

3.1. Kalıp Yargı.....	60
3.2. Önyargı.....	62
3.3. Ayrımcılık.....	65
3.4. Günah Keçisi.....	66
3.5. Etnik Merkezilik.....	68
3.6. Kültürel Görelilik.....	70
3.7. Irkçılık.....	72
3.8. Nefret Söylemi ve Nefret Suçu.....	76

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

AVRUPA'DA YABANCI DÜŞMANLIĞININ DİNSEL BOYUTU: ANTİSEMITİZM VE İSLAMOFOBİ

4.1. Antisemitizm.....	78
4.1.1. Antik Çağda Antisemitizm.....	79
4.1.2. Ortaçağda Antisemitizm.....	81
4.1.3. Modern Çağlarda Antisemitizm.....	82
4.1.4. Günümüzde Antisemitizm.....	85
4.2. İslamofobi.....	88

4.2.1. Ortaçağ ve Erken Modern Çağda İslamofobi.....	89
4.2.2 Yakın Tarih ve Günümüzde İslamofobi.....	91

BEŞİNCİ BÖLÜM

AVRUPA'DA YÜKSELEN SAĞ GÖRÜŞÜN YABANCI DÜŞMANLIĞINA ETKİSİ

5.1. Avrupa'da Sağın Yükselişi ve Temel Nedenleri.....	100
5.2. Aşırı Sağ Görüşün Yabancı Düşmanlığına Etkisi.....	102
5.2.1. Göçmen ve Mülteci Karşıtlığının Aşırı Sağ Partilerin Politikalarına Etkileri.....	103
5.2.2. Etnik Kökene Dayanann Yabancı Düşmanlığı.....	110
5.3. Yabancı Düşmanlığı Karşısında Kurulan Kuruluşlar.....	113
SONUÇ.....	116
KAYNAKÇA.....	121
ÖZGEÇMİŞ.....	150

GRAFİKLER

Grafik: I. Hıristiyanlar Arasında Milliyetçi Gurur ve Dini Gurur.....	53
Grafik: II. 1939'dan İtibaren Avrupa'da Yahudi Nüfusu.....	86
Grafik: III. Küresel Yahudi Nüfusu.....	86
Grafik: IV. AB'deki Yahudi Vatandaşların Antisemitizme Bakışı.....	88
Grafik: V. Doğu ve Güneydoğu Avrupa'da Müslümanlara Bakış.....	93
Grafik VI: Batı Avrupa'daki Protestanlar Arasındaki Müslümanlara Karşı Dini Tutum.....	97
Grafik: VII. Batı Avrupa'daki Katolikler Arasındaki Müslümanlara Karşı Dini Tutum.....	97
Grafik: VIII. Müslüman ve Yahudilere Karşı Olumsuz Görüş.....	98
Grafik: IX. Batı Avrupa'da İslam'ın Milli Kültür ve Değerlere Uyumu.....	99
Grafik: X. Sağ Kanat Popülist Partilerin Ortalama Seçim Desteği 1980-2017.....	101
Grafik: XI. 2010-2016 Yılları Arasındaki Tahmini Müslüman Göçmen Sayısı.....	104
Grafik: XII. Mültecilerin Ekonomik Beklenti Üzerindeki Etkisi.....	105
Grafik: XIII. Mültecilerin Yurt İçindeki Terörizm Üzerindeki Etkisi.....	106

TABLÖLAR

Tablo: I. İslam'ın Açık ve Kapalı Görünümleri.....	94
Tablo: II. Avrupa'da Milliyetçiliğin Yükselişii.....	107

KISALTMALAR

AB: Avrupa Birliği

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

AFD: Almanya İçin Alternatif (Alternative für Deutschland)

AGİT: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı

AK: Avrupa Konseyi

BM: Birleşmiş Milletler

Çev: Çeviren

DF: Danimarka Halk Partisi (Dansk Folkeparti)

ECRI: Irkçılığa ve Hoşgörüsüzlüğe Karşı Avrupa Komisyonu (European Commission against Racism and Intolerance)

Der: Derleyen

EKRE: Estonya Muhafazakar Halk Partisi (Eesti Konservatiivne Rahvaerakond)

ELAM: Ulusal Halk Cephesi (Ethniko Laiko Metopo)

ENAR: Irkçılığa Karşı Avrupa Ağı (European Network Against Racism)

EUMC: Avrupa Irkçılık ve Yabancı Düşmanlığını İzleme Merkezi (European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia)

FİDESZ: Macar Yurttaş Birliği (Magyar Polgári Szövetség)

FN: Ulusal Cephe (Front National)

FPÖ: Avusturya Özgürlük Partisi (Freiheitliche Partei Österreichs)

FRA: Avrupa Birliği Temel Haklar Ajansı (European Union Agency for Fundamental Rights)

G 20: 20'ler Grubu (Group of 20)

İŞİD: Irak Şam İslam Devleti

KOTLEBA: Bizim Slovakya'mız (Naše Slovensko)

LN: Kuzey Ligi (Lega Nord)

M5S: Beş Yıldız Hareketi (Movimento 5 Stelle)

PEGIDA: Batı'nın İslamlaştırılmasına Karşı Vatansever Avrupalılar (Patriotische Europäer Gegen Die Islamisierung Des Abendlandes)

PS: Gerçek Finler (Perussuomalaiset)

PVV: Özgürlük Partisi (Partij voor de Vrijheid)

s: Sayfa

SD: İsveç Demokratları (Sverigedemokraterna)

SPD: Özgürlük ve Doğrudan Demokrasi Partisi (Svoboda a Prímá Demokracie)

SVP: İsviçre Halk Partisi (Schweizerische Volkspartei)

vb: ve benzeri

vs: vesaire

ÖNSÖZ

Kültür, herkesin hakkında söz söylediği, ancak sığ bir şekilde algıladığı bir terimdir. Gerçekte ise psikoloji, sosyoloji, antropoloji gibi bir çok bilimle ilişkisi olan kültür, çok yönlü incelenen bir kavramdır. Yabancı düşmanlığı da kültür ve kimlik ile bağımsız incelenemeyen bir olgu olarak güncel tartışmalar arasında önemli bir konumda bulunmaktadır.

Her toplumun kendi kültürünü üstün görme durumu kültürler arasındaki en belirgin noktalardan biri olarak bilinmektedir. Sınıflandırma ve gruplama beynimizin tercih ettiği bir yöntem olup içgüdüyle yorumlansa da sosyolojik bir varlık olan insanın toplumdaki davranışlarını açıklayan değerler siyasi, etnik, ekonomik gibi çeşitlilik gösterebilmektedir.

Kültürel farklılıklar ve bu farklılıkların ortaya çıkardığı *yabancı* kimliği bu çalışmada detaylı bir şekilde alan yazına katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Lisans eğitimimden çok önceleri ilgilenmeye ve araştırmaya başladığım kültür ve kimlik kavramları, lisansüstü süreçte de bu alanda bir araştırma yapmama neden olmuştur. Özellikle öğrenci değişim programları çerçevesinde yurtdışında bulunduğum süreçte edindiğim tecrübeler ciddi bir boyutta beni bu konuyu araştırmaya itmiştir.

Yabancı düşmanlığı doğal ve içgüdüsel bir durum mudur yoksa sonradan yakalanılan bir hastalık mıdır? Avrupa'nın yabancılara karşı tutumu nasıldır? Mülteci ve göçmen krizi yabancı düşmanlığını ne boyutta etkilemektedir? Bu gibi soruların tartışılacağı eser, alan yazına katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

Çalışmayı oluşturduğum süreçte titizlikle çalışmamı inceleyen, zamanını ayıran ve yardımcı olan saygıdeğer hocam Dr. Öğr. Üyesi Nihal KIRKPINAR ÖZSOY'a,

Tavsiyelerinden dolayı Dr. Joanna Kulska'ya, süreç boyunca yanımdan eksik olmayan değerli arkadaşım Ahmet Aydın TOKER'e,

Eğitimim söz konusu olduğunda hiçbir fedakarlıktan kaçınmayan, bana hayatım boyunca destek olan babam Mete KARAASLAN ve annem Betül KARAASLAN'a teşekkür ve şükranı bir borç bilirim.

ALİ BATUHAN KARAASLAN

HAZİRAN 2019 / İZMİR

GİRİŞ

Avrupa kültürü ve kimliği, sadece son zamanlarda değil, Birleşik Avrupa fikrini ortaya atan filozofların zamanından beri tartışılan önemli kavramlardan biri kabul edilmektedir. Günlük hayatta karşılaştığımız kaynaklarda, Avrupa kültürü, Avrupa Birliği (AB) ile eş anlamlı kullanılabilen ve Avrupa Kültürü'nün AB ile tamamlandığı düşünülebilmektedir. Bununla birlikte kültürün bu kadar kısa zamanda oluşamayacağı öngörülmektedir. Avrupa'nın kültürel değerlerinin oluşması tıpkı diğer toplumlarda olduğu gibi bir tarihsel süreçten sonra belirginleştiği bilinmektedir. Bu süreç yüzyıllar içindeki savaşları, çatışmaları, devrimleri barındırmaktadır. Avrupa'nın, coğrafi keşiflerden itibaren kültürünü din üzerinden yayarak yeni uygarlıkları etkilediği görülmektedir. O zamandan bugüne dek de kültürel değerlerin sürekli bir hareket içinde olduğu Avrupa'da modern zamanlara gelirken kıtada ortak değerlerin oluşmaya başladığı varsayılmaktadır.

Tarih boyunca değişik kimlik ve kültürlerin varlığının sayısız çatışmayı körüklediği kabul edilmektedir. Bu çatışmalarda sadece farklı dine mensup olmanın değil, farklı mezheplerin varlığının bile uzun ve kanlı savaşlar için bir gerekçe oluşturduğu görülmektedir. Avrupa; Tanrı, kral, altın, vatan, özgürlük gibi bir çok nedenden dolayı savaşlara sahne olmuş, kimi zaman da çıkar çatışmaları kıta sınırlarının dışına kadar çıkmıştır. Yüzyıllar süren bu süreçte başta Batı Avrupa olmak üzere kıta coğrafyasının, kendi kültürünü ve düşünce tarzını ortaya çıkardığı düşünülmektedir. Kültür ve kimliğin oluşmasında tarihten başka unsurlar da yer bulunmaktadır. Her kültürde olduğu gibi Avrupa kültürünün de sahip olduğu karakteristik özelliklerin yıllar içerisinde bir çok farklı ögeden beslendiği ve bugüne kadar uzanan bir yapıya ulaştığı savunulmaktadır.

Aslında Avrupa kültürü'nü açıklamak ve sınıflandırmak tahmin edilenin aksine kolay bir şekilde yapılmamaktadır. Avrupa, coğrafi olarak bir kıta ismidir ancak aynı zamanda *Batı* olarak da anılmakta ve demokrasi ve hümanizmin beşiği olarak

bilinmektedir. Günümüzde Avrupa'nın insan hakları konusunda son derece hassas olması aslında tarihte edindiği acı tecrübelerden kaynaklanmaktadır.

Avrupa'nın batı sınırlarını çizmek, kıtanın Atlantik Okyanusu'na kıyısı olması sebebiyle son derece kolay olsa da doğu sınırlarını göstermek akademisyenler ve coğrafyacılara arasında tartışılan bir konudur. Türkiye ve Rusya coğrafi olarak topraklarının bir kısmı Avrupa'ya dâhil olduğu için Avrupalı olarak atfedilmekte bazen de bu ülkeler Avrupa kültür mirasına sahip olmamasıyla itham edilerek Avrupalılık sınırının dışında tutulmaktadır. Toplumların geçirdiği tarihsel sürecin kimliği etkileyen çok önemli bir öge olduğu varsayımı bugün bile Avrupalı üst kimliği adı altında etkin bir şekilde yer almaktadır. Bu kimlik ulusal kimlikten öte olarak özellikle göçmen ve sığınmacılara karşı ön plana çıkarılmaktadır.

Avrupa aslında coğrafi olarak çok büyük bir kıta olmamasına rağmen elliden fazla bağımsız devlete ev sahipliği yapmaktadır. "Avrupa Kültürü'nden" bahsettiğimiz zaman aslında bu ülkelerin ulusal kimliklerinden ve kültürlerinden bahsedilmektedir. Tarihsel süreçte oluşan göçler ve savaşların bu ülkelerin kültürlerini etkilediği ve imparatorluklar, prenslikler, krallıklar, cumhuriyetler gibi birçok yönetim şeklinin Avrupa'da siyasi yapıyı şekillendirdiği görülmektedir. Şehir devletleri olarak görülen yapı, ondan fazla etnik unsuru içine alan bir imparatorluk biçimiyle de görülmüş, son yüzyıllarda ise birleşik Avrupa düşüncesi üzerine teoriler ortaya atılmıştır. Filozoflar ve düşünce adamları tarafından dile getirilen bu planlar ve teorilerin amacı birleşik bir Avrupa devleti kurmaktır. Günümüzde ise siyasi açıdan bağımsız bir Avrupa devleti kurma pratiği olası görünmemektedir. Bununla birlikte tarihi dersler ve siyasi kazanımlar sayesinde Avrupa'nın bir kıta isminden fazlası olduğunu söylemek mümkündür.

Bugün Avrupa, özgür düşünce ve hümanizmin doğduğu topraklar olarak anılmaktadır. Tarihte birçok anlaşma ve ortaklık sağlanmış olsa da Avrupa kimliğini oluşturan Avrupalılık düşüncesi siyasi birlikten çok farklı bir kavramdır. Günümüzde, önemsenen ve üzerinde durulan kavramın yüzyıllar süren birikim sonucu oluştuğu düşünülmektedir. Avrupalılık, siyasi değil, zihniyetle ilgili bir kavram olarak kabul edilmektedir. İsviçre veya Norveç'in AB'de yer almaması, Avrupa değerlerine sahip olmadığı anlamına gelmemektedir. Bu yüzden Avrupa kimliğini tanımlamak ve sınıflandırmak için ne tür kıstasların geçerli olduğu

sorgulanmaktadır. Bu kıstasların oluşması kültürün oluşması kadar karmaşık ve açıklanması zor ve uzun bir süreci kapsamaktadır. Ancak kültürün özellikleri ve yapısı kavrandığı zaman anlam ifade etmektedir.

Birlikler veya siyasi ittifaklar geçici olabilmekte, ancak kültür toplumları derinlemesine etkilemekte ve geçmişin yönlendirmesiyle geleceği şekillendirmektedir. Kültürden kurtulmak veya onu reddetmek mümkün değildir, çünkü içlerinde farklılık gösterse de tüm insanlık için ortak bir mirastır.

Bugün pek çok insanın zihninde “Avrupa” denilince Avrupa Birliği ve aynı zamanda Avrupa Konseyi (AK)’ni temsil eden lacivert üzerine on iki sarı yıldızlı bayrak canlanmaktadır. Ancak bu kurumların bile yirminci yüzyılın ikinci yarısında oluştuğu hatırlanırsa siyasi olarak birlik oluşturmaya çalışan Avrupa’nın bu çabasının pratikte ne kadar yeni olduğu göze çarpacaktır. Zaman zaman Avrupa’nın dini kimliği ön plana çıkarılmakta ve AB bazı çevreler tarafından- ne kadar Protestan ve Ortodoks ve Müslüman nüfusu içine alsada- Katolik birliği olarak anılmaktadır. Birliğin evrensel değerlere ve Avrupa kültürüne yaptığı vurgu, Avrupa kültürünün dayandığı Hıristiyanlıktan etkilenmektedir. Dini olsun ya da olmasın, kültürün toplumların üzerindeki rolü yadsınamaz bir gerçektir. Günümüze kadar uzanan süreçte farklı kültür ve toplumların oluşturduğu kıta hakkında bugün ortak bir kimlik yaratılıp yaratılmayacağı tartışmaları devam etmektedir.

Bu çalışma genel olarak, Avrupa kültürünün analizini yapmayı, kültürün yol açtığı sorunları incelemeyi, özellikle de son dönemlerde yaşanan kültürel çatışmalarla ilgili tehdit ve çatışmaların nedenlerini ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Avrupa kültürünün analizi yapılmadan önce kültürle ilgili temel kavram ve temalara değinmek de gerekmektedir. Eğer bu kavramlar yeterince anlaşırsa tümdengelimden yola çıkarak Avrupa Kültürü’nün öğeleri üzerinde de mantıklı varsayımlar yapılabilecektir. Kültürel özelliklerin yanında tarihi öğeler gibi kültürü etkileyen öğelerden bağımsız bir çalışma yapmak mümkün gözükmemektedir. Bu sebeple kültür çalışılırken tarih ve sosyoloji gibi alanlardan faydalanılmaktadır. Günümüz coğrafyasında yaşanan etnik ve siyasi sorunlara genellikle tarihi birikim ve sosyolojik etkiler sonucu çatışan kültürler neden olmaktadır.

Özellikle geçtiğimiz bir kaç yılda, milliyetçilik, ırkçılık, küreselleşme ve çok kültürlülük gibi kavramların sosyal medya ve kitle iletişim cihazları sayesinde büyük bir önem kazandığı görülmektedir. Bu sebeple akademik perspektifin yanı sıra bu terimlerin günlük yaşantımızda da konuşulan ve tartışılan terimler haline geldiği gözlemlenmektedir. Dini ve etnik kimliklerin çatışması sonucu da çatışmaların günümüzde ciddi bir boyuta geldiği bu durumdan Avrupa kıtasının da nasibini aldığı bilinmektedir. Kültür, din ve milliyet kavramları hakkında da bir çok araştırma ve çalışma yapılmasına rağmen post modern dünyamızda kimliklerin çatışması giderek derinleşmekte ve yeni sorunlar yaratarak toplumlar arası engeller inşa etmektedir. Günümüzün evrensel dünyası bu düşünceler ve kavramlar toplumların yaşayışlarını önemli ölçüde etkilemekte ve uluslararası normlarda farklı kavramlar yaratmaktadır. Dün geçerli olan bir sosyolojik eğilim, bilgi ve iletişimin gelişmesiyle artık çok kolay ve hızlı bir şekilde farklı yönere çekilerek değişebilmektedir. Diğer sosyal bilimlerde olduğu gibi sosyoloji de insan faktörü üzerine kuruludur. İnsanların düşünceleri değişebilmekte ve bu toplumun düşüncesinin değişmesine neden olabilmektedir. Her toplum diğerini farklı bir şekilde yorumlayabilmektedir Her toplumun doğrusu kendi kültürü olacağından diğer toplumlarla olan ilişkileri de bu kültürün benzerliğiyle ilişkilidir. Bu çalışmada kültür ve *zenofobi* yani yabancı düşmanlığı terimleri üzerinde durulmakta ve bu terimler, tanımlaması kolay kavramlar olarak düşünülse de ifade ettiği ve kapsadığı terimler düşünüldüğünde bir çok alt başlığı ve tartışmalı konuyu içerdiği görülmektedir.

Zenofobi yeni ortaya çıkan bir kavram değildir. Antik Yunancadan gelen bu kelime bugün bile büyük ölçüde önemini korumaktadır. Özellikle de geçtiğimiz bir kaç yılda uluslararası ilişkiler alanında en çok kullanılan kelimelerden biri haline gelmektedir. Hatta 2016 yılında internette en çok aranan kelimelerinden biri olmuştur. Günümüzde bu denli önemli hale gelmesi, oluşumuna etki eden nedenleri ve geçmişteki zenofobik olaylarla karşılaştırma gereğini doğurmaktadır.

Yabancıdan duyulan korku da en az insanlık kadar eskidir. İnsanlığın ekonomik, teknolojik ve siyasi olarak çok ilerleme gerçekleştirmesine rağmen genetik/evrimsel bazı özelliklerin aynı kaldığı (yabancıнын varlığının tehdidi) ve sosyolojik öğelerin de etkisiyle zenofobinin tüm toplumlarda gözlenebilen bir olgu olduğu tartışılmaktadır. İnsanların genlerinde var olan bu tepki mekanizması

psikolojik, sosyolojik bir olgu olarak hem ruh bilimi hem de sosyal bilimlerin alanının inceleme konusunu oluşturmaktadır.

Zenofobinin sistematik incelenmesi, sebeplerinin ve sorunlarının tespit edilmesi uluslararası dünya ve barışı için olumlu bir adım olarak değerlendirilmektedir. Uluslararası ilişkiler, milletler ile aktörler arasındaki diplomasiye ve sorunlara odaklanmaktadır. Bu sorunlar görünürde olan veya gizli kalan bazı etkiler ortaya çıkarabilmektedir. Bazen bu arka plandaki etki zenofobi olabilmekte ve kamuoyu veya kamu diplomasisi faaliyetleriyle de siyasi veya diplomatik kanalları yönlendirebilmektedir. Bu çalışmadaki amaç, zenofobi ve kültür incelemelerini Avrupa penceresinden incelemek ve araştırmaktır. Zenofobi'nin genellikle sosyolojik yönü olan bir kavram olmasına rağmen bu çalışmada da uluslararası ilişkiler bağlamına da değinerek kısa ve uzun dönemdeki etkilerini etkileyen siyasi ve kültürel öğelerden bahsedilecektir.

1990'lı yılların ortalarında ortaya çıkan Samuel Huntington'un medeniyetler çatışması tezi günümüzde tekrar önem kazanmıştır. Bu konu, kültürün, dinin ve etnisitenin uluslararası ilişkilerde anahtar faktörler olduğunu göstermektedir. Batılı bir bakış açısından yazılan medeniyetler çatışması temelinde medeniyetlerin sahip olduğu farklı özelliklerinin birbirleriyle çatışması için bir sebep olduğunu aktarmakta böylece kültür farklılığının olumsuz boyutu üzerinde durulmaktadır. Öyleyse kültür her zaman sorun yaratan bir etken midir? Kültürlerin bir arada barış içinde yaşaması mümkün müdür? Toplumun üyeleri farklılıklara karşı ne kadar anlayışlıdır? Bunun gibi sorular Avrupa kültürel kimliğinin de yapısı göz önünde bulundurularak çalışmanın ilerleyen bölümlerinde açıklanacaktır.

Daha sonraki bölümde ise yabancı düşmanlığının dini boyutları olan Antisemitizm ve İslamofobi'nin günümüze uzanan süreçte geçirdiği evrimler incelenecektir. Son bölümde ise günümüzde giderek artmakta olan milliyetçi düşüncenin ve aşırı sağ partilerin durumunun, Avrupa'ya etkisinden söz edilecektir. Göçmen ve mültecilerin sayısının giderek artmasının Avrupa'daki aşırı sağın yükselişine paralellik göstermesi ve buna bağlı olarak tolerans eşliğinin düşmesi, Avrupa'nın değerlerini sorgulanmasına yol açmaktadır. Avrupa bir yandan milli kimlik, diğer yandan ise- oluşturulmaya çalışılan- Avrupa kimliği arasında post-modern bir kriz yaşamaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KÜLTÜRÜN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

‘‘Bellek insan için neyse, kültür de toplum için ‘o’dur.’’’¹

Kültür, insanoğlunun varlığıyla yaşayan ve onu paylaşan insanlar üzerinde bir anlamı olan dinamik bir olgudur. Toplumun her alanında onu hissetmek mümkündür. Açıklaması kolay olmasa da toplumda bıraktığı etki tartışılmayacak derecede önemlidir. Kültürü, alt kültür, halk kültürü, popüler kültür, evrensel kültür gibi birçok alt başlığa ayrılabilir. Bunun yanı sıra semboller, ritüeller, değerler, efsaneler gibi kavramları içine almaktadır. Bu karmaşık ve yoğun içeriği, kültürün sıradan bir tanımının yapılmasını zorlaştırmaktadır.

Kültürün niteliğinin iki kısma ayrılarak incelenebileceğini söyleyen Brewin, ilk kısım olan *kultur* terimini siyasal otoritelerin değişmesi zor olan; mutfak, dil, din, müzik, spor, ortak savaş tecrübesi, demokrasiye olan yakınlık ve hukukun üstünlüğü şeklinde tanımlandığını belirtmekte, ikinci olarak ise *bildung* yani siyasal otoritelerin, yabancı dil bilgisi, tarih görüşü, siyasal ya da kültürel sürece katılım, hoşgörü, sağlık bakımı ve eğitim hakkı gibi ders kitapları yoluyla veya teşviklerle öğrenildiğini aktarmaktadır.²

Williams, kültürü tanımlarken her insan topluluğunun kendi biçimi, amacı ve anlamı olduğunu söylemekte ve bu toplumların kurumlarda, sanatta ve eğitimde bunları ifade ettiğini aktarmaktadır.³ Kültürü tanımlarken kesin ve değişmez sınırlar çizmek her zaman doğru olmamaktadır. Komşu kültürler birbirlerini etkileyebilirken kültürün evrim geçirerek şekil değiştirmesi de mümkündür. Tanım olarak genelde soyut gibi gözükse de baktığımız her yerde kültürden bir iz bulmak olasıdır. Öyleyse

¹ Harry C. Triandis, ‘‘The Self and Social Behavior in Differencing Cultural Contexts’’, *American Psychological Association Psychological Review*, Cilt 96, Sayı 3, s.511.

² Christopher Brewin, ‘‘European Identity’’, *Why Europe? Problems of Culture and Identity Volume 1: Political and Historical Dimensions*, (der. Joe Andrews vd.), Macmillan, New York, (2000), s.64.

³ Raymond Williams, *Resources of Hope: Culture, Democracy, Socialism*, der. Robin Gable, Verse, Londra, 1989, s.4.

kültür bizi ve yaşantımızı nasıl etkilemektedir? Özellikleri ve öğeleri nelerdir? Bu bölümde bu tarz sorular cevap bulacaktır.

1.1. KÜLTÜRÜN TANIMI

Biyologlara göre insan, hayvanlar aleminin bir ögesi iken bu sınıflandırma monoteist inançlı kişilere göre kabul edilemez bir hakarettir. Evrim teorisi de yaratılış teorisi de birbirinden zıt olarak dünyayı yorumlasalar da insanları diğer canlılardan ayıran çok güçlü bir sosyal yapı bulunduğu konusunda ortak kaniya sahiptirler. İçgüdüler ve genetik bazı davranışlardan farklı olarak *medeniyet* adı verilen kavramı inşa etmek ve çoğalarak ilerleyen bir sürece katkıda bulunmak yalnızca insanlığa mahsustur. İnsanın doğumuyla geçmiş kuşaklardan öğrenilen ve gelecek kuşaklara aktarılan değerlerin birikimi olan kültürün tanımı üzerine oldukça farklı ve bağımsız tanımlar yapmak mümkündür. Bilim adamları ve sosyologlar arasında fikir birliğine varılamayan konulardan biri olan kültür tanımı her bilim dalının kendi çerçevesine göre yapılmaktadır. Brown'un insanlığın evrensel mirasını hakkındaki sözlerine bakıldığında kültürün ortak bir özellik olduğunu görülmektedir: *“Yüzlerce kimliğin tespit edildiği insanlığın evrenselliği; kültür, toplum, dil, davranış ve akıl özelliklerinden oluşmuştur ve bu kayıtlara bakıldığında, etnografya ve tarih hakkında bilinenler tüm insanlar arasında incelenmiştir”*.⁴

Öte yandan Williams kültürün tanımının zorluğunu şu kelimelerle ifade etmektedir:

*“Kültür, İngilizce'deki iki veya üç en karmaşık kelimedenden biridir. Bu kısmen, çeşitli Avrupa dillerinde, karmaşık tarihsel gelişimi nedeniyle, ancak temelde, birkaç farklı entelektüel disiplinde ve birkaç farklı ve uyumsuz düşünce sisteminde önemli kavramlar için kullanılmaya başlandığından dolayıdır.”*⁵

Kültürün tanımlanmasının zor olduğunu savunan yazarların aksine Kongar ise kültürün tanımının zor olmadığını ancak ortak bir tanımda uzlaşmanın zor olduğunu söylemektedir.⁶ Aynı zamanda kendi kültür tanımını yaparak kültürü şu şekilde tanımlamaktadır;

⁴ Donald E. Brown, “Human Universals, human Nature & Human Culture”, *Deadalus, On Human Nature*, Cilt 133, No 4, (Güz 2004), s. 47.

⁵ Raymond Williams, *Keywords: A Vocabulary of Culture and Society*, Oxford University Press, Oxford and New York, 2015.

⁶ Emre Kongar, *Kültür Üzerine*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1994, s.19.

‘‘En genel ve en nesnel tanımı ile kültür, insanın yarattıklarının tümüdür. Bir bütün oluşturan kültür ancak çözümleme amaçları ile bölünebilir(...) İnsanın yarattığı bütün araç ve gereçler maddi kültüre; yine insanın yarattığı bütün anlamlar, değerler, kurallar manevi kültüre örnektir. Bir başka terminoloji ile maddi kültüre teknoloji, manevi kültüre ise ideoloji diyebiliriz’’⁷

Kültürün antropolojiyle de ilişkisi bulunmaktadır. Bu yüzden antropologlar ve sosyologlar kültürün tanımı ve anlamı üzerine odaklanmaktadır. Yirminci yüzyılın en büyük antropologlarından biri olan Malinowski de kültürün önemi üzerinde duran isimlerden olup kültürün insan davranışının en geniş anlamı olarak psikologdan sosyal bilimler öğrencisine, tarihten dilciye kadar önemli olduğunu belirtmektedir.⁸ Bu tanımla diğer çalışma alanlarıyla etkileşimde olan kültürün geniş yapısını göstermektedir.

Kroeber ve Kluckhorn ise kültür terimini farklı akademik çalışma perspektiflerinden incelemekte ve yüzden fazla tanıma yer vermektedir. En önemlisi de kültürü ‘‘betimsel, tarihsel, normatif, psikolojik, yapısal, genetik ve tamamlanmamış’’ olmak üzere yedi başlık altında incelemektedirler.⁹ öte yandan Eliot, kültürü üç boyutta analiz etmekte ve kültürün, bireyin, grubun, sınıfın veya tüm toplumun gelişimi göz önünde bulundurulmasına göre farklı ilişkileri olduğunu ifade etmektedir.¹⁰ Güvenç ise terimin belirsiz yapısını vurgulamakta ve kültürün dört soyut anlamı olduğunu açıklamaktadır: Birincisi, bir toplumun çoğalan bir uygarlığıdır. İkinci olarak kültür toplumun kendisidir. Üçüncüsü, bir çift sosyal sürecin ürünüdür ve son olarak insan ve toplum teorisidir.¹¹ Daha da eskiye gidilirse, Tylor on dokuzuncu yüzyılın ilk ve en geniş tanımlarından birini şu şekilde yapmaktadır: ‘‘Geniş etnografik anlamda ele alınan Kültür veya Medeniyet, toplumun bir yesi olarak insan tarafından edinilen bilgi, inanç, sanat, ahlak, hukuk, özel ve diğer yetenekleri ve alışkanlıkları içeren karmaşık bütündür’’¹² Bu tanımla Tylor, kültür ve medeniyet terimlerini eş anlamlı olarak kullanmaktadır. Sözlük anlamına bakacak olursak da Oxford Sözlüğün verdiği ilk anlama göre insanlığın

⁷ Kongar, a.g.e., s.19.

⁸ Bronislaw Malinowski, *A Scientific Theory of Culture and Other Essays*, Galaxy Book; The University of North Carolina Press, New York, 1960, s.5.

⁹ Clyde Kluckhohn, A.L. Kroeber, *Culture: A Critical Review of Concepts and Definitions*, Cambridge, Massachusetts, 1952, s.40.

¹⁰ T.S. Eliot, *Notes Towards the Definition of Culture*, Faber and Faber, Londra, 2010, s.1.

¹¹ Bozkurt Güvenç, *İnsan ve Kültür*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1979, s.95.

¹² Edward B Tylor, *Primitive Culture: Research Into the Development of Mythology, Philosophy, Religion, Art and Custom*, London, 1871, s.1.

ortaklaşa entelektüel kazanımının ustalığı ve ortaya konması, son anlamında ise toprağın işlenmesi anlamına gelmektedir.¹³ Bu benzerlik bize toprağın işlenmesi ve kültür arasında bir benzerlik olduğunu göstermektedir. Baldwin ve Faulkner bu durumu şöyle açıklamaktadırlar:

“Bu kelimeler arasında bir akrabalık vardır. Örneğin cultus kelimesi (cult kökünden gelir) dini bir grupta birisini yetiştirmek anlamına gelebilir. Sonuçta kelimenin tüm biçimleri erken dönem Latince ‘den- colere- gelmektedir ve yeri ekip biçmek anlamına gelmektedir.’”

Kültür on yedinci yüzyıla kadar aynı anlamda kullanıldıysa da Güvenç, ilk kez Voltaire’in terimi insan zekasının (esprit) oluşumu, gelişimi, geliştirilmesi ve yüceltilmesi anlamında kullanıldığını belirtmekte, ve on sekizinci yüzyıldan sonra Almanca’ya geçen sözcüğün diğer dillere de evrildiğini belirtmiştir.¹⁴

Diğer yandan medeniyetin anlamına bakıldığında Oxford sözlüğü, “toplum, kültür ve belli alandaki hayat tarzı” olarak açıklamaktadır.¹⁵ Tylor’un söylediği gibi kültür ve medeniyet aynı Latince kökten gelmekte ancak anlamları tarihte boyunca yeni anlamlar kazanmalarıyla kısmen farklılaşmaktadır. Benhabib kelimenin ilk kullanımının Romalılar tarafından olduğunu belirtmekte ve eklemektedir: “*Bati modernizesinin ortaya çıkışı, kapitalist bir ekonomi, rasyonelleşmiş bilimsel dünya görüşü(...) kültürün kök anlamından radikal bir biçimde ayırmıştır.*¹⁶ Bugün kültür, türediği kökten ve ilk anlamından farklı yönlerde ve karmaşık anlamlarda kullanılmaktadır.

Buna karşılık Kafesoğlu, kültür ve medeniyetin iki farklı şey olduğunu ve kültürün medeniyeti yarattığını savunmaktadır.¹⁷ Etimolojik açıdan bakıldığında ise on dokuzuncu yüzyılın başında medeniyetin entelektüel tarafı olarak tanımlanan kültür, yüzyılın sonlarına doğru ise bireyin toplu ve geleneksel kazanımları, belirli bir kolektif ve entelektüel gelişim tarzı olarak nitelenmektedir.¹⁸ Bu konuyla ilgili olarak Williams da, medeniyet ve kültürün on sekizinci yüzyılda birbiri yerine

¹³ Oxford Dictionary “Culture”, <https://en.oxforddictionaries.com/definition/culture> erişim tarihi: 20.11.2017.

¹⁴ Güvenç, a.g.e, s.96.

¹⁵ Oxford Dictionary, “Civilization”, <https://en.oxforddictionaries.com/definition/civilization>, erişim tarihi: 20.11.2017.

¹⁶ Seyla Benhabib, “The Claims of Culture: Equality and Diversity in the Global Era” Princeton University Press, New Jersey, 2002, s.2.

¹⁷ İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, Ötüken, İstanbul, 1997, s.16.

¹⁸ <https://www.etymonline.com/word/culture>, erişim tarihi: 20.11.2017.

kullanılabilen terimler olduğunu söylemiştir.¹⁹ Kültürün karmaşık yapısı karşısında sınıflandırma ihtiyacı duyan isimlerden biri olan Jenks, dört katlı tipolojiyle kültürü açıklamaya çalışmıştır. İlk olarak kültürü beyinsel veya bilişsel bir kategoriye almakta, ikinci olarak daha somut ve kolektif bir kategoriye indirmekte, üçüncü kategoride tanımlayıcı ve somut nitelendirme yapmakta ve son olarak sosyal bir yapıda açıklamaktadır.²⁰

Bu açıklamalara ek olarak Geertz kültüre başka bir açıdan bakmakta ve kültürün, davranışı etkilemek için somut davranışlarla (gelenek, görenek ve adetler) değil, kontrol mekanizmalarıyla (planlar, yöntemler, eğitim) açıklanabildiğini vurgulamaktadır.²¹ Özellikle bu açıklama, kültür denildiğinde insanların aklında canlanan yöresel yemekler, kıyafetler veya oyunlardan çok daha derin bir anlam ifade ettiği ve kültürün planlı ve yöntemli davranışların sonucu olarak incelenmesi gerektiğini göstermektedir. Elbette ki somut davranışlar kültürü yansıtan birer özellik olabilmektedir ancak kültürün açıklanması çok yönlü bir bilinç olarak ele alınmalıdır.

Teorik yan tanımlarda ise Marksizm ve Rasyonel seçim teorisi gibi sosyal bilimlerdeki iki baskın yaklaşımda bile kültürü dolaylı yoldan açıklamaya eğilimlidir.²² Bütün bu tanımlar göstermektedir ki kültürü tanımlarken kesin doğru ve geçerli sayılabilecek bir tanım bulmak olası gözükmemektedir. Farklı akademik dallar kendi çalışma alanlarında kendi kabul ettiği tanımlara yer vermekte ve açıklamalara yapmaktadırlar.

1.2. KÜLTÜRÜN ÖZELLİKLERİ

Hangi kültürün incelendiğine bakılmaksızın tüm kültürlerde görülen temel özellikler bulunmaktadır. Bueno bu özellikleri on başlık altında incelyerek kültürün on özelliğini şu şekilde sıralamaktadır: “paylaşılan, topluluk ürünü, sembolik, öğrenilmiş, entegre, uyarlanabilir, zorunlu, birikimli, dinamik ve çeşitli.”²³ Samovar

¹⁹ Raymond Williams, *Marxism and Literature*, Oxford University Press, Oxford, 1977, s.14.

²⁰ Chris Jenks, *Culture: Key Ideas*, London, 2001, s.11-12.

²¹ Clifford Geertz, *The Interpretations of Cultures*, Basic Books, New York, 1973, s.44.

²² Peter Larmour, *Interpreting Corruption: Culture and Politics in the Pacific Islands*, Honolulu: University of Hawaii Press, Honolulu, 2012, s.176.

²³ Christopher F. Bueono, <https://hubpages.com/education/Characteristics-of-Culture>, erişim tarihi: 22.11.2017.

ve Porter da kültürün “öğrenilen” olduğuna dikkat çekip doğuştan gelen bir özellik olmadığına dikkat çekmektedir.²⁴ Bu öğrenme süreci iletişim ve sembollerle ilişkili bir yapıdadır. Samovar’ın kitabında öğrenme türlerini, kültürün atasözleri, halk hikayeleri, efsaneler, sanat ve kitle iletişim araçları olarak sınıflandırılmaktadır.²⁵ Kültürel özellikler genellikle muhafazakâr ve değişmeye kapalı olarak düşünülse de dinamizm dünyada her şeyi etkilediği gibi kültürü de etkisi altına alabilmektedir. Zaman ve değişime direnmek mümkün olmasa da her kültürün direnci farklılık göstermektedir. Değişim her zaman radikal olmak zorunda değildir. Şu açıklama kültürün dinamik özelliğini göstermektedir: “*Bazı kültürler diğerlerinden daha fazla değişmişse de izolasyon ya da tasarım nedeniyle avcı-toplayıcıların bir yerden bir yere taşındıkları için tüm kültürlerin değişime uğradığı açıktır.*”²⁶

Semboller ve işaretler kültürü ifade etmede büyük bir öneme sahiptir. Tüm kültürler sembol işaretleri gibi soyut kavramlara yer vermektedir. Bu semboller kültürün içindeki insanları birbirine karşı birleştirirken, dış etkenlere ve toplumlara karşı bir sınır çekmektedir. Smircic, kültürü; paylaşılan semboller ile anlamlar sistemi olarak tanımlamakta ve sembolik eylemin anlaşılması için yorumlanması, okunması ve deşifre edilmesi gerektiğini ifade etmektedir.²⁷ Erikson ise kültürün paylaşılan özelliğine şöyle vurgu yapmaktadır; “*Kültür doğanın tam karşılığı olarak kavramsallaştırılabilir. Bu görüşe göre tüm insanlar eşit olarak kültürlenirler. Dil, din vb. gibi öğrenilen, bizi insan yapan her şey ve kültür insanlığı birleştirir.*”²⁸

Kültürün özelliklerine değinen yazarlar arasında Williams, geniş anlamda bir kültürün öğrenilen ve paylaşılan iki temel özelliğe sahip olduğunu ve bunun temel kültürel inançlara, normlara ve değerlere dayanan ortak bir kültüre sahip olmayan bir çok sosyolog için toplumun işleyemeyeceğini savunmaktadır.²⁹ Bu açıklama inançların ve değerlerin sıradan ve basit kavramlar olduğu düşüncesine yönlendirebilir ancak bunlar kültürel yapının yapı taşlarını oluşturacak kadar güçlü

²⁴ Larry A Samovar, Porter, Richard E. *Communication Between Cultures*, Wadsworth Cengage Learning, Boston, 2013, s.43.

²⁵ Samovar, a.g.e., 45-50.

²⁶ Samovar, a.g.e., 54.

²⁷ Linda Smircich, “Concepts of Culture and Organizational Analysis” *Administrative Science Quarterly, Organizational Culture*, Sage Publications, Cornell University, Cilt 28 Sayı 3, (Eylül 1983), s.342.

²⁸ Thomas Hylland Erikson, *What is Anthropology*, Pluto Press, Londra, 2004, s.27.

²⁹ Michael Williams, *Society Today*, Londra, 1986, s.27-28.

ve önemli kavramlardır. Kültürün paylaşılan özelliğinin önemi Storey'in kitabında şu açıklamayla yer almaktadır: '*Kültürler her zaman hem paylaşılmış hem de çekişme yaşamış anlam ağlarıdır. Kültür, kendimizin, birbirimizin ve yaşadığımız sosyal dünyanın anlamını paylaştığımız ve yarıştığımız yerdir.*'³⁰ Storey'in açıklaması kültürün paylaşılan özelliğinin ötesinde anlamlar olduğunu göstermektedir.

Kültürün paylaşılan özelliği bir çeşit insanoğlunun birey bazındaki var oluş ispatının toplumsal olarak kanıtlanma çabasıdır. Gelecek kuşaklara var olduğunu ispatlama bireysel anlamda insan psikolojisinin bir gereğidir. Nasıl yaşlı insanlar genç kuşaklara anılarından bahsederek kendi varoluşunu kanıtlıyorsa, toplumun beyni de kültürel öğelerin genç kuşaklara aktarımı sayesinde devamını mümkün kılmaktadır. Peki bu kültürel öğeler nelerdir? Hangi araçlar kültürün taşınmasında ve var olmasında aracı rol oynar? Bu sorular da sıradaki alt başlıkta incelenecektir.

1.3. KÜLTÜREL UNSURLAR

Kültürel unsurlar, kültürel gücün sağlanması için olmazsa olmazdır. Kültürün karakteristik özelliklerini sıralamak çok yaygın olmasa da kültürün içinde yer alan unsurlardan en azından bir kaçını sıralamak nispeten daha kolaydır. Günlük hayatta karşılaşılan bu unsurlar bir araya geldiklerinde bir güç oluşturmaktadırlar. Güngör, Linton'un kültürel öğeler fikrinin hiyerarşik bir şemada sınıflandırılabileceğini, başlıkların evrensel kültürün parçası olduğunu ve dil gibi evrensel unsurların kültürün çekirdeğini oluşturduğunu belirtmektedir.³¹

Dil faktörüyle beraber kültürel bütünlüğün sağlanmasında rol oynayan diğer öğeler ise din, sanat, tarih, dünya görüşü ve geleneklerdir. Bu öğeleri her toplum kendince yorumlamış ve özgün bir kültür yaratma eğilimine girmişse de tamamen benzersiz bir yapı oluşturmak olası görünmemektedir. Boşnakça ve Sırpça Slav dillerine ait aynı dilin iki kolu olarak birbirine çok benzemekte ancak din farklılığı toplumlar arasında bugüne kadar süren bir ayrıma neden olmaktadır. Örneğin yakın bir siyasi geçmişe sahip olan Belçika'nın kendine ait bir dili bulunmamakta, ülkenin güneyinde Valonlar Fransızca, kuzeyinde Flamanlar Felemenkçe konuşmakta ve aynı

³⁰ John Storey, *Cultural Theory and Popular Culture*, Pearson, New York, 2015, s.91.

³¹ Erol Güngör, *Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik*, Ötüken, İstanbul, 2010, s.49.

ülkeyi paylaşmalarına rağmen bu iki ırk arasındaki çekişme dil konusu bahane edilerek ön plana çıkarılmaktadır.

Sapir, sosyoloji bağlamındaki dil ile ilgili düşüncelerini dilin sosyal gerçekliğe rehber olduğunu söyleyerek belirterek (...) dilin sosyal sorunlar ve süreç hakkındaki tüm düşüncelerimizi güçlü bir şekilde ele aldığını yazmaktadır.³² Dilin etkisini dünyanın her yerinde görülebilmektedir. Çünkü insanoğlu konuşmakta, yazmakta ve iletişim kurmaktadır. Aynı dili konuşan iki farklı ülkedeki farklılıklar da dünyadaki dillerin ve kültürlerin çeşitliliğinin birer kanıtıdır. Bu durum şu sözlerle özetlenebilir: *“Hiçbir dil aynı sosyal gerçekliği temsil etme noktasında aynı değildir. Farklı toplumların yaşadığı dünyalar farklı dünyalardır, aynı dünyada yaşayan farklı etiketlere sahip olan toplumlar değildir.”*³³ Örnek olarak, Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin kurucusu Mustafa Kemal de ulusal kimliğin yaratılmasında dilin önemini, kendi milliyetini oluşturan her şeyin dil sayesinde korunduğunu söyleyerek Türk Dili’ni Türk milletinin kalbi ve zihni olarak nitelemektedir.³⁴

Dil, her ne kadar birleştirici bir etkiye sahip olsa da kültürün en önemli koruyucularından biri olarak kendine yabancı olanı kolayca ötekileştirebilmektedir. Aynı dili konuşan insanlar arasında bile ağız ve lehçe farkları birbirleri arasında farklılık nedeni olarak görülebilmektedir. Bazı toplumlarda farklı dillerin varlığı çok kültürlülüğün gereği olarak kabul edilse de bazılarında ise etnik farklılıklar aynı dile sahip olmaktan daha önemli hala gelebilmektedir. Bu noktada Vassiliou, tüm dillerin benzersiz olduğunu ve dünyayı aynı şekilde tanımlamadıklarını, başka bir ifadeyle de tüm dillerin aslında aynı olduğunun çünkü bir dilde söylenebilecek her şeyin diğer dillerde de söylenebileceğini savunmaktadır.³⁵

Samovar kültürün yiyecek, barınak, savunma, sosyal kontrol gibi sayısız unsuru bir araya getirdiğinin altını çizerek doğrudan ilgili olan beş unsuru ise şöyle sıralamaktadır: *“Din, Tarih, Değerler, Dil ve Sosyal Örgütler”*³⁶ Bir önceki

³² David G. Mandelbaum, *Selected Writings of Edward Sapir in Culture Language and Personality*, University of California Press, Berkeley, Los Angeles, 1949, s.68.

³³ Mandelbaum, a.g.e, s.69.

³⁴ Mustafa Kemal Atatürk. *Medeni Bilgiler*, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 2010, s.41.

³⁵ Andrea Vassiliou, “Why Languages matter:European and National Perspectives on Multilingualism”, European Commission Press Release Database, 19.02.2018, erişim tarihi: 20.11.2018.

³⁶ Samovar, a.g.e, s. 39-42.

açıklamada dil ön plana konmuşken aynı yazarın şu tanımıyla din faktörünü kültürün ön planına yerleştirir;

*‘‘Birçok yönden din ,takipçilerine değer, inanç ve özel davranışlar için rehberlik ederek tıpkı kültür gibi davranır. Bu rehberlikler bilinçli ya da bilinç dışı olarak iş yaşamından (Püriten iş etiği) siyasete (İslam ve yönetim arasındaki bağ) ve kişisel davranışa kadar etki eder’’.*³⁷

Din, yüzyıllar boyu kimliğin belirlenmesinde en önemli bir faktör olarak yer almaktadır. İnsanlığın var oluşundan beri inanç unsuru vazgeçilmez bir dayanak olmuştur. Bu konuda din, çoğu zaman kültüre etki ederek onu şekillendirmekte kimi zaman da din, kültür penceresinden yorumlanmaktadır. Kimi zaman bu güçlü bağ, kültür ve dini değerlerin ayırt edilmesini bile zorlaştırabilmektedir. Bu konuda Cebeci'nin açıklaması şu şekildedir:

*‘‘Genellikle din, bir kültürün veya medeniyetin içinde o kültürün veya medeniyetin bir parçası olarak aranır. Halbuki din bunların her ikisinin de temelinde bir öz ve bir yapıtaşı olarak vardır. Bergson'un ünlü sözü burada hatıra gelmektedir: Geçmişte olduğu gibi bugün de ilimsiz, sanatsız ve felsefesiz toplumlar bulunabilir, fakat dinsiz bir toplum asla’’.*³⁸

Öte yandan, tarih, kültürün öğelerinin açıklarken göz ardı edilmeyecek bir gerçeklik olarak görülmektedir. Tarih, bir toplumun bağımsızlık, isyan, devrim gibi anahtar olaylarının birikimi sonucu oluşan bir bütündür. Ulusal günler ve bayramların kutlanmasının esas amacı aynı tarihsel süreci paylaşan toplumun dayanışma ve birlikteliğini sağlamaktır. Tarih, kültürün hafızası olarak geçmişin hatırası ve geleceğin umudu olarak var olmaktadır.

Diğer bir öge olarak değerler, kültürel şemanın içinde yer alan bir diğer ögedir. Özellikle kültüre yabancı olan kimseler tarafından soyut bir yapıya sahip olması sebebiyle anlaşılması ve öğrenilmesi zor bir kavram olarak bilinmektedir. Bir yabancıya istemeden yaptığı ve yerlilerce kabul edilmeyen davranışların sebebi, bu değerlerin eksik olması veya yanlış anlaşılmasıdır. Kültürün öğrenilmiş özelliği sebebi farklı kültüre mensup insanlar arasında bazı sorunlara yol açabilmektedir. Bu noktada Samovar, herhangi bir tartışmada anahtar kelimenin rehberlik olduğunu, diğer bir deyişle değerlerin belirli bir kültürde insanların nasıl davranması gerektiğine karar verdiğini ifade etmekte ve kültür içindeki önemini

³⁷ Samovar, a.g.e, s.40.

³⁸ Suat Cebeci, ‘‘Milli Kimlik Bağlamında Din-Kültür ilişkisi’’, Akademik İncelemeler, Cilt 3, Sayı 2, (2008), s.8, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/17826>, erişim: 25.11.2018.

vurgulamaktadır.³⁹ Buna göre bir kültürün geçerliliğini belirleyen kıstas onu oluşturan insanlardır. Basit bir örnek olarak, kafe veya restoranlarda bahşış vermek Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) beklenen bir davranışken, Japonya'da ise hoş karşılanmamakta, hatta hakaret olarak kabul edilmektedir. Bu sebeple her ülkenin değerleri kendi mekanizması içinde değerlendirilmelidir.

1.4. KÜLTÜRÜN BAĞLANTILI KAVRAMLARI

Kültürün geniş ve karmaşık çerçevesi altında bir çok kavram sıralanabilmektedir. Bu kavramlardan bazıları; alt kimlik, üst kimlik, popüler kültür, global kültür ve çok kültürlülüktür. Özellikle küreselleşme ve çok kültürlülük gibi kavramlar yirmi birinci yüzyılda çok yaygın kullanılmaya başlanmakta ve uluslararası ilişkilerde güncel kavramlar haline gelmektedir. Bu bölümde de kültürle ilişkili olan bu kavramlar incelenecek ve bu kavramların uluslararası düzendeki yerlerine odaklanılacaktır.

1.4.1. Kimlik

Kimliğin oluşabilmesi için bir ötekinin varlığına ihtiyaç duyulduğunu aktaran Burçoğlu, farklılıkların olmadan kimliğin oluşmayacağını belirtmektedir.⁴⁰ Kimlik çalışmalarının zengin bir çalışma alanı olarak, etnisite ve sosyal hareketler konularına odaklandığının altını çizen Gedik, bu çalışmaların iki eksen üzerinden geliştiğini vurgulamaktadır. İlk eksende kimlik, geçmişten beri var olduğuna inanılan bir düşünceye olarak yürümüş, birey ile aidiyet kolektif kimlikler için önceden belirlenmiş ve değişmez unsurlar olarak ele alınmıştır. İkinci bir yaklaşımda olan sosyal inşacı yaklaşımlar ise, bazı kimlik özelliklerin politik yorumlar etrafında şekillenmiştir.⁴¹ Kula ise kimliği, bireysel kimlik, toplumsal kimlik, siyasal kimlik, dinsel kimlik, ulusal kimlik, yöresel kimlik, mesleki kimlik ve bütün bu alt

³⁹ Samovar, a.g.e., s.42.

⁴⁰ Nedret Kuran- Burçoğlu, "Avrupa ve Avrupalılığın Serüveni", der. Hande Birkalan-Gedik, *Sınırlar, İmajlar ve Kültürler*, Dipnot, 2013, Ankara, s.26.

⁴¹ Erdoğan Gedik, "Almanca Kimliğinin Farklı Algılanışları", der. Hande Birkalan-Gedik, *Sınırlar, İmajlar ve Kültürler*, Dipnot, 2013, Ankara, s.237.

kimlikleri içeren bir üst kimlik olan kültürel kimlik kavramlarını kapsayan çok katmanlı ve hareketli bir kavram olarak açıklamaktadır.⁴²

Bauman, kimliği belirsizlikten kurtulmak için elde edilen bir isim olduğunu söylemektedir. Kimliğin görünüşte bir isim olsa da bir fiil gibi davrandığından buna rağmen yine de gelecek zamanda belirmediğini aktarmaktadır.⁴³ Ertem, 1950 ve 1960'lı yıllardan itibaren başta Erik Erikson olmak üzere psikoloji alanında çalışan araştırmacıların bireyin toplumsal yapısı ve toplumsal yansımaları üzerine yaptığı çalışmaların Vietnam savaşının etkisiyle siyasetle ilgili meselelerde de yer alıp incelenmesine neden olduğunu aktarmaktadır.⁴⁴

Alpman ise modernizmin krizlerine eşlik eden süreçlerden biri olarak tanımladığı kimlik sorununun ortaya çıkmasını modern toplumdaki risk eşiklerinin düşmesiyle birlikte değerlendirmektedir. Kendisine benzemeyenleri yabancı, öteki gibi sıfatlarla algılayan ve sıklıkla zenofobiye yol açan kimlik krizini modern toplumdaki belirsizliğin sosyal alanlara etkisiyle açıklamaktadır.⁴⁵

Kula, özet olarak hangi alanda ya da düzeyde olursa olsun kimlik oluşumu ve gelişiminin bir süreç olduğunu aktarmaktadır. Bu süreçte bireyler etnik, dinsel ve toplumsal sınıflar, değer yargıları, ahlak ilkeleri edinmektedirler. Bu değerlerin kazanımı daha önceki değerlerin bırakılmasına sebep olmaktadır. Böylece kimlik, edinilen ve bırakılan değerlerin bir zinciri haline dönüşmektedir.⁴⁶ Benzer şekilde Berger ve Luckmann kimliği sosyal süreçlerin oluşturduğu ve kimliğin somut bir hal aldığı anda sosyal ilişkiler tarafından idame ettirildiğini değiştirildiğini hatta yeniden biçimlendiğini aktarmaktadırlar.⁴⁷

⁴² Onur Bilge Kula, *Avrupa(lılık) Nedir? Türkiye Ne Kadar Avrupalıdır?*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2015, s.671.

⁴³ Zygmunt Bauman, "From Pilgrim to Tourist- or a Short History of Identity", der. Stuart Hall and Paul Du Gay, *Questions of Cultural Identity*, Sage, Londra, s.19.

⁴⁴ Helin Sarı Ertem, "Kimlik ve Güvenlik İlişisine Konstrüktivist Bir Yaklaşım: Kimliğin Güvenliği ve Güvenliğin Kimliği", *Güvenlik Stratejileri*, Yıl 8, Sayı 6, s.191.

⁴⁵ Polat S. Alpman, "Sosyal Teorinin Konusu Olarak Kimlik: Sosyal İnşacı Yaklaşım", *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, Cilt 21, Sayı2, (Ekim 2018), s.4.

⁴⁶ Kula, a.g.e., s.674.

⁴⁷ Peter Berger, Thomas Luckmann, *Gerçekliğin Sosyal İnşası: Bir Bilgi Sosyolojisi İncelemesi*, çev. Vefa Saygın Ögütte, Paradigma, İstanbul, 2008, s.250.

1.4.2. Küreselleşme

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra sona eren soğuk savaş çift kutuplu dünyanın sonunu getirirken kültürel kavramlarda da bazı değişiklikler getirmiştir. Bir yandan küreselleşme, dünyanın gelişirken küçülmesi ve giderek dev bir köy halini almasını amaçlayan bir düşünce olarak olumlu özelliklerine atfedilmekte, öte yandan ise küçük bir alandaki etkin ve özgün kültürlerin birleşmeye maruz kalarak eriyip gitmesine sebep olduğu gerekçesiyle küreselleşmenin eleştirisi yapılmaktadır. Giddens, küreselleşmeyi tehdit olarak gören yazarlardan biri olarak şöyle demektedir; *“Geleneksel aile tehdit altındadır, değişmektedir ve daha da fazla değişecektir. Dinle bağlantılı olanlar gibi diğer gelenekler de büyük değişimler yaşamaktadır. Tutuculuk, geleneklerin parçalandığı bir dünyadan kaynaklanmaktadır.*⁴⁸ Küreselleşmenin savunucularına göre ise kültürü ve gelenekleri ortadan kaldırmadan küresel bir dünya yaratmak mümkün olabilmektedir. Bu noktada farklı bakış açıları ve ideolojiler farklı kültürlerin bir arada var olup olamayacağı konusunda etkin olmaktadır. Giddens'a göre kozmopolitlerle tutucular arasındaki bu farklılığı vurgulayarak kozmopolitlerin kültürel çeşitliliği kucaklarken tutucuların bunu rahatsız edici ve tehlikeli olduğunu düşündüklerini belirtmektedir.⁴⁹

Küreselleşmenin getirdiği kültürel etkilenme çoğu zaman olumsuz yönde algılanmakta ve bazı kültürlerin özellikle batı karşısında savunma mekanizması geliştirmelerine neden olmaktadır. Aktel, iletişim teknolojisinde yaşanan hızlı gelişmelerin kültürel alanda saflıktan söz etmeyi imkansız hale getirdiğinden, kültürlerin iç içe geçtiğinden ve baskın kültürlerin hakim renkleri oluşturduğundan bahsetmektedir.⁵⁰ Giddens başka bir açıklamasında ise küreselleşme ve demokrasi arasında kuvvetli bir bağ olduğunu aktarmakta ve küreselleşmenin demokrasinin yayılmasının arkasında bir güç olduğunu savunmaktadır.⁵¹ Ona göre kültürel çeşitliliğin toleransı arasında yakın bir bağlantı vardır ve demokrasi dünyada

⁴⁸ Anthony Giddens, *Runaway World, How Globalization is Reshaping Our Lives*, Profile Books, Londra, 2002, s.4.

⁴⁹ Giddens, a.g.e, s.5.

⁵⁰ Mehmet Aktel, “Küreselleşme Süreci ve Etki Alanları” Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Cilt 6, Sayı 2, (2001), s.200.

⁵¹ Giddens, a.g.e., s.5.

yayılmaya devam etmektedir.⁵² Bu açıklamayla Giddens bugünün hoşgörü anlayışına göre oldukça iyimser görünmektedir. Bugün demokratik toplumların ve liberal düşüncelerin geçmişe göre çok daha yaygın olduğu bir toplumda yaşanıldığı aşikârdır. Karşılaşılan sorunlar genellikle yabancılara ve onların kültürel değerlerine karşı yaklaşımlardan kaynaklanmaktadır. Özellikle *kültürel farklılıkları kucaklamak* sloganını kullanan Avrupa değerleri bugün sorgulanmaktadır. Bir sonraki bölümde bu sorunun sebepleri araştırılarak tartışılacaktır.

Küreselleşmeyle birlikte ona benzeyen ama farklı olan bir terim daha bulunmaktadır: *Küyerelleşme* ya da *glokalleşme*. Kabaca tanımlamak gerekirse hem küreselleşme hem de yerelleşme anlamlarını kapsamaktadır. Küreselleşmenin giderek yaygın hale gelmesi aynı zamanda yerelleşmenin de karşı güç olarak sivrilmesine yol açmaktadır. Brodeur, Küyerelleşmenin modernite tezi için ve post modernite antitezi için kavramsal sentez olduğunu söylemektedir.⁵³

Küreselleşme aslında tarihte önce ekonomik bir terim olarak ortaya çıkmıştır. Bugün de ekonomik anlamının yanında kültürel anlamda açılmayı da ifade etmekte ancak ekonomik yönü de hiç bir zaman gözden kaçırılmamaktadır. Taylor küreselleşmenin ekonomik boyutunu şöyle açıklamaktadır;

*“Küreselleşme karşıtı protestoların medyada ele alınmasında küreselleşme sıklıkla kapitalizm ve adaletsizliğe yönelik toplayıcı bir terim olmuştur. (Gerçekten de bazı protestoculara göre kapitalizm ve eşitsizlikten bahsetmek gereksizdir.) Fakat ekonomik küreselleşme aslında belirli bir olguyu açıklamaktadır: ticaretin ve finansal sermayenin ulusal sınırlar boyunca büyümesi. Küreselleşme, klişe kelime kategorisinde değerlendirilmek için çok önemli bir kelimedir.”*⁵⁴

Her ne kadar ekonomik ve ticari kaygılar ülkeler arasındaki çıkar çatışmalarının temeli olarak adlandırılarak savaşların sebebi olarak nitelendirilse de bu sebepler çok çeşitli şekilde gruplanabilmektedir. Şiddetin ve savaşın genellikle ekonomik terminolojiden kaynaklanmakta olduğunu savunan Taylor, sadece ekonomik nedenlerin savaşa neden olmak için gerekli ve yeterli olmadığını

⁵² Giddens, a.g.e, s.5.

⁵³ Patrice C. Brodeur, “From Postmodernism to Glocalism”, *Globalization and the Muslim World*, edited by Birgit Schaebler and Leif Stenberg, Syracuse University Press, New York, 2004, s.191.

⁵⁴ Timothy Taylor, “The Truth About Globalization”, *Public Interest*; 147, (Bahar 2002), s.24.

söylemektedir.⁵⁵ Bu noktada eski Yugoslavya ve Ruanda örneklerini vererek ve bu ülkelerde yaşanan çatışmaların ticaretle ilgili olmadığını savunmaktadır.⁵⁶

Küreselleşmeye yönelik olumsuz eleştirilerden biri de böyle bir olgunun tam olarak var olmadığı yönündedir. Dünyanın küresel bir köy olduğu fikrine katılmayan Hofstede ve diğerleri, ulaşım ve iletişim teknolojisi sayesinde dünyanın her yerinden bireylerin anlamlı ilişkiler kurup karlı ticaret yapabilmelerine rağmen *küresel köyün* bu durumdan çok uzak olduğunu belirtmektedirler. Çünkü bir köyde yerel halk birbirinin selamlarını, şakalarını ve vücut dilini anlayabilmektedir. Yazara göre ise bizim küresel köyümüz ise bu durumdan çok uzaktadır.⁵⁷

1.4.3. Çok Kültürlülük

Çok Kültürlülük ya da “çok kültürcülük”, kültürlerin çeşitliliğini kucaklamak olarak düşünülse de, içeriği tam anlaşılabilen terimlerden biridir. Genellikle birden fazla kültürün ve etnik kimliğin ya da azınlıkların var olduğu ülkeler çok kültürlü olarak adlandırılrsa da bu her zaman doğru olmamaktadır. Tanıma göre de çok kültürlülük, bir toplumdaki tüm farklı kültürel ve ırksal grupların eşit haklara ve fırsatlara sahip olduğu ve hiçbirinin göz ardı edilmediği ve önemsiz görülmediği bir durumdur.⁵⁸ Çok kültürlü bir toplum yaratmak, var olan tüm kültürlerin kabulü ve saygısı bağlamındaki hassas dengesi nedeniyle oldukça zor bir süreçtir.

Çok kültürlülük, azınlıklar konusunda da oldukça hassas çizgileri olan bir terimdir. Bazı ülkelerin farklı etnik azınlıklara sahip olması, o toplumları çok kültürlü olarak adlandırmak için yeterli değildir. Azınlıkların varlığı ve haklarının kabul edilmediği toplumlarda ne kadar farklı azınlığın var olduğu önemli değildir. Çok kültürlülük kavramını inceleyen isimlerden biri olan Kymlicka, şu şekilde yazmaktadır:

“Modern toplumlar, kimliklerinin tanınmasını ve kültürel değerlerinin yerleşmesini talep eden azınlık gruplarıyla giderek daha fazla karşı karşıya gelmektedir. Bu genellikle çok kültürlülüğün meydan okuması olarak ifade

⁵⁵ Taylor, a.g.e, s.40.

⁵⁶ Taylor, a.g.e, s.40.

⁵⁷ Gert Jan Hofstede, Paul B. Pedersen, Geert Hofstede, *Exploring Culture: Examples, Stories, and Synthetic Cultures*, Intercultural Press, Londra, 2002, s.161.

⁵⁸ Collins Dictionary, <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/multiculturalism>, erişim tarihi: 08.03.18

edilir. Fakat çok kültürlü terimi her biri kendi zorluklarını ortaya çıkaran kültürel çoğulculuğun birçok biçimini kapsamaktadır.”⁵⁹

Her kültürün yarattığı değer, dil ve din kendi yapısı içinde mükemmel olup komşu kültürün yanında hep üstün olarak düşünülmektedir. Çok kültürlülük düşüncesi bunu reddetmekte ve çeşitliliğe sahip olmayı desteklemektedir. Parekh'in açıklaması da bu yöndedir: “*çok kültürlülük, temel olarak hiçbir kültürün mükemmel olmadığı veya en iyi hayatı temsil ettiği ve bu nedenle diğer kültürlerle eleştirel diyalogdan faydalanabileceği anlamına gelir*”⁶⁰

Çok Kültürlülüğün; göç, kimlik, siyasi hayal kırıklığı ve işçi sınıfındaki azalma gibi diğer sosyal ve siyasi sorunların yerine kullanılabildiğini ifade eden Malik, çeşitli ülkelerin bu konuda farklı yollar izlediğini belirtmektedir. Birleşik Krallık'ın çeşitli etnik topluluklara siyasi sistemde eşit bir pay vermeyi amaçlamış olduğunu aktarmaktadır. Almanya göçmenlere vatandaşlık vermek yerine ayrı yaşam sürdürmeye teşvik etmektedir. Fransa ise çok kültürlü politikaları asimilasyon politikaları lehine reddetmiştir. Bu yaklaşımların sonuçları da farklılık göstermiştir. Birleşik Krallık' da toplumsal şiddet yaşanmış, Almanya'da Türk toplumları ana toplumdan daha fazla uzaklaşmış ve Fransa'da yetkililer ve Kuzey Afrika toplulukları arasındaki ilişki suçlanmıştır. Her yerde genel sonuç şu şekilde sonuçlanmıştır: bölünmüş topluluklar, yabancılaşmış azınlıklar ve kırgın vatandaşlar.⁶¹

Çok kültürlü toplumlarda, zenofobik davranışlar ulus devletlere kıyasla daha az görülme eğilimindedir. Farklı etnik unsurlardan oluşan ve birden fazla resmi dili olan ülkelerdeki hoşgörü düzeyinin daha fazla olduğu açıktır. Ancak unutulmamalıdır ki farklı kimliklerin bir arada yaşaması doğrudan çok kültürlülüğe eşlik etmez, asıl önemli olan devletin siyasi politikalarının yanı sıra saygı, hoşgörü ve önyargıların azaltılması çok kültürlü bir toplumun inşasıdır.

⁵⁹ Will Kymlicka, *Multicultural Citizenship*, Oxford University Press, Oxford, 1995, s.10.

⁶⁰ Lord Parekh, “So what exactly is multiculturalism?”, BBC News, http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/3600791.stm, erişim tarihi: 06.03.2018.

⁶¹ Kenan Malik, “The Failure of Multiculturalism”, Foreign Affairs, <https://www.foreignaffairs.com/articles/western-europe/2019-02-18/failure-multiculturalism>, erişim tarihi: 30.05.2019.

İKİNCİ BÖLÜM

AVRUPA KÜLTÜRÜ

“Avrupa, coğrafi bir gerçeklik olmanın ötesinde, özgürlük ve eylem ilkesini, doğanın insan tarafından ehlileştirilmesi üzerinden etkili ve yararlı olanı amaçlayan güçlü bir yürüyüşü sembolize eder. Avrupa, maddi şeylerin insanlığın yararına olarak dönüştürülmesi düşüncesi değilse nedir?”⁶²

Avrupa , bugün kuzey Amerika ve Avustralya'nın da dahil olduğu batı medeniyetinin temelini oluşturan kıta olarak bilinmektedir. Antik çağlardan günümüze kadar uzanan süreçte Avrupa'da ortaya çıkan reformlar ve devrimler dünyanın diğer kesimlerini de doğrudan veya dolaylı olarak etkilemiştir ve etmeye devam etmektedir. Avrupa, özellikle ortaçağ döneminde Doğu'nun zenginliğiyle ilgilenmiş bu da ticari ve dini amaçlı etkileşimler yaşanmasına sebep olmuştur. Ortaçağın sonlarına kadar bilim ve teknoloji alanında doğunun gerisinde kalan Avrupa, emperyalizmin zenginliği ve özgür düşüncenin bilimselliği altında büyük bir değişim yaşayarak baskın güç haline gelmiştir. Dini, siyasi ve kültürel anlamda yaşanan gelişmelerden sonra, gelecek kuşaklar için yapıcı bir ortam bırakmışlardır. Bauman, *Avrupa* sözcüğünü duyduğumuzda, toprağa bağlı olarak siyasi ve yasal belgelerle çerçevesi özenle çizilmiş, sınırlı bölgesel gerçekliğin mi yoksa tüm bağlara ve sınırlamalara karşı gelen serbest özün mü anlaşılacağına açık olmadığını aktarmaktadır.⁶³

Bir Avrupa kimliğinin olup olmadığı konusunda görüş birliği bulunmamaktadır. Dinç, bir Avrupa kimliği olmadığını ileri sürenlerin Avrupa'da çok fazla çeşitlilik olduğunu hatırlatarak tüm Avrupa'da paylaşılan değer, yasa ve yönetim örgütlenmesinden bahsedilemeyeceğine vurgu yaptıklarını aktarmaktadır. Bu sava karşı olanların ise Avrupa'daki mevcut çeşitliliğe rağmen Avrupa'da paylaşılan tarihi bir mirasın sosyal , kültürel ve siyasi değerler ortaya çıkardığını

⁶² Jacqueline Russ, *Avrupa Düşüncesi*, çev. Özcan Doğan, Doğu Batı, Ankara, 2011, s.338.

⁶³ Zygmunt Bauman, *Europe: An Unfinished Adventure*, Polity Press, Cambridge, 2004, s.6.

savunmaktadır. Bu mirası şekillendiren faktörler dinsel miras, Aydınlanma ile ortaya çıkan rasyonel miras, siyasal mücadeleler sonucu ortaya çıkan demokrasi ve hukukun üstünlüğü gibi değerler olarak bilinmektedir.⁶⁴

Avrupa kültürünü *Prometheus*'cu olarak tanımlayan Goethe, Prometheus'un tanrıların ateşini çalarak tanrıların insanlara olan sırrına ihanet ettiğini aktarmaktadır. Tanrıların elinden zorla alındıktan sonra ateş herkes ve tüm insanlar tarafından aranmakta ve çabası başarıya ulaşan kişiler tarafından alevlendirilmekteydi. Prometheus'un kurnazlığı, kibri ve cüretkârlığı olmasa bu olur muydu?⁶⁵

Avrupa'nın çeşitli kültürleri barındırması, doğu kültürleri karşısında zayıf ve yetersiz bir kültüre sahip olması, güçlü bir ortak kimlik oluşturmada başarısız olduğu tartışılan konular arasındadır. Hıristiyan dinini kabul ettikten sonra bile bölgesel, dilsel, sosyal olarak çok farklı kimliklere bölünmüş ve farklı ırklara sahip olan Avrupa kıtası, siyasi tarih içinde de bir çok savaş ve kargaşa içinde evrilmiştir. Net çizgilerle sınırlarını çizemesek de Avrupalılık yirminci yüzyılın ortalarına kadar sert gücüyle, o zamandan günümüzde ise yumuşak gücüyle dünyanın farklı yerlerindeki ulusları etkilemiştir.

Peki Avrupa'nın bilimsel ve fikirsel anlamda öncü hale gelmesi ne zaman başlamıştır? Avrupa kültürünün dini öğelerle beslenmesi ve yapısını oluşturması daha sonra ise daha laik bir yapıya bürünerek liberalleşmesi nasıl gerçekleşmiştir? Avrupa kültürünün oluşmasındaki dinin ve diğer öğelerin rolü nelerdir? Bu ve bunun gibi sorular Avrupa Kültürü başlığı altında incelenecek ve tarihsel yapıdan yola çıkılarak bugünkü kültürel kimliğin içeriği irdelenecektir.

2.1. ANTİK YUNAN

Avrupa kültürünün ve uygarlığının temelini antik Yunanistan'da başladığı kabul edilmektedir. Bunun nedeni genellikle demokrasinin beşiği olarak adlandırılmasında yatmaktadır. Adler ve Pouwels'in açıklaması buna bir örnek teşkil etmektedir:

⁶⁴ Cengiz Dinç, "Avrupa Kimliği: Çatışan Perspektifler, Güncel Değerlendirmeler ve Endişeler", Akademik Bakış Dergisi, Cilt 5, Sayı 9, 2011, s.35.

⁶⁵ Bauman, a.g.e., s.9.

‘‘Bati Uygarlığının ortaya çıkışında Yunanlıların katkısı Yahudi ve Hristiyanlarınkıyla aynı düzeydedir. Ayrıca demokratik kurumlar kavramına göre Yunanların başarısı güzel sanatlar ve Yunanların felsefe adını verdiği bilgelik arayışında dikkat çekici bir şekilde örneklenmiştir. Her iki alanda da Yunanlar yirmi beş yüzyıl süren ve bugüne bile ilham veren örnekler ve yollar geliştirmişlerdir.’’⁶⁶

Gözlü, Helen uygarlığının konuşlandığı kolonilerin Akdeniz, Karadeniz, Ege, Marmara havzalarının kıyılarını, yanı sıra adaları ve yarımadaları kapsadığını söylemektedir.⁶⁷ Kolonilerin kıyı bölgelerinde kurulmasının deniz ulaşımı açısından büyük bir kolaylık sağlamaktaydı, çünkü Helen uygarlığının ikamet ettiği coğrafya onları denizcilğe zorladığı kabul edilmektedir.⁶⁸ Antik Yunan’da görülen koloni ve denizcilik faaliyetleri o zaman için bir yenilik olarak görülmektedir. Balıkçılık ve ticaret gibi ekonomik faaliyetlerle zengin olan bir çok toplumun aksine antik Yunan’ın sahip olduğu özgür düşünce ortamı, yüzyıllar boyu sürecek ve özellikle klasik dönemdeki sorgulayıcı bir düşünce sisteminin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Antik Mısır gibi refah seviyesi yüksek, kendine özgü sanatsal ve mimari bir karaktere sahip olan Helenler, şehir devletleri sistemiyle Mısırlılardan ve üniter ve katı bir otokrasiye dayanan diğer devletlerden ayrılmaktadır. Her şehir devleti (polis) kendine özgü bir yapı içerisindedir. Şehir devletleri bugünkü şekliyle olmasa da demokrasinin ilk örneklerini sunmasıyla tarihte bir iz bırakmışlar ve bugünkü demokrasinin ilham kaynağı olmuşlardır. Her Yunan şehir devletini bir demokrasi olarak düşünmek doğru değildir. Akkoç, Yunan kentinde aristokrasiden tiranlığa ve demokrasiye kadar farklı uygulamalar görülmekle beraber Yunan kentini karakterize eden yönetimin demokrasi olduğunu söylemektedir.⁶⁹

Nasıl Avrupa Medeniyetinin temeli Antik Yunan medeniyeti kabul ediliyorsa, Antik Yunan’ın da geliştiği bir kültürel merkez vardır. Ege’de yüzyıllarca varlık gösteren Yunan medeniyetinin başlangıcı olarak da Minos ve Miken uygarlıkları kabul edilmektedir.

‘‘Geleneksel olarak akademisyenler Yunan uygarlığının kökenlerini kayalık ana karaya değil, Girit adasına dayandırmaktadırlar. Bu büyük ada, en az milattan

⁶⁶ Philip J. Adler & Randall L. Pouwels, *World Civilizations*, Wadsworth, (6. basım), Boston, 2012, s.106.

⁶⁷ Ahmet Gözlü, ‘‘Antik Yunan (Hellen)’da Koloniler ve Bunların Nitelikleri’’, Cyprus International University, Folklor/Edebiyat, Cilt 21, Sayı 81, (2015/1), s.187.

⁶⁸ Gözlü, a.g.e, s.187.

⁶⁹ Aslıhan Akkoç, ‘‘Yunan Demokrasisinin Kavramsal Yönü ve Toplumsal Arka Planı’’, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 16, Sayı 1, (2014), s.33.

önce 2000'e kadar uzanan tarihi bir uygarlığa ev sahipliği yapmıştır. Tarihçiler ve arkeolojisiler, Girit'in mitolojik kralı Minos' tan sonra Girit kültürünü Minos medeniyeti olarak kabul etmektedir. Hiç kimse Minosluların gerçekten Yunan olup olmadığını bilmemektedir-yazılı kayıtları hiç deşifre edilmemiştir-ama onların Yunan medeniyeti oluşumunda bir rol oynadıkları düşünülmektedir.'⁷⁰

'Europa ve Boğa'' adlı antik Yunan efsanesi, Europa adlı Fenike Prensesi' nin ismini bir kıtaya ismini vermesi olarak anlatılmakta ve Avrupa'nın isminin kaynağı olarak kabul edilmektedir. Efsaneye göre;

'Europa, Lübnan'daki Tire'nin Fenike Kralı Agenor' un kızıydı. Yunan Tanrılarının kralı Zeus, onun güzelliğini gördükten sonra delicesine aşık oldu ve onu baştan çıkarmaya karar verdi. Bir gün Europa babasının sürüsünü olatırken Zeus kendini evcil bir boğaya dönüştürdü ve diğer hayvanlara karıştı. Kız boğayı gördüğü zaman onu okşamaya başladı ve bir süre sonra sırtına turmandı. Bu sırada Zeus denize koştı ve kızı Girit adasına götürerek gerçek kimliğini ortaya çıkardı. Sonuç olarak Europa'nın üç çocuğu oldu: Minos, Rhadamanthus ve Sarpedon. Europa efsanesi kıtadaki sosyal gelişmenin kökeni ile sıkı sıkıya bağlantılıdır. Oğlu Minos, Avrupa'daki en eski medeniyet olan Minos Uygarlığı'nun efsanevi kralıdır.'⁷¹

Efsane, uzun yıllar boyunca Avrupa'nın doğuşunu simgelemektedir, bugün bile Avrupa Birliği'nin para birimi Euro'nun üzerinde resmedilerek benimsenmektedir. Kağıt paralarda ise Euro kelimesi Latin alfabesinin yanı sıra Yunan alfabesiyle de yazılmaktadır. Ancak ismin kaynağına ait efsaneye karşı görüşler de bulunmaktadır. Dajaegher, efsanenin Avrupa Birliği ile olan ilişkisinin mantıklı görünmediğini söylemektedir. 'Avrupa' teriminin eski Yunanlar tarafından Yunanistan'ın batı ve kuzeyindeki coğrafi bölgeleri tanımlamak için kullanıldığını ve daha sonra Afrika'dan ayrılmış olan tüm anakara için kullanıldığını söylemektedir.⁷²

Yunan kültürü, birçok Avrupalı aydın tarafından özellikle aydınlanma çağından itibaren örnek alınarak ve imrenerek idealize ettiği değerlerden oluşmaktadır. On dokuzuncu yüzyılda milliyetçilik rüzgarının da etkisiyle zayıflamaya yüz tutmuş Osmanlı İmparatorluğu'na karşı ayaklanan Yunan isyanını destekleyen Avrupa ve koyu bir Yunan hayranı Lord Byron bu duruma çok iyi bir örnektir. Ozansoy, Byron'un şiirlerinde Yunanlıların antik geçmişine hayranlık ve Yunanistan'ın doğal güzellikleri karşısında duyduğu sevgiyi yansıttığını

⁷⁰ Adler&Pouwels, a.g.e, s.95.

⁷¹ Grazia Vendrame, 'How the bull became the symbol of Europe'', <https://mycountryeurope.com/culture/myth-europa-bull/>, erişim tarihi:15.09.2018.

⁷² Sarah Dejaegher, 'Europa and the Bull: The significance of the myth in Modern Europe'', <https://www.thenewfederalist.eu/Europa-and-the-bull-The-significance-of-the-myth-in-modern-Europe>, erişim tarihi: 15.09.2018.

aktarmaktadır⁷³. Antik Yunan ve modern Yunan hakları her ne kadar bilimsel olarak bir bütünlük oluşturmaya da daha önce de belirtildiği gibi coğrafi olarak Yunan yarımadası medeniyet beşiği olarak adlandırılmakta ve Avrupa kıtasının kültürel kaynağı olarak varsayılmaktadır.

Yunan kültürünün sanat, mimari, edebiyat, müzik üzerine yaptığı etki o kadar çok güçlü olmuştur ki yüzyıllar sonra Avrupa’da tekrar canlandırılarak *Rönesans* adını almaktadır. Bilim, sanat, teknoloji alanında kullanılan terimlerin çoğu – İngilizce ve Fransızca olsa da-Yunancadan gelmektedir. Yunan kültürü ve dini, Akdeniz havzasında önemini yitirmeye başladığında başka büyük bir uygarlığın ortaya çıkmıştır: Roma.

2.2. ROMA’NIN ETKİSİ

Roma, genellikle imparatorluk sıfatıyla anılsa da tarihsel süreç içinde krallık ve cumhuriyet gibi farklı yönetim şekilleriyle yönetilen bir devlet olarak görülmektedir. Antik Yunan’dan edindiği miras ve Avrupa kıtasının iç kısımlarına uzanan hakimiyetiyle ilk büyük Avrupa imparatorluğu olarak anılmaktadır. Roma sanatında ve dininde Etrüsk ve Yunan etkisini görmek mümkündür. Özellikle mimari alanda Romalıların büyük bir kültürel etki yarattığı açıktır. Avrupa mimari mirasına Roma’nın etkisi bugün daha görülebilir niteliktedir. Kesme, Romalıların dekoratif özellikli Grek yapı sanatına karşılık işlevsel ve yapıcı yapılar ortaya koyduğunu söyleyerek bu yapıları şu şekilde açıklamaktadır: zafer takı, dikilitaşlar, tiyatrolar, hamamlar, podyum tapınağı, merkezi kubbeli yapılar, tonoz ve kemerli yapılar, şehir kapıları ve köprüler.⁷⁴ Roma sanatıyla gelişen bir diğer dal ise heykel ve büst olup konu olarak Yunan mitolojisinin sadece isimlerini değiştirip aynı tanrılara yer vermişlerdir.⁷⁵

Romalıların kendi ardılları olan Avrupa medeniyetlerine ve dolaylı olarak günümüz modern dünyasına sağladığı katkılar çok çeşitli ve önemlidir. O kadar ki çoğu zaman bugün kullanılan veya alışkanlık edinilen bazı davranışların

⁷³ Esin Ozansoy, “Lord Byron Yunanistan’da: Byron’un 19. Yüzyıl Çağdaş Yunan Kültürü Üzerine Etkisi”, s.30, <http://dergipark.gov.tr/iulitera/issue/1241/14551>, erişim tarihi: 15.09.2018.

⁷⁴ Reyhan Kesme, “Roma Sanatı ve Mimarisi-Etrüskler” Tarihli Sanat, <https://www.tarihlisanat.com/roma-sanati/>, erişim tarihi: 16.09.18.

⁷⁵ Kesme, a.g.e.

Romalılardan geldiği bilinmemektedir. Modern dünyaya yapılan Roma katkıları; gazete, cumhuriyet ve yasal sistem, roma alfabesi, su kemerleri, toplu eğlence aktiviteleri ve üç çeşit yemek kültürü olarak özetlenebilir.⁷⁶ Öte yandan Richard, Romalıların yönetim, hukuk, mimari ve mühendislik alanlarında orijinal katkılar sunduğunu ve bugün bile yaptıkları bazı yol, köprü ve su kemerlerinin hala kullanımda olduğunu yazmaktadır.⁷⁷ Günlük hayatta kullanılan terimlerden bazı bilimsel terimlere kadar çeşitli alanlarda Roma kültürü etkisi bulunmaktadır. Örneğin astrolojiden ve uzay bilimlerinin temelinden bahsederken karşılaşılan güneş sisteminin içinde bile Roma kültüründen izler bulmak mümkündür.

“Dokuz gezegenin her biri ismini Roma tanrı ve tanrıçalarından almıştır. Bu isimlerin her biri gezegen hakkında baz özel şeyleri tanımlamaktadır; Merkür: Romalı haberci tanrı olup bacaklarındaki kanatlarla hızlı şekilde yol almasıyla bilinir. Venüs, aşk ve güzellik tanrıçasının adıdır. Mars, Roma savaş tanrısıdır. Jüpiter, Romanlıların en büyük tanrısıdır. Satürn, Jüpiter’den önce dünyayı yöneten titanların kralıdır. Uranüs, ilk Roma gökyüzü tanrısıdır. Neptün denizlerin tanrısıdır. Plüton ise Jüpiter ve Neptün’ün kardeşi ve yer altı tanrısıdır.”⁷⁸

Roma İmparatorluğu, yıkıldıktan yüzyıllar sonra bile temsil ettiği güç ve değerlerin başka devletlere ilham kaynağı olduğu düşünölmektedir. Özellikle yirminci yüzyılın ilk yarısında İtalya ve Almanya’nın milliyetçi ve totaliter rejimlerini sağlamlaştırmak için Roma değerlerini yansıtan arma, amblem ve logolar kullanmaları Roma döneminin ihtişamına yapılan bir atıf olarak algılanabilmektedir. Bu iki devletin de bayrak ve amblemlerinde Roma kartalı kullanmaları bunun en belirgin göstergelerinden biridir.

Ortaylı, Latincenin ölüsünün dirisi kadar çekici olduğunu ve eski dünyanın her köşesinde, her milletin yaşamında o kültürün kalıntılarının sadece görkemiyle değil, sıcak güzelliğiyle de devam ettiğini yazmaktadır.⁷⁹ Roma İmparatorluğunun konuştuğu dil olan Latince bugün yalnızca Vatikan’da resmi dil olarak kabul edilse de bir çok Avrupa Ülkesinde hala öğretilmekte, çalışılmakta, Roma ve Hıristiyanlık

⁷⁶ Roman Contributions to the Modern World- What have the Romans Ever Done for Us? <https://www.illumine.co.uk/2017/01/what-have-the-romans-ever-done-for-us/>, erişim tarihi: 16.09.18.

⁷⁷ Carl J. Richard, *Why We’re All Romans*, Roman and Littlefield Publishers Inc, Lanham, 2010, s. xv

⁷⁸ <https://www.sasta.asn.au/adc/telescope/TelescopeSinglePagePDFs/ADCBookTelescope121.pdf>, erişim tarihi: 16.09.18.

⁷⁹ İlber Ortaylı, “Latincenin Ölüsü de Canlısı Kadar Çekici”, 09.08.2008, <http://www.milliyet.com.tr/~ilber-ortayli/pazar/yazardetay/10.08.2008/976632/default.htm>, erişim tarihi: 30.10.2018.

mirasının bir göstergesi olarak kabul edilerek önem verilen bir kültürel miras olarak öne çıkmaktadır. Ancak bugün Latince Roma'nın pagan mirasını değil Avrupa'nın Hıristiyan mirasını temsil eden bir nitelik taşımaktadır. O kadar ki, artık ölü bir dil olmasına rağmen Vatikan'ın resmi dili halindedir. Bir sonraki bölümde de, Avrupa'nın Hıristiyanlıkla tanışması ve yayılması üzerinde durulacaktır.

2.3. HIRİSTİYANLIĞIN ETKİSİ

Diğer tek tanrılı dinler gibi Ortadoğu'da ortaya çıkan Hıristiyanlık, ilk zamanlarında İsa peygamber'nin doktrinlerine dayanan bir Yahudi öğretisi olup Musevilikle benzer din temellerine sahip bir inanış olarak ortaya çıkmıştır. Başlangıçta İsa'nın 12 havarisinin ve onların öğrencilerinin vaazlarıyla yayılan Hıristiyanlık, asıl yayılmayı Roma İmparatorluğu sayesinde yaşamıştır. Öncelerde tabu bir inanç olan daha sonra serbest bırakılan ve akabinde İmparatorluğun resmi dini haline gelen Hıristiyanlık, Avrupa'da yayılma temelini Roma İmparatorluğuna borçludur. Yahudilik gibi belirli bir ırka mensup olmayıp tüm insanlara açık olan Hıristiyanlık, başlangıçta köleler ve fakirler arasında yaygın olarak yayılmıştır. Ölümünden sonraki yaşam için umutları olan bu insanların inançlarını canları pahasına savunmaları, arenalarda işkenceler içinde öldürülmeleri başlangıçta Romalılar için bir eğlence ve gösteriden ibaret hale gelmiştir. Zaman geçtikçe Hıristiyanlık yayılmaya başlamış ve tehdit olarak algılanıp yasaklamalar içine girmiştir.

Dördüncü yüzyılda gerçekleşen Milano Fermanı ve Birinci İznik Konsili, Hıristiyanlığın sınırlı bir kesimin yasaklı dini olmaktan çıkarıp, bir kıtaya yayılmasını sağlayan ve daha sonra da dünya dini olmasının önünü açan en büyük gelişmelerden biri olarak kabul edilmektedir. Doğanç, I. Konstantin'in dünyanın kaderini değiştiren iki önemli kara aldığı ve bu kararlardan ilkinin Hıristiyanlığı serbest bırakması ve desteklemesi olduğunu yazmaktadır.⁸⁰ Albayrak ise Bizans İmparatorluğu'nda Hıristiyanlar için barışın imparator Konstantin döneminde başladığını aktarmaktadır.⁸¹ Roma İmparatorluğu'ndaki Hıristiyanlık için kalıcı olarak dini hoşgörüyeye dayanan kalıcı bir bildirge olan Milano Fermanı, 313

⁸⁰ Kamil Doğanç, I.Constantinus'un Hıristiyanlığı Meselesi Ve Ölümü Hakkında Tartışmalar, <http://www.researchgate.net/publication/319227103>, erişim tarihi: 02.10.2018.

⁸¹ Kadir Albayrak, Dinsel Bir Sembol Olarak Haç'ın Tarihi, Dini Araştırmalar, Cilt 7, Sayı 19, s.117.

Şubat'ında Roma İmparatorları Birinci Konstantin ve Licinius arasında Milano'da imzalanan siyasi bir anlaşmanın sonuncusu olmuştur. Licinius tarafından Doğu'ya 313'te yapılan ilan, tüm şahıslara istediği tanrıya ibadet özgürlüğü vermiş olup, Hıristiyanlara yasal haklar sağlamış ve el konulan mülklerin Hıristiyanlara geri dönüşünü sağlamıştır.⁸²

“Haç, genellikle erken dönem kilise sembolü olarak düşünülse de aslında öyle değildi, çünkü acı ve ıstırap sembolü durumundaydı ve haçı, 320 yıllarında popüler hale getirilmesi, tüm kalkanlara haç çizilmesini isteyen Konstantin sayesinde mümkün olmuştu.”⁸³ Taş ve Özcan, Haç kültürünün ise Bizans İmparatorluğu'nda Caeseralı tarihçi Eusobius'un aktarımına göre MS dördüncü yüzyılda Milve Köprüsü'ndeki savaş öncesinde Büyük Konstantin'in gökyüzünde ve rüyasında gördüğü işaretler sonrasında önem kazandığını belirtmiştir.⁸⁴

Hıristiyanlığın serbest bırakılması sonrasında imparatorluğa yönelik bir tehdit barışçıl yönlerden hoşgörülle bastırılmış, daha sonra da bu yeni din, imparatorluğun da müdahalesiyle, Roma kültürüyle harmanlanarak yeni bir biçim kazanmıştır. Sonrasında, İznik Konsülü Hıristiyanlığın inanç esaslarıyla ilgili kritik kararların alındığı bir toplantı olarak bilinmektedir. Kaçar, konsilin öncelikli sorununun Constantinus'un Roma dünyasındaki tek hakimi olmasından sonra Hıristiyanlığa verdiği desteğin geniş çaplı bir katılımı ile ilan etmesi olduğunu söylemektedir.⁸⁵ *Kilise, İznik Konsili (325) ile İsa Mesih'in tanrılığını reddeden Arius ve taraftarlarının görüşlerini uygunsuz ilan etmiştir. Böylece İsa Mesih'in tanrılığı kabul edildikten sonra onun insani yönünü inkar eden Apollinaris'in görüşlerini de 381 yılında yapılan İstanbul Konsili ile yasaklamıştır.*⁸⁶ Alınan kararlar İznik amentüsü olarak bildirge haline getirilmiştir. İznik Konsili tarafından verilen ve bugün birçok Hıristiyan kilisesinde okunan inanç beyanına *İznik Amentüsü*

⁸² Encyclopaedia Britannica, <https://www.britannica.com/topic/Edict-of-Milan>, erişim tarihi: 03.10.2018.

⁸³ Albayrak, a.g.e., 105.

⁸⁴ Tuğba Taş, Fikret Özcan, “MS 4-7. Yüzyıllar Arasında Haç Motiflerinin Gelişimi” Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 21, (2015/1), s.249.

⁸⁵ Turhan Kaçar, “Roma İmparatorluğu'nda Kilise Konsillerinin Siyasallaşması: İznik Örneği”, Balıkesir Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Dergisi, (2002-2003), s.3.

⁸⁶ Muhammet Tarakçı, “Nestorius ve Kristolojisi”, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt 19, Sayı 1, (2010), s.218.

denmektedir.⁸⁷ Darcan, Konsilin dikkat çeken özelliğinden birinin de devletin kiliseden aldığı yetkileri kullanmaya başladığı yerin burası olduğunu belirtmektedir.⁸⁸

Kısacası, her ne kadar Hıristiyan dininin kurucusu kabul edilen İsa peygamber ile ona ilk inanan on iki havarileri dinin temelini oluşturan esas karakterler olarak bilinseler de bugün Hıristiyanlık dininin bir dünya dini haline gelmesinde Konstantin'in önemi de bir o kadar önemli olsa da diğer figürler veya azizlerin yanında sönük kalmaktadır. Hıristiyanlığın bir Orta Doğu dini olmasına rağmen Batı'ya özgü bir karakter taşıması Konstantin'in tercihinden sonra dinin Roma öğeleriyle harmanlanması sonrası oluşmuştur. Bu durumu Lewis, dördüncü yüzyıl başlarında Constantin'in din değiştirmesinin ve Hıristiyanlığı devlet dini olarak yerleşmesinin çifte bir değişim başlatması olarak ifade etmektedir: Roma'nın Hıristiyanlaşması ve İsa'nın Romalılaştırılması.⁸⁹

Roma İmparatorluğu'nun Hıristiyanlığı kabulü ile Avrupa'nın Hıristiyanlığı hemen gerçekleşmemiş, genellikle pagan inanışa sahip olan ve İmparatorluğun kuzeyinde kalan toplumlar barbar olarak kabul edilen toplumlar, birinci milenyumun sonuna kadar kademeli olarak Hıristiyanlık inancını benimsemişlerdir. Avrupa'da Hıristiyanlık inancı artık bireysel olarak ve sınırlı toplumlar olarak değil prensliklerin ve devletlerin vasıtasıyla yaygınlaşmıştır. Avrupa'da Hıristiyanlığın yaygınlaşması yedinci yüzyılda ortaya çıkan İslam'ın ötekileştirilmesi ve düşman olarak algılanmasıyla beraber daha farklı bir boyut kazanmış ve daha sonra Haçlı Seferleri ve Müslüman fetihleri kutuplaşmayı arttırmıştır. İber Yarımadası'nda Araplar ve Berberiler, Balkanlarda Türkler , Hıristiyanlık ve İslam'ın çatışmasına sahne olmuştur. Bugüne kadar uzanan sorunların temeli de o zamanlardan itibaren atılmıştır.

Roma'nın Hıristiyanlığı kucaklaması ve tarihçilerin Kavimler Göçü ile Ortaçağ dönemini başlatmaları birbiriyle yakın dönemlerdir. İlerleyen bölümlerde, Avrupa'nın kendi tarihi için *karanlık* tabirini kullandığı, dinin toplumdaki yerinin

⁸⁷ Council of Nicea, <http://www.religionfacts.com/council-of-nicea>, erişim tarihi:18.10.18.

⁸⁸ Hasan Darcan, "Athanasius ve İznik Konsili", Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt XV, Sayı 28 (2013/2), s.187.

⁸⁹ Bernard Lewis, *What Went Wrong: The Clash Between Islam and Modernity in the Middle East*, Oxford University Press, New York, 2002, s.98.

kökleştiği bir dönem olan Ortaçağdaki Avrupa kültürel ve sosyal kimlik yapısı incelenecektir.

2.4. ORTAÇAĞ KARANLIĞI

Ortaçağ için kullanılan *karanlık* sıfatı Avrupalı tarihçilerin yorumuyla şekillenen bir kavram olagelmıştır. Öncelikle karanlık olarak nitelenen bu döneme hangi sebeplerle bu unvanın verildiği araştırılmalıdır. O zamana kadar birbiriyle ilişkisi bulunmayan Batı ve Doğu dünyalarının ilk temaslarını bu çağda sağlandığı görülmüştür. Doğu'nun sahip olduğu zenginliklerin yanında Avrupa'nın, dini olarak kimliğini sağlamlaştırma ve din adına savaşlar vermeye hazır bir döneme girdiği gözlemlenmektedir.

Roma İmparatorluğunun parçalanması ve sonrasında Batı Roma'nın yıkılması Avrupa siyasi yapısını etkileyen gelişmelere yol açmıştır. Avrupa'nın siyasi yapısını dramatik bir şekilde değiştirerek etkileyen Kavimler Göçü Avrupa'da feodalitenin önünü açan bir etmen olmuştur. Bunun sonucunda Avrupa'da merkezi gücün prenslikler ve derebeyleri yönetimlerine geçerek parçalandığı gözlemlenmiştir. Derebeylik yönetimi, Ortaçağ boyunca Avrupa siyasal sisteminin bir parçası haline gelmiş ve bu sistem kıtadaki ekonomik ve sosyal hayatı da etkileyen bir şekil almıştır. Derebeylerin ileriki yüzyıllarda güçlerinin zayıflaması tekrar merkezi krallıkların siyasal birlikleri sağlamlaştırmasını sağlamıştır.

Ullmann, Avrupa uluslarının kökeninin Ortaçağ'da, daha doğru bir ifadeyle Ortaçağ üniversitelerinde yatmakta olduğunu aktarmaktadır. Bu kurumlar akademik etkinlik, öğretmenler ve öğrenciler arasındaki yeni bir işbirliği ve iletişim ile yeni bir toplumsallaşma türü yaratmıştır. Bu işbirliği ve iletişim, Avrupa'nın her kesiminden gençleri birbirine bağlamıştır. Aynı zamanda üniversiteler dil ve ortak kökenleri (uluslar) birleştiren grupları bir araya getirme fırsatı vermiştir.⁹⁰

Öte yandan, birinci milenyumun sonlarına doğru denizci bir İskandinav toplum olan Vikinglerin Avrupa kıtasında yaptıkları akınlar Avrupa kültüründe derin izler bırakmıştır. Özellikle Britanya adasına, Fransa'ya ve Slav halklarının topraklarına gerçekleştirdiği yağma faaliyetleri bu halkların kültürlerini etkilemiş ve onlarla

⁹⁰ Wolfgang Ullmann, "Identity, Citizenship and Democracy in Europe", *Why Europe? Problems of Culture and Identity Volume:1*, (der. Joe Andrews vd.), Macmillan Press, New York, 2000, s.49.

sosyal olarak kaynaşma sonucunu doğurmuştur. Sarı, Vladimir ile doğuda Vikingler adına yeni bir dönem başladığından, Vladimir'in yeni bir din seçme eğiliminden ve kralın dönemin popüler dinlerini araştırırken nasıl Hıristiyan olduğundan bahsetmektedir.⁹¹

*Anna ile evlenecek olan Vladimir, 988 yılında vaftiz edildi. Artık bir Hıristiyan'dı. Kendi halkına da Hıristiyan olmayı şart koştu. Dinyeper kıyısında yapılacak büyük vaftiz törenine katılmak zorundaydı herkes. Artık yeni bir din çağı başlamıştı Rus'lar için. Yeni din olarak Hıristiyanlığın Kiev'de kabul edilmesi coğrafyadaki kültür hayatının evrimi konusunda da belirleyici bir rol oynadı.*⁹²

Buna ek olarak Dualı, sekizinci yüzyıldan itibaren Bizans'ın bölge halklarına yönelik yoğun misyonerlik faaliyetlerinden bahsederek Rus tüccarlarının ticari amaçlarla İstanbul ve diğer Bizans şehirlerini ziyaret etmelerinin Rusların kültürel ve dini açıdan etki altında kalmalarına yol açtığını aktarmaktadır.⁹³ Dualı, devamında Rusların din değiştirmesinin nedenlerinin ve bunun etkilerini şu şekilde analiz etmektedir:

*(...) "Vladimir, dönemin jeo-politik şartlarını da göz önünde bulundurarak Hıristiyanlığı resmen kabul etmek zorunda kalmıştır. Dolayısıyla bu süreç, Rus kilise tarihçilerinin iddia ettiği gibi Rus halkının özgür tercihinden ziyade dönemin sosyo-politik ve coğrafi gerçekliğinin bir sonucudur."*⁹⁴

Hasgüçmen, Kiril ve Methodius'un kullandıkları dilin dokuzuncu yüzyılda Bulgar devletinde, onuncu yüzyılda ise Rusya'da Bizantinoslavik kültürlerin yeşermesinde oldukça önemli bir zemin hazırladığından ve kökenleri bilinmese de Sırp ve Hırvatların bu kültürü paylaştığını belirtmektedir.⁹⁵ Engin, onuncu Yüzyılda Rusların hazır bir kültür-Bizans- üstüne konduğundan, Rusların Batı Roma'yla ilgisi olmayıp kültürünü hazır olarak Bizans'tan aldığından ve böylece sadece kimlik değil kültür de kazandığından bahsetmektedir.⁹⁶ Batı kültürü Roma döneminde Hıristiyan olduğu için Roma etkisinden izler taşımaktayken, Doğu Avrupa, Hıristiyanlıkla şekillenirken Yunan kültüründen izler taşımaktadır. Doğu ve

⁹¹ Eren Sarı, Vikingler, Nokta E-book, Net Medya Yayıncılık, Antalya, 2016, s.17.

⁹² Sarı, a.g.e. s.17.

⁹³ Şir Muhammed Dualı, Paganizmden Hıristiyanlığa Rusların Din Değiştirme Nedenleri, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt 1, Sayı 1, (2013), s.69.

⁹⁴ Dualı, a.g.e, s.59-74.

⁹⁵ Gülşah Hasgüçmen, "Slav Yazı Dili'nin Başlangıcı" Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi, Yıl 2, Sayı 2 (Güz 2017), s.165.

⁹⁶ Berkkan Engin, "Bir Ulusun Ortaya Çıkışı; Hıristiyanlığın Slav, Norman ve Vareg Halkları Üzerinde Tesirleri ve Rus Ulusunun Ortaya Çıkışı", Yeditepe Üniversitesi Tarih Bölümü Araştırma Dergisi, Cilt 1, Sayı 1, (2007) s.52.

Batı Hristiyanlığı her ne kadar aynı inancın içinde gözükseler de ciddi düzeyde ayrışmaların içinde yer almışlardır. Aynı dini farklı iki mezhebinin olması çatışmaların yaşanması için yeterli bir sebep olabilmektedir. İleriki yüzyıllarda Avrupa din savaşları adı altında savaflara ve kanlı eylemlere şahit olan Avrupa bunun en iyi örneği olacaktır.

Doğu Avrupa Hıristiyanlık etkisine girdiği bu zamanlarda Güneybatı Avrupa'da, İber yarımadası, etkileri bugüne kadar sürecek doğu ve batı kültürünün kaynaşmasına şahit olmuştur. Bu kültür, Endülüs Emevi denilen Müslüman İspanya Kültürü'dür. Kısa sürede yayılan İslam devleti sınırlarını, Kuzeybatı Afrika yoluyla İspanya'nın içlerine kadar genişletmiş, ve Avrupa'yı kültür ve bilim anlamında etkilemiştir. Bu noktada Ş.Yıldız, Avrupa'nın ortaçağ karanlığında çıkışında ve dogmaların yerini akıl ve bilimin almasında Endülüs medeniyetinin oluşturduğu özgür düşünce atmosferinin itici bir güç olduğunu belirtmektedir.⁹⁷ Watt ise benzer şekilde ortaçağda uyuşukluk, bilgisizlik ve tutuculuk karanlığından aydınlığa çıkaran en önemli faktörün Avrupa'da yaşanan çeviri faaliyetleri ve onun neticesinde oluşan özgür düşünce ve bilimsel hareketlilik olduğunu söylemektedir.⁹⁸

*“Endülüs Medeniyetinin Avrupa Eğitime yaptığı katkılar şu şekilde özetlenebilir: (...) Avrupa düşünce dünyasını kamçulamış, ona Yunan ve diğer klasik kültürleri yeniden göstererek Rönesans'ın oluşmasına yardımcı olmuştur; Avrupa antik kültürleri savaş açmışken onlar Yunan-Pers düşüncesini korumuşlar; İber yarımadasındaki üniversitelerde öğrenim gören Avrupalı öğrenciler yeni öğretim yöntemleriyle geri dönmüşler ve hastane, sağlık yöntemleri ve yemek konusunda Avrupa'nın bilgi dağarcığını genişletmişlerdir”.*⁹⁹

Makki de, Avrupalı, Asyalı ve Afrikalı unsurlarının birbirine karışmasıyla farklı bir kültürel uygarlığa sahip olan Endülüslerin Arap kültürünün Batı Avrupa'ya geçmesinde uzanan bir köprü görevinde olduğunu belirtmektedir.¹⁰⁰ On beşinci

⁹⁷ Şevket Yıldız, “Endülüs Yahudileri Ve İslam Kültür ve Bilimin Avrupa'ya geçişinde Oynadıkları Rol” , İstem Dergisi, Yıl 7, Sayı 13, (2009), s.66, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/260824>.

⁹⁸ Watt, W. Montgomery, *The Influence of Islam on Medieval Europe*, Edinburgh University Press, 1972, s.30-43, aktaran Şevket Yıldız, a.g.e., s.54.

⁹⁹ Joseph Mitchell ve Helen Buss Mitchell, *Taking Sides: Clashing Views in World History, Volume 1: The Ancient World to the Pre Modern Era* (Expanded 3rd Edition), McGraw-Hill/Dushkin USA, 2009, s.179, aktaran Muhammed Ali Budak, “Batı Kaynaklarına göre Endülüs Medeniyeti'nin Eğitim ve Bazı Bilim Alanlarında Avrupa'ya Katkıları”, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 23, (2016/1), s.169.

¹⁰⁰ Mahmoud Makki, “The Political History of Al-Andulus”, der. Salma Khadra Jayyusi, *The Legacy of Muslim Spain*, E.J. Brill, Leiden, 1994, s.3.

yüzyılda Ortaçağ sona ererken, yarımada siyasi olarak mutlak Hıristiyan egemenliğine geçiş yapsa da kültürel olarak, sanat, mimari, dil açısından bölge Emevilerin etkisini bugün hala taşımaktadır.

On birinci yüzyıldan on üçüncü yüzyıla kadar süregelen ve Ortaçağ'ın en büyük ve uzun soluklu süren askeri mücadelesi olan Haçlı Seferleri de Avrupa'nın dini ortaklığının öne çıktığı bir alan olarak belirtilmelidir. Dini sebeplerle, "kafirlerle savaş" parolasıyla tetiklenen bu seferler, hedeflenen başarıya ulaşmasa da Avrupa'nın doğu ile olan teması için önem taşımaktadır. On birinci yüzyıldan önce de Hıristiyan ve Müslümanlar arasında savaşlar yaşanmaktaydı, ancak Haçlı Seferlerini önceki doğu-batı veya din savaşları ekseninden farklı kılan, Hıristiyanlık adına tüm Avrupa'dan savaşçıların katılmasıdır. Banitalebi ve arkadaşları, bu savaşların siyasi ve askeri olarak Müslümanların başarısıyla sona erse de, Avrupalıların muazzam ekonomik, medeni ve kültürel avantajlar elde ettiğini ve haçlı seferlerinin Avrupalıları doğu ile İslam medeniyetinin büyüklüğüyle yakınlaştırdığını aktarmaktadır.¹⁰¹

Koca, Haçlı Seferlerinin Batı insanının dış dünyaya açılması ve bunun doğal sonucu olarak dış dünyayı tanımada başlıca rol oynadığından bahsetmektedir.¹⁰² Ayrıca bu seferlerden sonra batı insanının gözünün doğu zenginliklerine kayarak, gelişen tüccar sınıfının ve gemicilik gibi iş alanlarında gelişerek coğrafi gelişmelerin alt yapısını ve koşullarını hazırladığını açıklamaktadır.¹⁰³

Ortaçağın ilk yüzyıllarında Hıristiyanlığı benimseyen Avrupa ulusları, ilerleyen yüzyıllarda sanat ve bilimi de dini pencereden yorumlamış ancak dinin toplum yaşamındaki baskıcı rejimi Rönesans devrinde Skolastik düşünceye karşı çıkararak modern devirlerin kapısını aralamıştır. Bilimin daha özgürce yaşanacağı bu dönemin önünü açan değişimin birçok nedeni olmakla birlikte doğu medeniyetlerine ve antik dönemin katkılarından yararlandığı açıkça görülmektedir.

¹⁰¹ Masoumeh Benitalebi, Kamaruzaman Yusoff and Mohd Roslan Mohd Nor, "The Impact of Islamic Civilization and Culture in Europe During the Crusades", World journal of Islamic History and Civilization, Cilt 2 Sayı 3, (2012) s.183.

¹⁰² Salim Koca, "Haçlı Seferleri Sebep ve Sonuç Bakımından Nasıl Değerlendirilebilir?", Gazi Akademik Bakış Dergisi, Cilt10, Sayı 20, (2017) , s.15.

¹⁰³ Koca, s.32.

On üçüncü yüzyıl İngiltere’inde Kral ve Baronlar arasında kaleme alınan *Magna Carta Libertatum* (Büyük Özgürlük Bildirgesi), Avrupa’da liberalleşmenin temellerinin bu dönemlere dek çekilebileceğinin bir göstergesidir. 1215 yılında kralın yetkilerinin kısıtlandığı bu bildiğe her ne kadar modern anlamda bir anayasa niteliği taşımak ve geniş özgürlükler tanımak açısından henüz çok ilkel olsa da, içerdiği bazı maddelerle Ortaçağ Avrupa’sında benzersiz bir nitelik taşımaktadır. Bildirinin 63 maddesinin çoğu Kral John’un kendi egemenliğine ilişkin özel şikayetlerle ilgili olsa da içlerinde kralın otoritesine meydan okuyan ve gelecek yüzyıllarda son derece uyarlanabilir bir dizi temel değer de bulunmakta olup bu maddelerden en ünlüsü olan 39. madde, tüm özgür insanlara adalet hakkı ve adil yargılanma hakkı vermiştir.¹⁰⁴

*‘Eşitlerinin kanuni bir hükmü veya bir memleket kanunu olmadan hiç bir hür kişi insan tevkif veya hapis edilemeyecek, haklarından ve mallarından mahrum bırakılmayacak, kanun dışı edilemeyecek, sürülemeyecek, herhangi başka bir şekilde kötü muameleye maruz bırakılmayacaktır. Hiçbir hür kişiye zor kullanmayacağız ve başkalarının zor kullanmasını istemeyeceğiz.’*¹⁰⁵

Magna Carta, geçerliliğini uzun süre koruyan bir belge olarak varlığını koruyamamıştır. Ancak taşıdığı hükümler ve etkilediği özgürlük akımları bakımından İngiltere başta olmak üzere Avrupa hukuk ve özgürlük tarihinde bir başlangıç noktası teşkil etmektedir.

Wiesner, Avrupa’daki çoğu insan için 1450’deki kültürel ve entelektüel yaşam hala dine bağlı olduğunu ancak bunun yavaş yavaş değişmeye başladığını aktarmaktadır. Manastırlar, rahibe manastırları ve katedral okulları, onuncu yüzyıldan itibaren özel öğretmen kiralayabilen seçkinler hariç, temel okuryazarlığın esas yerlerini oluşturmaktaydı. On ikinci yüzyıldan itibaren ise okuma ve aritmetik öğretmek için küçük okullar kurulmuştu, ancak bunlar bile dini metinleri temel okumalar olarak kullanılmıştır.¹⁰⁶

Avrupa Hristiyanlığında Roma Katolikliği en baskın kilise olarak ortaya çıksa da Doğu Avrupa ve Slav toplumlarında genellikle Ortodoks Hristiyanlığı da etkin bir rol oynamaktadır. Bu ulusların Hristiyanlığa geçmesinde de bahsedildiği gibi

¹⁰⁴ “Magna Carta”, *British Library*, <https://www.bl.uk/magna-carta/articles/magna-carta-an-introduction>, erişim tarihi: 11.11.2018

¹⁰⁵ Ersan İlal, “Magna Carta”, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/96147>, s.220, erişim: 28.10.2018.

¹⁰⁶ Merry E. Wiesner, *Early Modern Europe 1450-1789*, Cambridge University Press, Cambridge, 2013, s.35.

onuncu yüzyıldaki gelişmeler ve özellikle Bizans etkisi açıkça hissedilmekte ve kültürün dine etkisi açıkça görülmektedir. Bu etkiler sonucu Avrupa kıtası din olarak bir çatı altına girmiş gözükse de on altıncı yüzyıla kadar iki mezhebe sahip olan Hıristiyanlık, Protestan ayrılmasıyla bir mezhebe daha bölünmüş ve dini kaynaklı çatışmalar alevlenmiştir.

2.5. RÖNESANS VE REFORM

On altıncı ve on yedinci yüzyılların çoğunda İncil’le çelişen öğretileri ve fikirleri yayan kafirlere duyulan öfke Katolik Kilisesi’ne egemen olmuş, kilise inanişına ters düşen kitapları yasaklı kitaplar dizinine yerleştirerek insanları bu kitapları okumalarını yasaklamıştır.¹⁰⁷ Kilise egemenliğini korumak için eyleme geçmekte çekinmemiş, *aforoz*, *engizisyon* ve *enterdi* yetkilerine sahip olarak toplum üzerinde gücünü kullanmıştır. Leveillee, bilim ve din arasındaki ilişkiyi bir çeşit oyuna benzeterek bu oyunda bilimin daha fazla kayıp verdiğini yazmaktadır.¹⁰⁸ Dinin sosyal ve kültürel yaşam için edindiği yer, sorgulanamayacak kadar yüksek bir konumda varlığını korumuştur.

Bilim, sanat ve felsefe Ortaçağ boyunca Avrupa’da kısıtlı ve yasaklı bir halde iken Rönesans ve Reform adı altındaki gelişmeler Avrupa’nın modern yapısını inşa eden sürecin mihenk taşını oluşturmuştur. Ortaçağ boyunca sosyal hayatın neredeyse tümüyle dine dayalı bir yapısı bu çağda değişmeye başlamıştır. Eski Yunan ve İslam kaynaklarının Batı dillerine çevrilmesi ve bilimin din dışı faaliyetlerde kullanılması Avrupa Rönesans’ının başlangıcı olarak kabul edilmektedir.

Sander, Rönesans’ın (*renaissance*) eski Roma ve Grek başarılarının yeniden canlandırılmak istenmesi sürecini anlattığını belirterek, şu temel anlayışlara dayandığını ve anlam kazandığını işaret etmektedir: “(i) yeryüzü ilgi çekici ve araştırmaya değer bir yerdir; (ii) insan güçlüdür ve bu gücüyle büyük başarılar elde edebilir; (iii) insanın sürekli faal olması onurlu bir şeydir ve (iv) gerçek güzeldir”.¹⁰⁹ Szalay ise , Rönesans’ın coğrafi kaynağını sorgulayarak; Almanya, İngiltere ve

¹⁰⁷ Nicholas P. Leveillee, “Copernicus, Galileo and the Church: Science in a Religious World” *Inquiries Journal/Student Pulse* 3 (05), <http://www.inquiriesjournal.com/a?id=1675>, erişim tarihi:29.10.2018.

¹⁰⁸ Leveillee, a.g.e., s.1.

¹⁰⁹ Oral Sander, *Siyasi Tarih*, İmge Kitabevi, Ankara, 2016, s.81-82.

Fransa gibi ülkelerde benzer kültürel değişimlerden geçmesine rağmen en yakın ilişkisinin on dördüncü yüzyılda başladığı İtalya ile olduğunu aktarmaktadır.¹¹⁰

Rönesans, özellikle güzel sanatlar kapsamındaki resim ve mimari alanlarında kendini belli etse de aslında Avrupa için bir uyanış dönemini simgeliyordu. Rönesans'ın sebep olduğu değişim daha sonra Hümanizmle birlikte sanatta ve bilimde özgür harekete geçebilme enerjisi vermiştir. Bu enerji coğrafi keşiflerle birlikte Avrupa zenginliğinin temelini oluşturmuştur.

On beşinci yüzyılın sonlarında Hindistan ticaret yollarını keşfetmek isteyen Kristof Kolomb, (her ne kadar o şekilde planlamasa da) yeni bir kıtayı keşfederek keşifler çağını başlatmıştır. Coğrafi keşifler olarak bu dönem, düşünce ve bilim anlamında özgürleşmeye başlayan Avrupa'nın ekonomik anlamda da zenginleşmesi için biçilmiş kaftan olarak değerlendirilebilmektedir. Avrupa, yeni dünya adını verdiği Amerika kıtasında keşif ülkelerin kültürleri üzerinden yeni bir uygarlık ortaya çıkmıştır. Başlangıçta Avrupa'daki uygarlık yeni kıtaya taşınırken daha sonra yeni kıtada yaşanan gelişmeler sömürgeci ülkelerin siyasi yaşamlarını etkileyecek kadar önemli seviyeye gelmiştir. Amerikan devriminden hemen sonra yaşanan Fransız İhtilali buna bir örnek olarak gösterilebilmektedir.

Avrupa, Rönesans ile birlikte uyanışa geçtikten sonra aradan çok geçmeden Reform hareketlerinin yaşanmasıyla kıtanın büyük bir bölümünde kargaşa ve savaşlara neden olacak dini bir zemin yaratılmıştır. Sonuç olarak da dini ve siyasi açıdan önemli gelişmeler yaşanmıştır.

“On beş ve on altıncı yüzyıllar Tanrı'nın bütün kuralları için çok belirleyiciydi(...) Söz konusu yüzyıllar, kısa sürede kuzey Avrupa'ya yayılan İtalyan Rönesansı'na, Yeni Dünya'nın keşfine, dünyanın kalan bölümü için de kaderlerini belirleyecek olan bilimsel devrimin başlangıcına tanık oldu. On altıncı yüzyılın sonuna gelindiğinde Batı bütünüyle farklı bir kültür yaratmak üzereydi(...) Dinin, yeni cesur dünyanın gereksinimlerine karşılık vermeyen Orta Çağ yorumu özellikle laikleri tatmin etmiyordu. Büyük reformcular Tanrı ve kurtuluş düşüncesine ilişkin bu huzursuz ve yeni keşfedilen yolların sesi oldular. Bu gelişim, Avrupa'yı çatışan ve birbirlerine ilişkin nefret ve kuşkularını hiçbir zaman tamamıyla yitirmeyen iki kampa böldü: Katolikler ve Protestanlar.”¹¹¹

¹¹⁰ Jessie Szalay, “The Renaissance: The ‘Rebirth’ of Science and Culture”, <https://www.livescience.com/55230-renaissance.html> (29.05.2016), erişim tarihi: 03.11.2018.

¹¹¹ Karen Armstrong, Tanrı'nın Tarihi (çev. O. Özal, H. Koyukan, K. Emiroğlu), Pegasus Yayınları, İstanbul, 2017, s.373.

On altıncı yüzyıl öncesinde de Katolik kilisesine karşı fikirler var olmuştur. On dördüncü yüzyılın sonlarında üniversitede ilahiyat akademisyenleri olan İngiltere'deki John Wycliff ve Bohemya'daki Jan Hus, kilise yapısına ve pratiklerine yapılan eleştirilere teolojik konular eklemiştir. Her ikisi de papalık otoritesini reddetmiş, İncil'in yerel dillere çevrilmesi çağrısında bulunmuş ve belirli uygulamaların kabul edilen yorumlarını sorgulamıştır.¹¹²

Bu isimlerin etkisi, Avrupa'nın dini kimliğini yeniden şekillendiren olayların fitilini ateşleyen Alman din adamı Martin Luther'e de ulaşmıştır. Uslubaş, Luther'e göre kendisiyle önceki reformcular arasındaki farkın, öncekilerin kilise yaşamındaki yozlaşmaya karşı çıkmakla yetinmemelerine karşılık, onun sorunun kökenini, kilisenin kurtuluş ve kayra öğretisindeki sapmayı hedef alması olduğunu söylemektedir.¹¹³ Günay, çoğu zaman sanılanın aksine, Reformcuların karşı çıktıkları şeyin din değil Papalığın uygulamaları olduğunu aktarmaktadır. Buna göre Hıristiyanlığı yeniden anlamlandırmak değil dinin özüne geri dönülmesi talep edilmekteydi.¹¹⁴

On altıncı yüzyılda başlayan reform hareketleri Avrupa'da Protestan mezhebinin ortaya çıkmasına sebep olmuş ve Avrupa'da on yedinci yüzyılın ilk yarısına kadar dini gruplar arasındaki çekişmeler, din savaşlarının ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Kaplan, on altıncı yüzyıldaki reform hareketlerinin daha öncekilerden farklı olarak dini bölünmeler ortaya çıkardığını ve kıta ölçekli olduğunu belirtmektedir.¹¹⁵ Ayrıca şu açıklamayı eklemektedir:

“Katolik otoriteler Protestanlığı İtalya, İspanya ve Portekiz’de tamamen bastırmasına rağmen diğer ülkelerde böyle olmamıştır. İngiltere, İskoçya, Danimarka, İsveç ve Hollanda Cumhuriyeti, Protestanlığı tüm ülke olarak resmi din olarak benimsemiş, diğerleri ise Katolik kalmıştır. Krallıkla yönetilmeyip gevşek yönetim şekillerine sahip olan Almanya ve İsviçre’de aynı Protestan-Katolik bölünmesi bölgeler ve kantonlar şeklinde ayrılmış durumdadır. Protestanlık, kendi içinde Lutherci, Calvinist, Anabaptist gibi rakip mezheplere ayrılmıştır. Bu süreç, Batı Hıristiyanlığı’ni bin yıl süren dini birliğini parçalamıştır.”¹¹⁶

¹¹² Wiesner, a.g.e., s.167.

¹¹³ Tolga Uslubaş, *Dünya Tarihi*, Venedik Yayınları, İstanbul, 2016, s.153.

¹¹⁴ Nasuh Günay, “Luther’in İslam Algısı”, Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı 24, 2010/1, s.76.

¹¹⁵ Benjamin J. Kaplan, *Divided By Faith: Religious Conflict and the Practice of Toleration in Early Modern Europe*, Harvard University Press, Cambridge, 2007, s.3.

¹¹⁶ Kaplan, a.g.e., s.3.

Avrupa'nın yaşadığı bu dinsel bölünme, Ortaçağ karanlığından Rönesans Aydınlığına ulaşmış Avrupa'nın dini ve siyasi anlamda kargaşa dolu bir yüzyıl geçirmesine sebep olmuştur. O zamana kadar genellikle Yahudiler veya Müslümanlarla yaşanan çatışmalardan farklı olarak, Hıristiyanlık içinde henüz yeni ortaya çıkmış Protestanlık mezhebi ve Katoliklerin arasında itilaflar ortaya çıkmıştır.

Speight, Ortaçağ Fransa'sında şiddet kültürü, vergi ve yükselen gıda fiyatları için yapılan ayaklanmaların duyulmadık şeyler olmadığını, ancak Reform hareketlerinin şiddetli öfkenin ortaya çıkmasına sebep olduğunu söylemektedir.¹¹⁷ Bu öfke mezheplerin arasındaki kanlı çatışmalara sebep olmuştur. Gibbons, Reform hareketlerinin en fazla şiddete maruz kalan beş önemli anını şu şekilde sıralamaktadır: Alman Köylü Savaşı (1525), Münster Krallığı'nın sonu (1536), Aziz Bartholomew Günü (1572- Bu katliam belki de Reform devrinin en önemli dinsel şiddete maruz kalan dönemiydi), Otuz yıl savaşları (1618-1648) ve Hıristiyan olmayanlara karşı Hıristiyan şiddeti.¹¹⁸

Otuz yıl savaşları, on yedinci yüzyıldan yaşanan ve Westphalia barışı ile sonuçlanan ve kıtanın kaderini belirleyen önemli olaylardan biridir. Bonney, Otuz Yıl Savaşlarının dini bir savaş olarak başladığını söylemektedir.¹¹⁹ Alman Roma Katolikleri ve Protestanlar arasında süren mücadeleden daha sonra da Kutsal Roma İmparatorluğu'ndaki Avusturya Habsburg yöneticilerinin Avrupa'daki kontrollerini genişletmeye amaçlamışlar ve İsveç gibi bazı devletler bu hırsı limitlemeye çalışarak siyasi bir yarışma haline dönüşmüştür.¹²⁰

Westphalia Anlaşması, Otuz Yıl Savaşlarını sonlandırarak Avrupa siyasi ve dini tarihini etkileyen bir barış olmasının yanı sıra Uluslararası İlişkiler tarihi için de milat kabul edilmektedir. Uslubaş, Habsburglara karşı Protestanları destekleyen Katolik Fransa örneğini vererek, devlet çıkarlarının dinsel bağlılıkların önüne geçtiğinin, böylece modern diplomasi ve uluslararası ilişkiler esaslarının temelini

¹¹⁷ Shannon Lee Speight, *Social Context for Religious Violence in the French Massacres of 1572*, Beşeri Bilimler Fakültesi Yüksek Lisans Tezi, Wright State University, 2010, s.2.

¹¹⁸ Katy Gibbons, "Five of the most violent moments of the Reformation", <https://theconversation.com/five-of-the-most-violent-moments-of-the-reformation-71535>, erişim tarihi: 06.11.2018.

¹¹⁹ Richard Bonney, *The Thirty Years' War: 1618-1648*, Osprey Publishing, Oxford, 2002, s.7.

¹²⁰ Bonney, a.g.e., s.7.

atıldığını belirtmektedir.¹²¹ Sander de benzer şekilde, daha önceki uluslararası toplantıların dini niteliğe sahip olmasına karşın Westphalia'nın devlet, savaş ve iktidar sorunlarının tartışıldığı laik bir konferans olduğunu aktarmaktadır.¹²² Modern uluslararası ilişkilerin toprak bütünlüğü, sınırların ihlal edilemezliği, egemen eşitlik ve iç işlere karışmazlık gibi bugün de var olan temel kurallar bu anlaşmayla tarih sahnesine çıkmış ve dünya üzerinde tüm kara parçalarını sınırlarla bölen küresel bir devletler sisteminin temelini oluşturmuştur.¹²³

Delanty, reform hareketlerinin Avrupa'yı Protestan kuzey ve Katolik güney olarak bölmesine rağmen Hıristiyanlığın kültürel kimliğini öncül kaynağı olmaya devam ettiğini aktarmaktadır. Ek olarak, Batı Avrupa'daki Roma Katolik Kilisesi ve Protestan bölgeler arasındaki ayrımın Latin Hıristiyanlığını Yunan Hıristiyanlığından farkı kadar büyük olmayacağını belirtmektedir.¹²⁴ Reform hareketleri Batı Avrupa'yı bölünmeye götürse de Protestan ve Katolik kültürel değerleri arasında büyük farklardan söz edilememektedir.

2.6. AYDINLANMA VE HÜMANİZM

“Attika'nın popüler kahramanı Prometheus, uygarlığı yaratan bilgileri insana öğretmiş olmasıyla tanınır: Çalışma sanatı, üretme, iyileştirme, vs. Bu titan, gerçekliğin ve maddenin tiranlığına karşı insanın başkaldırısını sembolize eder. Ortaçağ'ın sonlarından XX. Yüzyıl başlarına kadar, Prometheusçu Avrupa uygarlığını karakterize eden şey sürekli eylem arzusu ve insana duyulan inançtır; cesur ve korkusuz yöntemlere başvurmaktır. Prometheusçu akıl, dört yüz yıl boyunca, Avrupa'nın ayrıcalığı olarak kalmıştır; Avrupa'yı canlandırmış ve şekillendirmiştir. Avrupa, Prometheus'un zaferidir.”¹²⁵

Rönesans'ın getirdiği özgürlük anlayışı, devamında aydınlanma çağı ve hümanizmi de beraberinde getirmiştir. “Aydınlanma Nedir” adlı makalesiyle Immanuel Kant, dönemin mottosunu “Bilmeye cesaret et, kendi aklını kullanma cesaretine sahip ol (*Sapere Aude!* Habe, dich deines eigenen Verstandes zu

¹²¹ Uslubaş,a.g.e., s.167.

¹²² Sander, a.g.e., s.100.

¹²³ Özlem Kaygusuz, “Egemenlik ve Vestfalyan Düzen”, (der. Evren Balta), Küresel Siyasete Giriş, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016, (2.baskı), s.26-27.

¹²⁴ Gerard Delanty, *Inventing Europe: Idea, Identity, Reality*, Macmillan, Basingstoke, 1995, s.67.

¹²⁵ Russ, a.g.e., s.338.

bedeinen!) olarak açıklamıştır.¹²⁶ Kant'ın burada kullandığı sözün- *Sapere Aude*- Latin şair Horatius'dan ödünç aldığını bilinmektedir.¹²⁷

Aydınlanma her ne kadar Rönesans ile birlikte veya ondan sonraki zamanda anılsa da köken olarak sadece Rönesans'tan beslenerek ortaya çıkan bir dönem olarak düşünülmemelidir. Ortaçağ'da bilim ve sanat her ne kadar sınırlı olsa da tamamen yok varsaymak doğru değildir. Endülüs etkisiyle Avrupa eğitim alanında deneyim kazanmış ve genelde teolojik alanda olmak üzere üniversite kurumları Ortaçağda yaygınlaşmıştır. Bologna, Oxford, Paris, Salamanca gibi üniversitelerin buldukları yerleri kültürel ve ekonomik olarak şekillendirdiğini belirten Wiesner, on ikinci yüzyıldan itibaren yavaşça artan üniversite sayısının 1300'lerde on beş ve yirmi arasında, 1500'lerde ise elliden fazla olduğunu aktarmaktadır.¹²⁸

Engineri, aydınlanmanın yalnız on sekizinci yüzyılı değil, orta çağın ardından sonraki dönemi de kapsadığını söylemektedir.¹²⁹ Avrupa'da insanın hazır bulduğu geleneksel şemalardan koparak hayatın düzenini kendi aklıyla bulmaya giriştiği Rönesans'tan sonra on sekizinci Yüzyıldaki bu gelişmenin en yüksek noktası olan Aydınlanmayı en arınmış ve klasik form olarak tanımlamaktadır.¹³⁰ On sekizinci yüzyılda *akıl*'ın önem kazanması etkisiyle insanın *birey* olmasında etkili olduğu görüşünü savunan Uslubaş, bu yüzyılda en çok işlenen konuların akıl, erdem, mutluluk, faydacılık, bilim ve doğa olduğunu aktarmaktadır.¹³¹ Bu değerler kolektif bir yaşam süren doğu kültürlerinin aksine Avrupa'da birey kavramının gelişmesine ve liberalizmin güçlenmesine yol açmıştır.

Adjukiewicz, Rasyonalist ilkelerin tarihin akışı içinde en fazla yoğunluk kazanarak en büyük etkiyi yaptıkları döneme, Aydınlanma çağının ideolojisinin özsel bir yönü olan on sekizinci yüzyıla işaret etmektedir.¹³² Bundan önceki yüzyıllarda rasyonalizm tartışılmış olsa da kıtali düşünürlerin yorumuyla yaratılan özgürlük

¹²⁶ Immanuel Kant, “Was ist Aufklärung?”, (1784), Utopie Kreativ, H.159, January 2004, s.5-10.

¹²⁷ Robin Holt, Frank den Hond, “Sapere Aude”, Organization Studies, Sage, 2013, Cilt 34, Sayı 11, s.1587.

¹²⁸ Wiesner, a.g.e., s.35.

¹²⁹ Melisa Engineri, *Aydınlanma Çağı ve Felsefesi Adlı Konunun Araştırılması*, Mersin Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Seramik Bölümü, Mersin, 2008, s.1.

¹³⁰ Engineri, a.g.e., s.1.

¹³¹ Uslubaş, a.g.e., s.225.

¹³² Kazmierz Adjukiewicz, *Felsefeye Giriş* (çev. Ahmet Cevizci), Gündoğan Yayınları, Ankara, 1994, s.54.

ortamı sayesinde on sekizinci yüzyılda bu durumun uç noktalara ulaştığı görülmektedir. Rasyonalizmin örneği olan bilimsel bilgi, daha tam bir biçimde söylemek gerekirse matematik ve doğa bilimleri, vahye kehanetlere, önsezilere, gaipten haber vermeye, kristal küre ile fal bakmaya vb. dayanan bilgi türlerini reddetmektedir.¹³³ Bu yaklaşım antik Yunan'da ortaya çıkan materyalist felsefeye yeniden dönüş olarak açıklanabilir.

Aydınlanma her ülkede farklı şekillerde yaşanmaya başlasa da dayandığı ortak ve evrensel değerler bulunmaktadır. Aydınlanmacı düşünürlerin ortaklaşa kabul ettikleri ilkeleri Çüçen, şu şekilde sıralamaktadır: “*Akılcılık, bilimcilik, aydınlanmış din, metafiziğin reddi, ilerlemecilik, insanlık, bireycilik, insan hakları ve özgürlük, evrenselcilik*”¹³⁴ Gellner, Aydınlanmanın temaları olan özgürlük, akılcılık, doğacılık, deneycilik ve maddeciliğin her zaman tutarlı olmasa da belirgin ve oldukça yaygın olduğunu ifade etmektedir.¹³⁵ Her ne kadar Avrupa bu dönemde düşünce bağlamında bir devrim yaşamışsa da bu döneme ait eleştiriler de bulunmaktadır. Hegel ve on dokuzuncu yüzyıl romantik filozoflarının aydınlanmaya karşı yaptıkları en önemli eleştirinin insanı ve doğayı tek yönlü ele alması olduğunu ve bu tür toplumsal dönüştürme sürecinin de evrensel olduğunu ileri süren Çüçen, eleştirilerin Charles Taylor ve Michel Foucault gibi günümüz düşünürlerinden de geldiğini belirtmektedir. Yazara göre bu düşünürler Aydınlanmanın birey ve toplum anlayışının tek tipleştirildiği önerisine karşın bireysel ve kültürel farklılıkların önemini savunmakta, evrensel kültür ve insan projesinin tehlikelerine dikkat çekmektedirler.¹³⁶

Cevizci, genel olarak ele alındığında Aydınlanmayı belirleyen bir takım değerler olduğundan söz ederken bu değerler içinde ilk iki sıraya hümanizm ve ateizmi (veya deizm) yerleştirmekte ve aydınlanmanın önde gelen sloganlarından birini ortaya koymaktadır: “*İnsani olan hiçbir şey bana yabancı değildir*”.¹³⁷ Wiesner, Rönesans düşünürleri ve sanatçılarının Hıristiyan öğretileri

¹³³ Adjukiewicz, a.g.e., s.54.

¹³⁴ A. Kadir Çüçen, “Batı Aydınlanmasının Düşünsel Kökenleri ve Eleştirisi”, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Atatürk’ün Doğumunun 125. Yılı ve Cumhuriyetimizin 83. Yılı Özel Sayısı, (2006), s.31-32.

¹³⁵ Ernest Gellner, *Plough Sword and Book*, The University of Chicago Press, Londra, 1989, s.133.

¹³⁶ Çüçen, a.g.e., s.33.

¹³⁷ Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yayınları, İstanbul, 2005, (6.baskı), s.176.

reddetmediklerini ve onları kiliseden ayrı görmediklerini, bununla birlikte laik ve maddi dünyaya daha fazla vurgu yaptıklarını savunmaktadır.¹³⁸ Öte yandan, hümanizmi tamamlayan tavrın ateizm veya deizm olduğunu, diğer bir ifadeyle Aydınlanmanın çoğu düşünürlerinin ateist ya da deist olduğunu söyleyen Cevizci, bu düşünürlerin Hıristiyanlıktan nefret eden, batıl inançlara, bağnazlık ve dinin insanlığın ilerlemesine engel olarak gören kişiler olduğunu öne sürmektedir.¹³⁹

Sıklıkla Rönesans ve aydınlanma kavramlarıyla birlikte kullanılan *hümanizm* düşüncesi de Avrupa düşünce yapısını köklü bir şekilde etkileyip şekillendiren bir sürecin adı olmuştur. Türker, hümanizmi özü itibariyle Eski çağın pagan ruhundan esinlenen, Hıristiyanlık karşıtı eğilimi olan bir hareket olarak doğup geliştiğinden bahsetmektedir.¹⁴⁰ Wiesner ise Hümanist eğitimin ve Rönesans sanatının geriye dönüp bakıldığında son derece önemli olduğunu ve kültürel değişimin başlangıcını belirttiğini hatırlatırken, on beşinci yüzyıl Avrupalıların yaşamlarının üzerinde çok az etkisi olduğunu vurgulamaktadır.¹⁴¹

Hümanizm, terim olarak farklı anlamlarda ve yorumlarda kullanılan bir kavram olagelmıştır. Genellikle akıllı insan varlığını tek ve en yüce değer olarak kabul eden, insanın doğallığını, özgürlüğünü ve etkinliğini ön plana çıkaran bu felsefi akım¹⁴², iyimser bir anlam taşıdığı kadar dinsizlikle de ilişkilendirilmektedir. Türker, Yabancı alan yazında hümanizmin maruz kaldığı anlam çeşitliliğinin, terimin bir dünya görüşü ve felsefi terim olmaktan ziyade, sıradan bir sözcük olduğu izlenimi vermesi sebebiyle batılı olmayan kültür dünyası için kötü bir örnek olduğunu dile getirmektedir.¹⁴³

Aydınlanma devrinin en önemli temsilcileri olan Montesquei, Voltaire, Jean Jacques Roussaeu ve Diderot Fransa’da ortaya çıkmışlardır.¹⁴⁴ Bu düşünürler fikirleriyle Avrupa düşünce kültürünü derinden etkilemişlerdir. On sekizinci yüzyılın sonunda Amerika’daki on üç koloninin ve Fransa’nın başlattığı özgürlük hareketleri

¹³⁸ Wiesner, a.g.e., s.37.

¹³⁹ Cevizci, a.g.e., s.176.

¹⁴⁰ Sadık Türker, ‘‘Hümanizm Hakkında Şüpheli Sorgular’’, Felsefi Düşün, Sayı 9 (Ekim 2017), s.8.

¹⁴¹ Wiesner, a.g.e., s.37.

¹⁴² Cevizci, a.g.e., s.863.

¹⁴³ Türker, a.g.e., s.12.

¹⁴⁴ Uslubaş, a.g.e., s.224.

aydınlanma ve hümanizm etkisindeki filozofların düşünürlerinden yayılan kıvılcımın ateşlenmesi sayesinde harekete geçerek devrimleri meydana getirmiştir.

Özgürlük, Eşitlik, Kardeşlik (*Liberté, Égalité, Fraternité*) parolasıyla Fransız İhtilali, milliyetçilik ve ulus bilincini uyandırması açısından tarihin seyrini değiştiren olaylardan biri olarak kabul edilmektedir. İhtilalin gerçekleşip kralın devrilmesi, kısa vadede özgürlüğü getirmemiş, aksine terör döneminin yaşanmasına (*reign of terror/ la terreur*) ve sonrasında Napolyon Savaşları ile Avrupa'da savaş rüzgarlarının esmesine neden olmuştur. Fransız ihtilalinin günümüze bıraktığı en büyük miraslardan biri İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi (*La Déclaration des droits de l'Homme et du citoyen*)'dir. Bu bildiri ikinci dünya savaşı sonrası Birleşmiş Milletlerin kabul ettiği İnsan hakları Evrensel Beyannamesi için bir örnek teşkil etmiştir. İnsana, sadece insan olduğu için tanınan bu haklar, skolastik düşüncenin uzun bir süre hüküm sürdüğü kıtanın liberal düşünce tarihi için önem teşkil etmektedir.

Bildiri, eski düzendeki Katolik kilisesinin insanları vicdanları üzerinde kurduğu tekeli yıkarak dini inanç özgürlüğü getirmekteyi amaçlamaktadır. Hiç kimse inançları nedeniyle (dini inanç olsa bile) rahatsız edilmeyecektir ilkesini savunmaktaydı.¹⁴⁵ Ancak terör döneminde Robespierre ve daha sonra Napolyon ile birlikte ihtilal düşüncesi, özgürlükçü ve laik değerlere dayanmaktan daha da öteye giderek dini yok sayarak bir tabu haline getirmiştir.

Delanty, Fransız Devrimi'nin evrenselci fikirlerinin hem Avrupa'ya ortak bir ortak kimlik duygusu verdiğini aynı zamanda da onu uzaklaştırdığını aktarmaktadır. Yazar, devrimin kalıcı Avrupa kimliği temelleri kurmada başarısız olmasında en az üç faktörün sorumlu olduğunu aktarmaktadır: Öncelikle devrim 1793 yılından itibaren kendisini Fransız emperyalist programına dönüştürmüştür. İkinci faktör, 1793'te başlayan devrim savaşları batı ve doğu Avrupa arasında büyük bir ihtilafa yol açmıştır. Son olarak ise devrimin ruhu bölgesel milliyetçilik düşüncelerini ortaya çıkarmıştır.¹⁴⁶

¹⁴⁵ Halis Çetin, Liberalizmin Tarihsel Kökenleri, Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 3, Sayı 1, (2002), s.93.

¹⁴⁶ Delanty, a.g.e., s.73.

On sekizinci yüzyıl sonları Fransa'sı kültür ve sosyal hayat bakımından radikal değişikliklerin olduğu bir zaman dilimini içermektedir. Uludağ ve Birsal, Yeni Fransız cumhuriyetinin eskinin bütün kurumlarını yok etmek istediğini, kiliselerin hedef yapıldığını, masonik söylemlerle bir akıl dini oluşturularak cumhuriyetin resmi inancı haline getirildiğini söylemektedir.¹⁴⁷ Birinci cumhuriyetin yeni bir kimlik aradığı için dinle ve rahatsız edici kraliyet yanlılarıyla ilgisi olmayan yeni bir takvim yapılmasına karar verildiği de aktarılmaktadır.¹⁴⁸ Bu gelişmelerle, Avrupa'da ilk defa geniş ölçüde yönetim ve inanç kaynaklı bir başkaldırıya şahit olunmaktadır.

Şenay, on sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıllarda gittikçe artan teknolojik ve siyasi üstünlüğe sahip olan Avrupa'da Reform hareketlerinin ve şüphecilüğün etkisiyle Hıristiyanlığın sarsılmasına rağmen sosyal ve ahlaki düzenin temellendirilmesine ek olarak *öteki*'ne karşı kendini belirlemede de Hıristiyan mirasın esas alınmaya devam edildiğini aktarmaktadır.¹⁴⁹ Aydınlanma ve Reform çağı Avrupa'yı derinden etkileyerek düşünce ve bilim alanında birikimli bir şekilde gelişecek bir bilincin temelini ortaya koymuştur. Bu bilin. İlerleyen yüzyıllarda Avrupa'nın sorgulayıcı karakterini oluşturmuştur.

2.7. İDEOLOJİLER VE BÜYÜK SAVAŞLAR ÇAĞI

Fransız İhtilalinden sonra Napolyon'un devrimi Avrupa'ya yayma emelleri Waterloo Savaşı'nda son bulmuş, Viyana konferansı ile Avrupalı devletler imparatorluklarının devamı için monarşilerden yana tavır almışlardır. Ancak konferanstan kısa bir zaman sonra imparatorluklar 1830 ve 1848 İhtilalleri ile sarsılmaya başlamıştır.

On dokuzuncu yüzyıl Avrupa'sı düşünce akımlarının önem kazandığı bir dönemi kapsamaktadır. Girişimcilik, çok çalışma ve atılganlık gibi özelliklerin ideal insan için aranan özellikler hale geldiğinden bahseden Alıcı, 1830 ve 1848

¹⁴⁷ Mehmet Bülent Uludağ, Haktan Birsal, *Medeni ve Siyasi Tarih*, İzmir, 2016, s.84.

¹⁴⁸ Paul Cathill, *Medium Corporation*, 4.05.2017, <https://medium.com/interesting-histories/interesting-histories-french-republican-calendar-53947379e920>, erişim tarihi: 15.04.2019.

¹⁴⁹ Bülent Şenay, "Avrupa Birliği'nin Dini Kimliği ve Avrupa'da Dinler: Hıristiyanlık, Yahudilik, Hinduizm, Budizm ve İslam", Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Cilt 11, Sayı 1, 2002, s.127.

isyanlarının bu fikirlerin bir yansıması olarak doğduğunu aktarmaktadır.¹⁵⁰ Öte yandan bu devrimlerin önemini Kurt, modern siyasi düşünce yapısını şekillendiren milliyetçilik, sosyalizm, serbest ticaret, anayasa, demokrasi, insan hakları, seçme ve seçilme hakkı, basın özgürlüğü ve vb. gibi fikirlerin ve uygulamaların 1848 Devrimi ile sağlandığını yazmaktadır.¹⁵¹

“Endüstriyel ve siyasi olarak görülen bu devrimler yeni toplumsal sınıfların oluşmasına neden olmuş, günlük ihtiyaçların ve alışkanlıkların değişmesine yol açmıştır(...) Kırsal alanlarda din önemini korurken burjuva katmanında dinin etkisinin azaldığı görülmektedir. Protestanlık ve İslam’ın etkisinin ticaret yoluyla önemli merkezlerde arttığı görülürken Katolik ve Ortodoksluk eski otoritesini kaybetmiştir. Seküler ve liberal yönelimler devrimin ilk aşamasında önemliken bu algının daha sonra sosyalizm, Marksizm gibi alanlarda yoğunlaştığı görülmektedir. Edebiyat ve felsefe bu akımların ürünü olan yeni eserler üretmeye başlamış ve devrimler burada kalıcı olarak yerleşmiştir.”¹⁵²

Bu yüzyılda Avrupa, ekonomik ve sosyal hayat bakımından sanayi devriminin etkisiyle şekillenmiştir. Coğrafi keşifler, zenginlik arayışındaki sömürgeci Avrupa devletlerini harekete geçirmiştir. Sömürgecilik sayesinde hammadde ve pazar sahibi olan Avrupalı devletlerde, sanayi devrimi ile fabrikalaşma hız kazanmış ve şehirli nüfus artmaya başlamıştır. Sanayi Devriminin ihtiyaç duyduğu işgücü ihtiyacı kalifiyeli elemandan ziyade ucuz işçi olarak yoğunlaşmıştır. Artan çocuk işçi ve ucuz işçi sayısı Marx ve Engels’in kapitalizmi bir tehdit olarak görerek ona karşı komünizm teorisini geliştirmelerine sebep olmuştur.

Ulusal değerler ve ulusal dil gibi kültürü ön plana çıkararak milliyetçilik duygularının geliştirilmesi on dokuzuncu yüzyıldaki isyanlarda önem arz etmektedir. Kültürün birleştirici etkisi milliyetçilik ideallerini de arkasına alarak bağımsızlık savaşlarına sahne olmuştur. Milliyetçilik ve ulus devlet bilincinin gelişmesi sonucu yüzyılın sonlarına doğru 1870 yılında İtalya, 1871 yılında ise Almanya siyasi birliklerini oluşturarak sömürge yarışında İngiltere ve Fransa ile rekabet etmeye başlamışlardır. Milliyetçilik rüzgarı, parçalı halde bulunan Alman ve İtalyan siyasi yapısını bir araya getirmiş, ancak çok uluslu devletleri bir arada tutan yapıları parçalayan bir hareket haline gelmiş ve Birinci Dünya Savaşında imparatorlukları bölmüştür.

¹⁵⁰ Abdulvahap Alıcı, [E.J Hobsbawm’ın *Devrim Çağı: 1789-1848* adlı Kitap İncelemesi], Medeniyet ve Toplum Dergisi, Cilt1,Sayı 1, (Bahar 2017), s.162.

¹⁵¹ Selim Kurt, “The Revolutions of 1848 and Its Reflections to Modern Political Mentality”, Tarih Okulu Dergisi, Yıl 7, Sayı 18 (Haziran 2014), s.375.

¹⁵² Alıcı, a.g.e., 161-162.

Kültürün önemli bir parçası olan din, ulus olarak uyanışa geçen halkları birleştirmede önemli bir etki yapmaktadır. Avrupalılar kültürlerini belirleyen çizgileri çekerken dini öğeler kim olduklarını göstermede en büyük gösterge olmaktadır. Chadwick, ırksal ve bastırılmış azınlığın birbirini kilise sayesinde bir arada tuttuğunu, kültürün, dilin ve milli duyguların dini bağlılıkla ifade edildiğini, siyasi liderlere izin verilmediği takdirde ise dini liderlerin devreye girdiğini aktarmakta¹⁵³ ve bunun örneklerini şu şekilde vermektedir:

‘‘Rumenler, Türker’in yönetimi altında Ortodoks Kilisesi’nin ortak mirasına odaklanarak yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Yunanlar da öyle yapmıştır. İrlandalılar ve Belçikalılar, Roma Katolik bağlılıklarını sadece dini inançlarıyla değil, Protestan Britanya ve Hollanda’yla olan kültürel ve siyasi farklılıklarıyla ifade etmişlerdir. Polonya’da güçler arasında bölünmüş olan Katoliklik, sınırların ötesine geçmiş ve Polonyalıların birlik duygusunu ifade etmelerine izin vererek ırk ve dil ile birleşmiştir.’’¹⁵⁴

19. yüzyılın en etkin ve devrimci güçlerinden olan ulusçuluk ilkesinin yüzyılın sonlarına doğru Avrupa’da yozlaşarak özgün kimliğini kaybettiğini aktaran Sander, bu durumun sebebini zamanın ulusçu düşünürlerinin milletler arasındaki farklılıkların sebebini doğuştan ifade ettiklerini belirtmektedir.¹⁵⁵ Bu düşünceye göre o ırka ait olmayan her birey diğer milletlerin gözünde bir öteki haline gelecek ve bu da benzerliklerden doğan hoşgörüyü azaltarak düşmanlığı körükleyecektir. Uslubaş, on dokuzuncu yüzyılda ve yirminci yüzyılın başlarında Batılıların sanat alanındaki kazanımlarıyla birlikte düşünce alanındaki başarıları da başka yerlerde ölçülemeyecek bir derinlik, güç ve birikim kazandığını savunmaktadır.¹⁵⁶ 1789-1914 yılları arasında Batı dünyasında görülen kültür etkinlikleri ve çap ve genişlik bakımından kısaca özetlenmeyecek kadar çeşitlendiği görülmektedir.¹⁵⁷ Dinsel reform ve bilimsel devrim ile birlikte korku ve baskı dönemi yerini özgürlüğe bırakmış, bu sayede de Avrupa kültürü fen ve sanat bağlamında zenginlik kazanmıştır.

Sömürgecilik, yirminci yüzyıla kadar etkinliğini yoğun bir şekilde sürdürmüştür. Yirminci yüzyılda ise şekil değiştirerek manda yönetimlerine

¹⁵³ Owen Chadwick, *The Secularization of the European Mind in the Nineteenth Century*, Cambridge University Press, Cambridge, 2000, (8.baskı), s.129.

¹⁵⁴ Chadwick, a.g.e. s.129.

¹⁵⁵ Sander, a.g.e., s.193.

¹⁵⁶ Uslubaş, a.g.e., s.297.

¹⁵⁷ Uslubaş, a.g.e. s.297.

dönüşerek daha bir modern hal almıştır. Ancak bu zamana kadar Afrika başta olmak üzere Amerika ve Asya’da sömürgelere sahip olan Avrupa devletleri köle ve hammadde kaynağı olarak bölgelere kendi kültürlerine empoze etmek vasıtasıyla müdahalede bulunmuşlar, bunu yaparken de “vahşilere medeniyet götüren bir yardımcı” misyonunu takınmıştır. Bunun en iyi örneğini Rudyard Kipling’in *Beyaz Adamın Yükü* şiirinde kalıplaşan *uygar batılı* figürü oluşturmaktadır. On dokuzuncu yüzyılın sonlarında Batı Avrupalı devletlerin da yarışa katılımıyla Afrika’nın paylaşılması tamamlanmıştır. Özellikle işgal bölgelerinden yerli halka karşı izlenen sert tutum, sömürgeciliğin uç noktasındaki bir örnek olarak tarihte yerini alarak, eleştirilen olaylardan biri haline gelmiştir. Öke, başlangıçta dünyanın farklı milletlerden oluştuğunu kabul ederek sadece kendi toplumuna özgü nitelikleri geliştirmeyi ya da milli bağımsızlığı hedefleyen bir felsefe olan milliyetçiliğin, on dokuzuncu yüzyılın son çeyreğinde değişime uğradığından bahsetmektedir. Buna göre Romantik milliyetçilik felsefesi liberal değerlerden arınarak sosyal Darwinizm’den de etkilenerek fanatizme doğru yönelmiştir.¹⁵⁸

O dönem henüz yeni bir teori olan Darwinizm ve Bilimsel Irkçılık etkisindeki düşünceler Avrupa’nın bilim tarihinde büyük bir etki yaratmıştır. Charles Darwin’in *Türlerin Kökeni* (1859) ve *İnsanın Türeyişi* (1871) adlı eserlerinde ortaya koyduğu yaşamın evrimsel kökleri teorisinin popüler kabulü önemli bir gelişmedir.¹⁵⁹ Darwin bu teorisiyle yaratılış teorisine aykırı bir sav geliştirerek günümüze kadar sürecek bir din-bilim çatışmasının temelini atmıştır. Darwin’in etkisi bu kadarla da sınırlı değildir. Doğada en güçlü olanın hayata kaldığı ve doğal ayıklama ile devam eden bu kuram, Darwin’in hiç ilgilenmediği insan toplumu ve siyaset alanlarında da kullanılmaya başlanmıştır.¹⁶⁰ Bilimi siyasete uyarlarken çarpıtılarak abartıldığını Sander şu açıklamalarla vurgulamaktadır:

“Milliyetçiliğin ‘ırkçılık’ biçimine dönüşmesi ve bazı ırkların ötekilerden doğuştan üstün yaratıldıkları yolundaki inanç (örneğin beyazların en üstün ırk ve bunlar arasında Nordik, Germen ve Anglosaksonların daha yetenekli oldukları görüşü) Darwin’in çarpıtılmış görüşleriyle “sağlam” temellere

¹⁵⁸ Öke, a.g.e., s.21.

¹⁵⁹ Michael D. Richards, Paul R. Waibel, *Twentieth Century Europe: A Brief History 1900 to the Present*, Wiley Blackwell, Chichester, 2014, (3.baskı), s.97.

¹⁶⁰ Sander, a.g.e., s.236.

*oturtuldu. Yalnızca uluslararası çıkarın geliştirilmesi ilkesine dayanan 'Realpolitik' uluslararası ilişkilerin temel kavramı haline geldi.'*¹⁶¹

Büyük Savaşı (Birinci Dünya Savaşı) belki de Avrupa'nın tarihinde Roma İmparatorluğu'nun Batı'da yıkılmasından sonra en sarsıcı olay olarak tanımlayan Richards, yirminci yüzyılın, Avrupa uygarlığının geleceğini şüphe içinde bırakan bir yüzyıl olduğu için sık sık "endişe çağı" olarak anıldığından bahsetmektedir.¹⁶² Dünya savaşı da olsa, savaş Avrupa'da başlamış ve en çok Avrupa'yı etkilemiştir. En büyük çarpışmalar, Alman ve Fransız tarafları arasında yaşanmış, savaşın başladığı Avrupa savaştan en büyük zararı almıştır. Almanya, Osmanlı İmparatorluğu ve Avusturya Macaristan İmparatorlukları dağılmıştır. Dağılan imparatorluklarla milliyetçilik daha da güçlenmiştir.

Bu noktada Delanty, Avrupa Kimliği'nin iki savaş arasın dönemde kültürel karamsarlık ve yıkımdan doğduğunu aktarmaktadır. Yazar, sanat ve edebiyatın gerçekten Avrupa'ya bir kimlik verdiğini belirtmektedir.¹⁶³ Büyük savaşın dehşeti, "bir daha asla" sloganıyla Hıristiyan sosyalizmine büyük bir itici güç vermiş ve ana hedefi silahsızlanma olan bir barış hareketine yol açmıştır.¹⁶⁴ Ancak Avrupa, büyük savaştan sonraki iyimserlik çok fazla uzun sürmemiş ve ikinci savaşla beraber iyimserlik umutları yeniden bir savaşla son bulmuştur.

İlk Dünya Savaşını atlatan Avrupa'da , savaş arası dönem denilen ve 1918-1939 yıllarını kapsayan zaman diliminin başlarında savaşın yıkıcı etkisinin verdiği tepkiyle liberal bir görüş hakim olmuşsa da 1930'larla beraber totaliter ve faşist eğilimli rejimler güç kazanmıştır. Ulusal tarihten beslenen ve militarist söylemlerle kuvvetlenen rejimler barış ortamını uzun süre koruyamamıştır. İkinci dünya savaşı öncesinde güçlenen totaliter rejimler, sadece İtalya ve Almanya'da var olmamış, tüm Avrupa'yı etkileyen popüler bir akım olmuştur. 1940'lı yılların başında Avrupa'nın tamamına yakınında hakimiyet kuran Nazi Almanya'sı, savaşın sonunda mağlubiyete uğramış ve Naziler ve fikirleri bugüne birer tabu olarak kalmıştır. 1930'lu yıllardan itibaren sanat, kültür, sanayi ve bilim alanında Almanya öncü bir devlet olmuştur.

¹⁶¹ Sander, a.g.e., s.237.

¹⁶² Richards, a.g.e., s.96.

¹⁶³ Delanty, a.g.e., s.110-111.

¹⁶⁴ Fraser Cameron, "The impact of the First World War and Its Implications for Europe Today", *Heinrich Böll Stiftung*, 02.07.2014 <https://eu.boell.org/en/2014/06/02/impact-first-world-war-and-its-implications-europe-today>, erişim tarihi: 17.11.2018.

Nazi Almanya'sı savaşa başlamadan önceden beri oluşturdukları sıkı ve köklü bir kültürel yapıya bağlı kalmışlar, totaliter rejimin bir özelliği olarak siyaset hayatın her alanında kullanılarak, gerektiğinde propagandalarla insanlar manipüle edilmiştir. Nazi otoritelerinin Alman sanatını ve edebiyatını düzenleme, yönetme ve sansürleme çabaları, son dönem Alman tarihçi George Mosse'nin tanımladığı toplam kültüre doğru gayretine benzemektedir.¹⁶⁵ Mosee, Üçüncü Reich (İmparatorluk)' da kültürün temel görevini Nazi dünya görüşünün yayılması olarak tanımlamaktadır.¹⁶⁶ Tıpkı Napolyon'un devrimi Avrupa'ya yaymak için giriştiği mücadele gibi Nazi Almanya'sı da yeni yaşam alanları için savaş vermiş, bu da kendi halkıyla beraber kıtanın felaketine yol açmıştır. Avrupa'nın Napolyon'dan sonra bir kez daha kılıç zoruyla birleştirilmeyeceği ortaya çıkmıştır.

2.8. SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİ VE SONRASINDA AVRUPA

İkinci dünya savaşından sonra dünya çift kutuplu bir düzene girerken Avrupa, dünya kültür ve siyaseti üzerinde etkileyici başat güç olma özelliğini ABD'ye devretmiştir. Uludağ, ikinci dünya savaşıyla beraber, Avrupa'nın dünya üzerindeki yaklaşık olarak iki asra yakın süren hegemonyasının sona erdiğini aktarmaktadır.¹⁶⁷

Kapitalizmi simgeleyen ABD, karşısında komünizmin savunucusu Sovyetler Birliği ile yirminci yüzyılın sonlarına kadar sürecek bir yarış içine girmiştir. Amerikan etkisinin güçlü bir şekilde yayılması sonucu dünyanın her yerinde olduğu gibi Avrupa'da da Amerikan etkisi sosyal ve kültürel anlamda ilgi çekici hale gelmiştir. Ekonomik olarak büyük zarar gören Avrupa'nın inşası için Amerikan yardımları etkili olurken bir yandan da Amerika'nın yumuşak gücü kıtadaki konumunu güçlendirmiştir. Gerek Marshall yardımlarıyla ekonomik ve askeri, gerekse yumuşak gücün kültür üzerinden transferiyle Amerikan etkisi savaş sonrası Avrupa'da hissedilir duruma gelmiştir.

¹⁶⁵ Culture in the Third Reich: Disseminating the Nazi Worldview, Holocaust Encyclopedia, <https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/culture-in-the-third-reich-disseminating-the-nazi-worldview>, erişim tarihi: 19.11.2018.

¹⁶⁶ George L. Mosse, *Nazi Culture: Intellectual, Cultural and Social Life in Third Reich*, The University of Wisconsin Press, Madison, 1966, s.133.

¹⁶⁷ M. Bülent Uludağ, Küresel Analiz, "Kanal İzmir Küresel Analiz Programında Haktan Birsal ile Konuştu Avrupa Konusunu Ele Aldı", Kanal İzmir, İzmir, https://www.youtube.com/watch?v=ZZCSMoxi_IM&t=285s, erişim tarihi: 28.11.2018

Richards, Amerikan zevklerinin ve Amerika'nın ticari ruhunun İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra popüler kültürü şekillendiren temel güçler olduğunu savunmaktadır.¹⁶⁸ 1920'lerde yazar Wyndham Lewis, (1886-1957) Avrupa kültürünün yirminci yüzyılın sonlarında 'Amerikanlaşma' sebebiyle 'medeniyetsiz' kalacağı korkusundan bahsetmektedir.¹⁶⁹ Avrupa'nın bütünleşmesinin ne türde olacağı hakkında tartışmaların çok eskiye dayandığını aktaran Özkan, federalizm ve konfederalizm taraftarları arasında tartışmanın sürüp gittiğini belirtmektedir. Bununla beraber yazar günümüzde AB'nin Avrupa Birleşik Devletleri niteliği taşımadığını, uluslararası yetkilere sahip bir örgüt özelliğini koruduğunu belirtmektedir.¹⁷⁰

Victor Hugo, 1870 yılında Avrupa'nın birleşmesinin gerçekleşeceğini ve bahçesine dikmiş olduğu meşe fidanını ağaç haline gelene kadar Avrupa Birleşik Devletleri'nin oluşacağını tahmin etmiştir.¹⁷¹ Birliğin oluşması tahminine göre biraz geç kalmış olsa da bu fikir çoğu düşünür ve yazar tarafından arzu edilen bir proje olarak yirminci yüzyıla taşınmıştır. Hugo'nun 1849 yılında yaptığı konuşma, Avrupa'nın durumunu geçmişten günümüze karşılaştıran bir belge niteliğinde öne çıkmaktadır. *“Bir gün gelecek, silahlarınız ellerinizden düşecek, Paris ve Londra, Petersburg ve Berlin, Viyana ve Turin arasındaki savaşlar size absürt ve imkansız görünecektir.”* diyen Hugo savaşların son bulacağını öngörmekte ve *“Bir gün gelecek ve Fransa, Rusya, İtalya, İngiltere, Almanya, siz kıtanın tüm ulusları, kendi bağımsız niteliklerinizi ve görkemli bireyselliklerinizi kaybetmeden üstün bir birlik içinde sıkıca birleşerek Avrupa kardeşliğini yaratacaksınız”* ifadesiyle birleşik Avrupa inancını aktarmaktadır.¹⁷²

Yüzyılın ilk yarısında yaşanan iki büyük savaş, daha önce de dile getirilmiş ancak başarısız olmuş “Birleşik Avrupa” projenin hayata geçirilmesini hızlandırıcı bir sebep olmuştur. Savaştan sonra Fransa ve Almanya arasında yirminci yüzyıl savaş endüstrisinin temeli olan kömür ve çelik üretimine erişim kontrol altına alınması amacıyla kurulan ilk topluluk güvenlik amacı gözetmekteydi. Füzyon

¹⁶⁸ Richards, a.g.e., s.336.

¹⁶⁹ Richards, a.g.e., s.336.

¹⁷⁰ Işıl Özkan, *Avrupa Birliği Kamu Hukuku*, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2017, s.49.

¹⁷¹ Hakan Keskin, *Mitos'tan Lizbon'a Avrupa Birliği El Kitabı*, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2014, s.34

¹⁷² Victor Hugo, “My Revenge is Fraternity”, Opening Adress to the Peace Congress, Paris, 1849, The European Prospect, <https://www.ellopos.net/politics/hugo-addresses-europe.asp>, 20.12.2018.

Anlaşmasıyla tek bir konsey ve komisyona sahip olan Avrupa Ekonomik Toplulukları adlı yapı, daha sonra Maastricht sonra Avrupa Birliği adını almıştır. Ekonomik ve siyasi olarak birliği hedefleyen AB, yeni milenyumla beraber ortak ekonomi politikaları ve ortak para birimini kullanarak kısmen ekonomik birlik gerçekleştirmişse de bugün için siyasi birlik sağlama hedefinden uzak gözükmektedir.

Kültürel olarak da “*çeşitlilikte birlik*” sloganıyla bir takım ortak değerlere sahip olsa da farklı dil, mezhep ve milletlere sahip Avrupa’nın, farklılıkları birer zenginlik olarak görmeleri amaçlanmıştır. Slogan, 2000 yılında kullanıma girerek Avrupalıların AB olarak nasıl barış ve refah için çalıştığını ve aynı zamanda kıtanın pek çok farklı kültürü, geleneği ve dili ile zenginleşmek için nasıl bir araya geldiğini göstermektedir.¹⁷³

Yirminci yüzyıl sonlarında Marcussen’in yaptığı değerlendirmede beş çeşit Avrupa kimliği yapısını ortaya koymuşlardır: (1) Ulus devlet anlayışının olduğu liberal milliyetçi kimlik, (2) coğrafi, tarihi ve kültürel değerlere vurgu yapan Atlantik’ten Urallar’a dayanan geniş Avrupa, (3) kapitalizm ve komünizm arasında bir sosyalist alternatif olarak üçüncü güç Avrupa, (4) liberal demokrasi ve sosyal pazar ekonomisine dayanan batı topluluğunun parçası olan modern Avrupa ve (5) güçlü sosyal kuralları içeren özellikle Katolik Hıristiyan değerlere dayanan Hıristiyan Avrupa (Abendland). Bu gruplandırmadan sonra Marcussen, 1950’li yıllarda bu beş kavram tartışma halindeyken Fransa, Büyük Britanya ve Almanya için bunlardan ikisinin 1990’larda baskın söylem olarak kaldığını aktarmaktadır: Liberal milliyetçi ve liberal demokrasi kimliği.¹⁷⁴

Bodnar, 24 dilde oluşan çok dilliliğe dayanan AB dil politikasının benzersiz olduğunu belirtmektedir.¹⁷⁵ AB’nin mottosunun barış ve refah için birlikte çalışmak üzere birleşmiş ve Avrupa’daki bir çok farklı kültür ve dil kıta için olumlu bir varlık

¹⁷³ The EU Motto, European Union, https://europa.eu/european-union/about-eu/symbols/motto_en, erişim tarihi: 22.12.2018.

¹⁷⁴ Martin Marcussen vd., “Constructing Europe? The Evolution of French, British, and German Nation- State Identities”, *Journal of European Public Policy*, Cilt 6, Sayı 3, der. Thomas Christiansen vd., 1999, s.7-8.

¹⁷⁵ Marta Alina Bodnar, *Multilingualism in the European Union: Unity in Diversity*, Università Degli Studi Di Verona, Bachelor, Lisans Tezi, 2016, s. 1.

oluşturmaktadır.¹⁷⁶ AB Anlaşmasının başlangıç kısmında yer verilen değerlerde AB liderlerince onaylanan AB'nin kuruluşunda önem arz eden şu unsurlara atıfta bulunmaktadır:

“Özgürlük, demokrasi, eşitlik ve hukukun üstünlüğü ile insanın dokunulmaz ve vazgeçilmez haklarından oluşan evrensel değerlerin kaynaklandığı Avrupa'nın kültürel, dini ve insani mirasından ilham alarak (...) Tarih, kültür ve geleneklerine saygı çerçevesinde halkları arasında dayanışmayı arzu ederek (...).”¹⁷⁷

Bu değerle Avrupa'nın geçmişten gelen birikimine vurgu yapılmaktadır. AB sayesinde savaşlar, bölünmeler ve ayrılıklar içinde geçen yüzyıllardan sonra Avrupa bir daha savaş yüzü görmemek için farklılıklara değil ortak yönlere odaklanmaya çalışmıştır. Savaşların yıkımından doğan karamsarlık kısa sürede yerini iş birliği ve ekonomik ortaklığa evrilmiştir.

2.9. YİRMİ BİRİNCİ YÜZYILDA AVRUPA KÜLTÜR VE KİMLİĞİ

Avrupa'nın, farklı dillerin, etnik grupların, milletlerin, kültürlerin ve yaşam şekillerinin en yüksek çeşitliliğine sahip, dünyanın nispeten sınırlı bir bölgesini oluşturduğunu söylemekte olan Veen, eski zamanlardan günümüze Avrupa'nın kendisini her zaman sade bir coğrafi terimden daha fazlası olarak algıladığını belirtmektedir.¹⁷⁸ Avrupa kültürünün ne olduğu sorusuna yanıt vermenin zor olduğunu söyleyen 2018 yılındaki AB komisyon başkanı Juncker ise, cevabın *çeşitlilik* olduğunu belirterek Avrupa'da çok yakın mesafelerde bile var olan çeşitliliğin bir güç ve zenginlik olduğunu açıklamaktadır.¹⁷⁹ Ancak konu ortak bir kimlik yaratma konusuna geldiğinde ‘Avrupa halkı oluşturabilir miyiz?’ sorusuna Juncker, kesinlikle Avrupa Birleşik devletler fikrine karşı çıktığını, AB'nin ABD gibi olmadığını şu şekilde ortaya koymaktadır.¹⁸⁰

¹⁷⁶ Bodnar, a.g.e., s.1.

¹⁷⁷ Avrupa Birliği Antlaşması ve Avrupa Birliği'nin İşleyişi Hakkında Antlaşma, TC Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, Ankara, 2011, s.1.

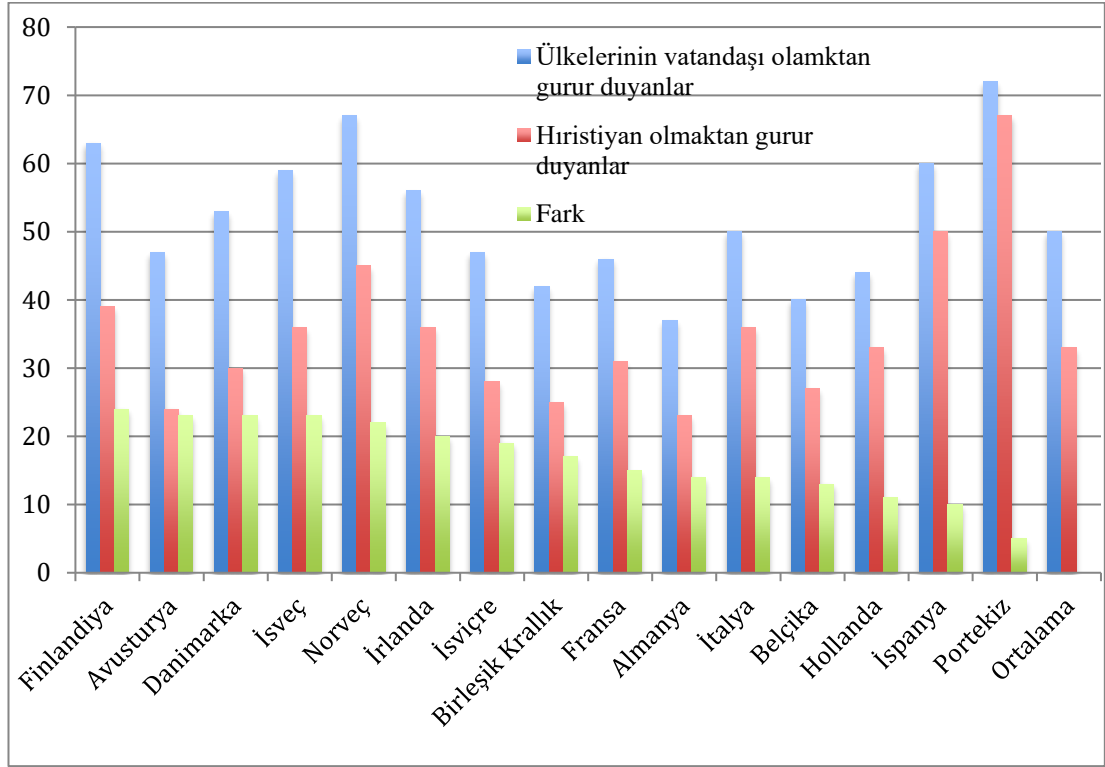
¹⁷⁸ Hans-Joachim Veen, “Towards a European Identity: Policy or Culture”, *Why Europe? Problems of Culture and Identity Volume 1: Political and Historical Dimensions*, (der. Joe Andrew vd.), Macmillan Press, Hampshire-Londra, 2000, s.41.

¹⁷⁹ Veyis Güngör, Avrupa Kültürü Nedir?, *Enpolitik*, <http://www.enpolitik.com/kose-yazisi/2181/avrupa-kulturu-nedir.html>, 2.5.2018, erişim tarihi: 22.11.2018.

¹⁸⁰ Christoph Schmidt ve Stevo Akkerman, “Jean-Cluade Juncker: Poetin is mijn vriend”, *Trouw de Verdieping Democratie*, <https://www.trouw.nl/democratie/jean-claude-juncker-je-mag-tegenwoordig-niet-zeggen-dat-poetin-je-vriend-is-a7236236/>, 28.05.2018, erişim tarihi: 24.11.2018.

“Din, Avrupa tarihinde insanların kendilerini rahat hissettikleri bir dizi referans olarak önemli bir itici güç olmuştur. Bu yüzden Avrupa tarihinin bu boyutunu göz ardı etmiyorum. Bu bir Yahudi-Hıristiyan mirasıdır. Bu kıtada insana ilham veren şeylere sırtımızı çevirmek büyük bir hata olur: katedrallere, şehirlere, filozoflara bir bakın.”¹⁸¹

Grafik I: Hıristiyanlar Arasında Milliyetçi Gurur ve Dini Gurur

Kaynak: Being Christian In Western Europe, Pew Research Center, https://www.pewforum.org/2018/05/29/nationalism-immigration-and-minorities/pf_05-29-18_religion-western-europe-01-02/, erişim: 13.05.2019.

Grafik I'e göre İskandinav ülkelerinde milli kimliğin Hıristiyan kimliğinden çok daha önemli bir yer teşkil ettiği görülmektedir. İber yarımadasında ise hem milli kimlik hem de dini kimlik ortalamanın çok üzerinde olmakta ve aralarında fazla fark bulunmamaktadır.

AB, her ne kadar inanç konusunda din ve vicdan özgürlüğünü esas alsada Avrupa kimliğini oluşturan değerler arasında Hıristiyan değerler inkar edilmemiş, birleştirici bir değerler olarak kabul edilmiştir. Ancak AB Antlaşmalarında resmi olarak yer alması tartışmalara konu olmuş ve birleştirici bir yapı kazanmaya çalışılırken özellikle Müslüman azınlıklar için ayrıştırıcı bir eylem olacağı da

¹⁸¹ Schmidt ve Akkerman, a.g.e.

tartışılmıştır. İtalya ve Polonya gibi dini etkisi güçlü ülkeler dini referansların yer almasında olumlu tavır takınmışlardır.

Papa İkinci Jean Paul'un 2004 yılında AB Anayasası öncesinde açıklamaları, dindar-laik tartışmalara yol açmıştır. Katolik lider, Hıristiyanlığın AB karar vericilerinin Hıristiyan köklerini yeniden keşfetmeleri gerektiğini beyan etmiş ve kiliselerle beraber diğer dini organların yalnızca özel varlıklar olmaktan çok daha fazla olduklarını savunarak, sosyal organlar olarak tanınmış bir statüye sahip olmalarını istemiştir.¹⁸²

2003 yılının Haziran ayında kabul edilen anayasa taslağında Hıristiyanlığa açıkça bir ima yer almamakta ve “Birlik, zengin kültürel ve dilsel çeşitliliğe saygı duymalı ve Avrupa'nın kültürel mirasını ve gelişmesini sağlamalıdır” ifadesi yer almaktadır.¹⁸³ Anayasa'nın önsözde dini ve kültürel mirasa atıfta bulunulsa da açıkça Hıristiyanlık değerleri ön plana çıkarılmamıştır. Anayasa tüm ülkeler tarafından kabul edilmediği için uygulamaya konulmamış ancak bu hamle dinin eski öneminin geri geldiği şeklinde yorumlara yol açmıştır.

Çekya eski başkanı Vaclav Havel, tarihsel kökleri antik çağ ve Hıristiyanlığa dayanan Avrupa'nın değerlerini şu sayede geliştirdiğini söylemektedir: demokrasinin gelişmesi, Rönesans, Hümanist hareket ve aydınlanma.¹⁸⁴

*“Özgürlük, barış, insanlık onuru, eşitlik ve sosyal adalet bizim en değerli varlığımızdır. Bu amaçları korumak ve daha da geliştirmek için Avrupa, AB'nin güvenliğini tesis ederken vatandaşların Avrupalı olmaktan gurur duyarak ortak amaç duygusunu güçlendirerek ahlaki açıdan kabul edilebilir bir politik yapıya ve politikalara ihtiyaç duymaktadır. Bu noktaya ulaşıldığında daha güçlü, daha Avrupalı bir kimlik var olacak.”*¹⁸⁵

Avrupa Kimliğini inceleyen dört temel teorik kavram bulunmaktadır: Avrupa Kimliği ve Avrupa ile özdeşleşme, Avrupalılaşıma, Transnasyonalizm ve Kozmopolitizm. Transnasyonalizm, kalıcı göçle çelişmekte ve modern altyapı sayesinde bir kişinin hem mevcut ikametgahında hem de kendi menşe ülkesinde sosyal bir varoluşu koruyabildiği sınır ötesi yaşama atıfta bulunmaktadır.

¹⁸² Liz Blunt, “Pope Presses EU on Constitution”, *BBC News*, 29.06.2003 <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/3029456.stm>, erişim tarihi: 27.11.2018.

¹⁸³ Lisbeth Kirk, “Pope repeats call for Christian constituion”, *EU Observer*, 25.08.2003, <https://euobserver.com/institutional/12425>, erişim tarihi: 27.11.2018.

¹⁸⁴ Vaclav Havel, “A Charter of European Identity”, <http://www.eurplace.it/Eurplace/diba/citta/cartaci.html>, 28.10.1995, erişim tarihi: 27.11.2018.

¹⁸⁵ Havel, a.g.e.

Kozmopolitlik ise diğer kültürlerle aktif olarak ilgilenmeyi ve takdir etmeyi ifade eder ve dolayısıyla algılanan Avrupa tolerans ve eşitlik değerleriyle örtüşmektedir.¹⁸⁶

Amsterdam Antlaşmasının 12. Başlığı olan Kültür bölümünde yer alan 151. Madde; ‘‘Topluluk, Üye Devlet kültürlerinin, ortak kültür mirasını da dikkate alarak, ulusal ve bölgesel çeşitliliklerine saygı kapsamında yaygınlaşmasına katkıda bulunur’’ şeklinde belirtilmiştir.¹⁸⁷ Bu bağlamda kültür, komisyon tarafından, sadece belirli bir topluluğa bağlı olmaksızın kimliğin biçiminin temeline dayanmaktadır.¹⁸⁸

Avrupa’da var olan farklı kültürleri tek tipleştirmenin imkansızlığından bahseden Altner, AB vatandaşlığı bağlamında farklı kültürlerle beraber yaşamayı ve çeşitliliğe duyulan saygıyı ön plana çıkaracak insan tipi oluşturmaya çalışıldığını belirtmektedir.¹⁸⁹ Vatandaşlığı kültürel boyut ve Avrupa kimliği olarak iki türde ele alan Delgado- Moreira ise kültürel vatandaşlığın politik, medeni, ekonomik ve kültürel görevlerle ilgili olduğunu, Avrupalı kimliğinin ise liberal vatandaşlık kavramına yakın olan kamusal alandaki politik ve sivil haklardan oluştuğunu belirtmektedir.¹⁹⁰

Altner, kültür ve dinin, toplumsal yaşamın vazgeçilmez öğeleri olduğunu göz önüne alarak, AB de kendine has bir yapıda bu konulara eğilerek ekonomik birliğin ötesine geçerek beraber olmanın formülünü ortak kültür mirasında bulunduğunu aktarmaktadır. Bünyesinde çok farklı din ve kültürü barındıran Avrupa’nın, farklılıkları birer zenginlik kaynağı olarak yorumlayacak bir birikimi desteklediğini belirtmekte ve geleceğe ümitle bakma yönünde olduğunu açıklamaktadır.¹⁹¹ Kula, ulusal kimlik ve Avrupa özdeşliği tasarımlarına yer verildiğini, bu kapsamda *Avrupa Şarkı Yarışması*, her yıl verilen *Avrupa kültür kenti* unvanı ve bunların yanı sıra *Avrupa pasaportu*, *Avrupa bayrağı*, *Avrupa marşı* ve *Avrupa para birimi* gibi

¹⁸⁶ ‘‘The Development of European Identity/Identities: Unfinished Business’’, European Commission Directorate-General for Research and Innovation, Brussels, 2012, s.2.

¹⁸⁷ Amsterdam Antlaşması: Bütünleştirilmiş Haliyle Avrupa Birliği Kurucu Antlaşmaları, (hazırlayan: Cenk Bolayır) İktisadi Kalkınma Vakfı, İstanbul, 2000, s.50.

¹⁸⁸ Liza Tsaliki, ‘‘The Construction of European Identity and Citizenship Through Cultural Policy,’’ *European Studies*, 24, 2007, s.159.

¹⁸⁹ Bilal Altner, ‘‘Avrupa Birliği’nde Kültür ve Din’’, *Selahaddin Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, (2014), s.34.

¹⁹⁰ Juan M. Delgado-Moreira, ‘‘Cultural Citizenship and the Creation of European Identity’’, *Electronic Source of Sociology*, 1997, <https://www.sociology.org/ejs-archives/vol002.003/delgado.html>, erişim tarihi: 09.10.2018.

¹⁹¹ Altner, a.g.e., s.38.

simgesel kavramlarla Avrupa ulusal kimliği yaratmak için bir girişi sergilendiğinin altını çizmektedir. Bu simgeler özdeş Avrupa'nın ihtiyaç duyduğu duygusal bağı oluşturmayı hedeflemektedir.¹⁹²

Avrupa, sahip olduğu kültürel çeşitliliğin zenginliğine vurgu yapmak ve bölgeler arası dayanışmayı artırmak için kültürler arası proje ve etkinliklere önem vermektedir. Avrupa Kültür Başkenti de 1985'den itibaren kültürel etkileşimi artırmak için AB üyesi ve adayı ülkelerin şehirlerine verilen bir unvandır. 2015 yılında otuzuncu yılını kutlayan Avrupa Kültür Başkenti unvanı, Avrupa vatandaşlarının ortak kültürel alana olan aidiyet duygusunu arttırmak ve şehirlerin gelişimlerinde kültürün katkısını çoğaltmak için var olmaktadır. Bunun yanı sıra şehirlerin uluslararası profilini yükseltmek, kentlerin imajının kendi sakinleri gözünde geliştirmek ve şehrin kültürüne yeni bir soluk getirmek amaçlanmaktadır.¹⁹³

Kültürel miras, birçok şekil ve biçimde gelebilmektedir. Bunlar; Maddi olarak ; binalar, anıtlar, eserler, kıyafetler, sanat eserleri, kitaplar, makineler, tarihi kasabalar, arkeolojik alanlardır. Manevi olarak ise; uygulamalar, temsiller, ifadeler, bilgi, beceri ve ilgili araçlar, nesnelere ve kültürel alanlar gibi insanların değer verdiği alanlardır. Doğasal olarak; manzara, flora, fauna olmakta, nihayetinde dijital olarak; dijital formda yaratılan sanat ya da animasyon veya bunları korumak için dijitalleştirilmiş metin, resim, video gibi kayıtlar şekildedirler.¹⁹⁴

2018, Avrupa Komisyonu tarafından Avrupa Kültür Miras Yılı olarak belirlenmiştir. Girişim, Avrupa, ulusal, bölgesel ve yerel düzeylerde gerçekleşen faaliyetlerde gerçek anlamda Avrupalı olacak şekilde tasarlanmıştır. Yıl, ortak bir Avrupa alanına ait olma duygusunu geliştirmeye yardımcı olan etkinliklerde tüm vatandaşları dahil etmeyi amaçlamaktadır.¹⁹⁵ Arkeolojik alanlardan mimarlığa, Ortaçağ kalelerinden folklor geleneklerine ve sanatlarına kadar Avrupa'nın kültürel mirası, Avrupa vatandaşlarının kolektif belleğinin ve kimliğinin tam kalbinde yer

¹⁹² Kula, a.g.e., s.681.

¹⁹³ European Capitals of Culture, *European Commission*, https://ec.europa.eu/programmes/creative-europe/actions/capitals-culture_en, erişim tarihi: 13.10.2018.

¹⁹⁴ *The European Year of Cultural Heritage 2018*, http://europa.eu/cultural-heritage/about_en, erişim tarihi: 10.12.2018.

¹⁹⁵ *About European Year of Cultural Heritage*, <https://www.eych2018.com/about>, erişim tarihi: 08.10.2018.

almaktadır.¹⁹⁶ AB, önceki nesillerden miras alınan, bugün yaşanan ve gelecek nesillere aktarılan kültürel kimliğin, değerleri ve gelenekleri yansıttığını belirterek; binalar, anıtlar, tarihi ve arkeolojik alanlar, müze objeleri, gelenekler, spor, dil, müzik, dans, folklor el sanatları ve yetenekler ile manzaralar, yaban hayatı habitatları ve biyolojik çeşitlilik gibi doğal mirasları içerdiğini aktarmaktadır.¹⁹⁷

Delanty, Avrupa topluluğunun, bayrak, marş, pasaport, grup adı ve ortak tarih anlayışı gibi milliyetçiliğin araçlarını kullanarak bir Avrupa kimliği biçimlendirme çabasının ironik olduğunu aktarmaktadır.¹⁹⁸ Ortak bir kimliğin var olup olmadığı tartışmaları süregelirken yeni milenyumdan sonra hız gösteren göçmen ve mülteci dalgası Avrupa'nın hümanist değerlerini sorgulamasına yol açmıştır Avrupa değerleri hümanist yaklaşımla göçmen ve mültecilere karşı olumlu ve yapıcı bir davranışı öngörse de pratikte güvenlik, ekonomik ve kültürel kaygılar engeller ve sınırlamalarla göçü durdurmaya ve kontrol altına almaya meyillidir.

¹⁹⁶ European Year of Cultural Heritage (2018), European Heritage Days, <http://www.europeanheritagedays.com/European-Year-of-Cultural-Heritage/> erişim: 08.10.2018

¹⁹⁷ About European Year of Cultural Heritage, a.g.e. 08.10.2018

¹⁹⁸ Delanty, a.g.e., s.128

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YABANCI DÜŞMANLIĞININ UNSURLARI

“Oradaki adamı görüyor musun?

Evet.

Ondan nefret ediyorum.

Ama onu tanımıyorsun.

*İşte bunun için ondan nefret ediyorum”.*¹⁹⁹

Şüphe yok ki, son yıllarda yabancı düşmanlığı, dünya alan yazınında ve sosyal medyada sıklıkla tartışılan ve güncelliğini koruyan bir kavram olarak yer almaktadır. Günlük ilişkilerimizden başlayarak dünya siyasetinde kurulan temaslara kadar sosyal etkileşim yabancılarla bağ kurmayı gerektirmektedir. Yabancı olarak kabul edilen kimlikler, her toplumda farklı şekillerde algılanmakta ve değerlendirilmektedirler. Yabancıya karşı takınılan tutum değişken olsa da çoğu zaman olumsuz bir önyargıyla değerlendirilmesi yaygın bir şekilde görülmektedir. Özellikle son zamanlarda yabancı düşmanlığı göçmen ve mülteciler üzerinden temellense de bu karşı duruşun nedeni çok çeşitli ve karmaşık olabilmektedir.

Yabancı korkusunun doğuştan gelen bir kaynağının var olup olmadığını araştırmasını sorgulayan Allport, *yabancı*ın bebekler için potansiyel bir tehlike olduğunu ve bebeğin zarar verilmeyeceği garantisinin sağlanıncaya kadar yabancıya temkinli davranıldığını aktarmaktadır. Yazar, yabancılar karşısında duyulan evrensel korkunun yanında yabancılara hızlı uyum sağlayabilmenin daha çarpıcı olduğunu savunmaktadır.²⁰⁰ Buna göre insanın doğasında olan ve yabancıya karşı geliştirilen savunma duygusu ve yabancıya karşı konulan mesafe kadar ona uyum sağlama davranışı da bir o kadar doğaldır.

¹⁹⁹ Gordon W. Allport, *Önyargının Doğası*, (çev. Nur Nirven), Sakarya Üniversitesi Kültür Yayınları, Sakarya, 2016, s.309.

²⁰⁰ Allport, a.g.e., s.345.

İnsanlık tarihinde her zaman ötekileştirme kavramı yer almaktadır. Ancak günümüzde dünya küresel bir hal almasına karşın ötekileştirmenin devam etmesi hala önemini korumaktadır. Çatışma ve savaşların yarattığı bunalımlar bugün hala tam olarak çözümlenememekte, bir takım olumsuz yargıları ortadan kaldırmak çok güç hale gelebilmektedir. Göçmen ve mültecilerin son yirmi yılda hızla artan bir ivmeyle çoğalması Avrupa'nın belleğindeki yabancı algısını da şekillendirmiştir. Uyum sorunu; iltica ve göçün sebep olduğu en büyük tehditlerden biri olarak çok kültürlülük başlığı altında tartışılmaya devam edilmektedir.

Psikolojide korkuları tanımlarken karşılaşılan diğer terimler gibi zenofobi de ismini Antik Yunanca'dan almaktadır. Jenks, terime ismini veren Tanrı *Fobos*'un, aşk ve güzellik tanrıçası Afrodit ile bencil, sarhoş, beyinsiz savaş tanrısı Ares'in oğulları olan Yunan korku tanrısı olduğunu söylemektedir. Fobos'un ikiz kardeşinin de dehşet anlamına gelen *Deimos* olduğunu belirtmekte ve Fobos'un isminin modern *fobi* kelimesinin kökünü oluşturduğunu aktarmaktadır.²⁰¹

Cambridge sözlüğü zenofobiyi “*yabancılardan ve onların gelenekleri, dinleri vb.’den duyulan nefret veya korku*” olarak nitelemekte²⁰², Oxford sözlüğü ise “*başka ülkelerdeki insanlara karşı duyulan nefret veya önyargı*” olarak açıklamaktadır.²⁰³ Korku, nefret ve önyargı zenofobik açıklamalarda kullanılan anahtar kelimeler olarak öne çıkmaktadır. Psikolojik ve sosyolojik açıklamalarda bu üç terim arasındaki ilişki sorunun kaynağını araştırmada önemli bir paya sahiptir. Zenofobiye yol açan anahtar kelimeler arasında ilk basamakta önyargı ve kalıp yargıdan bahsedilmektedir. Kim, önyargı, kalıp yargı ve ayrımcılık konularına makalesinde yer vermektedir. Bu terimlerin önemli olduğunu ancak insanların sosyolojik konularda bu terimlerin birbirlerine oldukça benzediklerinden dolayı birbirleri yerine kullanma eğiliminde olduğundan bahsetmektedir.²⁰⁴ Terimler

²⁰¹ Kathleen Jenks, “Phobos” *Gods, Goddesses and Mythology*, Marshall Cavendish, New York, 2005, s.21.

²⁰² Cambridge, “Xenophobia” <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/xenophobia>, erişim tarihi: 11.12.17.

²⁰³ Oxford Dictionary, “Xenophobia”, <https://en.oxforddictionaries.com/definition/xenophobia> erişim tarihi: 11.12.17.

²⁰⁴ Yena Kim, “Stereotypes, Bias, Prejudice and Discrimination” *American Psychological Association’s Psych Learning Curve*, 2016, <http://psychlearningcurve.org/stereotypes-bias-prejudice-and-discrimination/> erişim tarihi: 06.01.2018.

arasındaki fark, konuya hakim olmayanlar arasında belirsiz ve önemsiz gözükebilmektedir.

Öte yandan psikolojik etkiler beklediğimizden daha güçlü olabilmektedir. Zenofobi, tıpkı bir buzdağının görünmeyen yüzü gibi görünür bir biçimde var olmasa da toplumların arasında çatışma hazırlayan bir etki olarak arka planda büyümeye devam edebilmektedir. Bar Tal ve Teichman'ın ifadesi şu yöndedir:

*“Etnik ve politik ihtilaflarda psikolojik bileşenler önemli bir rol oynuyor. Grup üyeleri çatışma hakkında sahip oldukları bilgi, imaj tutum, duygu ve hislere dayanarak geçmişte, günümüzde ve gelecekte grup halinde ve karşı gruba karşı hareket eder. Çatışmaların anlaşmazlıkların genel sorunlarla ilgili olduğunu düşünmemize rağmen aynı zamanda psikolojik belirleyiciler gelişim, idame ve idareye büyük bir katkı yapmaktadır.”*²⁰⁵

Düşmanlık, sadece devletler arasında değil, insanlar ve insan grupları arasında gerginliğe yola açabilen etkin ve tehlikeli bir olgu olarak barışın önündeki büyük bir engeldir. Bazen bu gerginlik toplumların yıkımına yol açan savaşlarla noktalanmış, kabileler arası iç savaşlardan dünya savaşlarına kadar yaşanan irili ufaklı çatışmalarda yabancılaşma ve düşmanlaştırma ortak nokta teşkil etmiştir. Tarihte bunun bir çok örneği görülmüştür. Savaşın olmadığı yerlerde dahi aynı siyasi ögenin farklı unsurları öncelikle kendi çıkarlarını gözetmektedir.

Aşağıdaki başlıklar, yabancı düşmanlığıyla çok sıkı bağı bulunan ve bu düşmanlığı tetikleyen kavramlar olarak yer almaktadır. Her kültürün benzersiz olması sonucu dış kültürlere karşı gösterilen basit bir içgüdüsel bir tepkiden, fanatik bir öfkeye kadar tanımlanabilmektedir. Geniş bir yelpazede incelenebilen yabancı düşmanlığı, kendisine benzer diğer terimlerle beraber çok yönlü olarak incelenecektir.

3.1 KALIP YARGI

Kalıp yargılar (Stereotype), sosyolojide kullanılan bir terim olarak düşüncelerin ayrımcılık ve düşmanlığa yönelik evriminde gözlemlenen ilk basamak olarak yer almaktadır. Bunun sebebi genellikle olumsuz bir yapıda kullanılması olsa da kalıp yargılar olumlu bir anlamda da kullanılabilir. Temel sözlük anlamı olarak “*grubun üyeleri tarafından muhafaza edilen basitleştirilmiş,*

²⁰⁵ Daniel Bar-Tal, Yona Teichman, *Stereotypes and Prejudice in Conflict*, Cambridge University Press, Cambridge, 2005, s.1.

*standartlaştırılmış, özel bir anlam yüklenmiş görüş veya tasvir'' olarak açıklanmaktadır.*²⁰⁶ Kalıp yargı terimi yeni olmamasına rağmen Walter Lippman, *kalıp yargı ve kalıplama alışkanlığı* terimlerini kullanan ilk kişi olmuştur.²⁰⁷ Allport, kalıplaşmış yargıların bireyin sevgi ya da nefret önyargılarını haklı göstermek için başvurduğu kategorilerin birincil imajları olduğunu söyleyerek önyargıda önemli rol oynadığını ancak hikayenin tamamı olmadığını söylemektedir.²⁰⁸ Gürses ise kalıp yargıların (stereotipler) toplumdan, gelenek ve göreneklerden ya da kişisel eğilimlerimizden meydana geldiğini ve basma-kalıp değer yargıları biçiminde inanışlar yarattığından bahsetmektedir.²⁰⁹

Olumlu ya da olumsuz kalıplaşmış yargının bir kategoriyle ilişkili abartılmış düşünce olduğunu belirten Allport, düşüncenin işlevinin bu kategoriye yönelik davranışımızı haklı göstermek yani rasyonelleştirmek olduğunu yazmaktadır.²¹⁰ Bu noktada kalıp yargılar bir nevi insanın davranışlarına mantıksal gerekçeler bularak sınıflandırması anlamına gelmektedir. Göregenli, insanların yaşadıkları dünyayı anlama öngörüsünün gerekli olduğunu ve insanların bilgiyi gruplamak ve ayırt etmek için ırk, cinsiyet, dini inanç ve etnik köken gibi ayırt edici özellikleri tahmin etme ihtiyacı duyduklarını aktarmakta ve bu sosyal sınıflandırmanın klişeler ve önyargıların yaratılmasında önemli bir rol oynadığını söylemektedir.²¹¹

Diğer bir iddiaya göre ise, kalıp yargılar oldukça normaldir. Kleg, Lippmann'ın söylemini "*kalıp yargının sadece sosyal olarak hasta ve bağınaz insanlarda bulunan bir sapıklık olarak düşünmemeliyiz. Hepimizin kalıp yargıları bulunmaktadır.*" diyerek desteklemiştir.²¹² Kalıp yargıların bu olumlu yapısına dikkat çeken Kleg'in açıklamalarını Göregenli daha kapsamlı olarak şu şekilde açıklamaktadır:

“Önyargılı zihinler, bilişsel bir tarz yaratır, ve “Latinler tutkulu, eşcinseller neşeli, erkekler katı, İtalyanlar yakışıklı, çingeneler eğlenceli” şeklinde siyah-beyaz bir dünya yaratır. Bu yargıya baktığımızda masum gözükebilirler, ancak

²⁰⁶ <http://www.dictionary.com/browse/stereotype>, erişim tarihi: 07.01.2018.

²⁰⁷ Walter Lippmann, *Public Opinion*, Transaction Publishers, New Brunswick & Londra, 1998, s.13

²⁰⁸ Allport, a.g.e., s.231.

²⁰⁹ İbrahim Gürses, “Önyargının Nedenleri”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 14, Sayı 1, (2005), s.155.

²¹⁰ Allport, a.g.e., s.233.

²¹¹ Melek Göregenli, “Temel Kavramlar: Önyargı, Kalıpyargı ve Ayrımcılık”, *Ayrımcılık: Çok Boyutlu Yaklaşımlar*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyoloji ve Eğitim Çalışmaları Birimi, s.7.

²¹² Milton Kleg, *Hate, Prejudice and Racism*, State University of New York, New York, 1993, s.140.

bazıları grupların özelliklerine göre sınıflandırılmasına sebep olur. Bu süreçte insanların kişisel özellikleri tamamen ortadan kaldırılmış olur.'²¹³

Terimin en önemli özelliği belirli grubun tüm üyeleri için geçerli olmasıdır. Birey için kalıp yargının doğru olup olmadığının bakılmaksızın, sadece o toplumun kimliğine ait olması, kalıp yargıya dahil olmasına yol açmaktadır. Tüm grubu kapsayan bu genelleme kalıp yargının özetini oluşturmaktadır. Kleg, etnik ve ırksal kalıp yargıların grup üyeleriyle doğrudan kişisel temas sonucundan okunarak, görülerek ya da duyularak öğrenildiğini aktarmaktadır.²¹⁴

Günlük hayatımızda arkadaş çevremizde, medyada, ya da toplumun geniş kesimlerinde kabul gören bu kalıp yargılar, şakalar ve oyunlara espri konusu olarak görülebilmektedir. Negatif kalıp yargılar ve klişeleşmiş düşünceler toplumlar arası görünmez bariyerler inşa edebilmektedir. Esas sorun ise kalıp yargıların ciddi ölçüde dikkate alınarak ayrımcılığa sebebiyet vermesidir.

3.2. ÖNYARGI

Özellikle düşünce ve bilginin yetersizliğinde oluşan, haksız ve makul olmayan düşünce veya his olarak tanımlanan önyargı²¹⁵, yabancı düşmanlığında anahtar terimlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Stangor, kalıp yargı ve ön yargıların zihnimizde hep olumsuz bir algı olarak inşa edilmesini şu sözlerle desteklemektedir: *“Tanımlarımız genel olarak yıllar içinde basitleşti. Şimdi önyargıyı bir gruba veya grubun üyelerine karşı olumsuz bir tutum olarak tanımlıyoruz.”*²¹⁶ İlhan ve Çevik, önyargıyı evrimsel, onto-genetik, tarihsel, ekonomik ve sosyo-politik alanlardan etkilenen çok boyutlu bir fenomen olarak tanımlamaktadır. Önyargıların toplumsal düzeyde yabancılara karşı hissedilen belli-belirsiz huzursuzluk duygusundan; etnik aşağılama vahşet ve soykırımı kadar uzanabilen geniş bir yelpazede yer bulabildiğinden bahsetmektedir.²¹⁷

²¹³ Göregenli, a.g.e, s.8.

²¹⁴ Kleg, a.g.e., s.141.

²¹⁵ Cambridge Sözlük, <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/prejudice>, erişim tarihi: 12.03.2019.

²¹⁶ Charles Stangor, “The study of Stereotyping, Prejudice and Discrimination within Social Psychology” der. Todd D. Nelson, *Handbook of Prejudice, stereotyping and Discrimination*, Psychology Press, New York, 2009, s.2.

²¹⁷ Rıfat S İlhan, Abdülkadir Çevik, “Önyargıların Psikolojisi: Psikodinamik Bir Gözden Geçirme”, <http://www.nesnedergisi.com>, s.54.

Lindbom, önyargıda muhakeme etmeden bir konum olduğunu söyleyerek akıl öncesi olarak tabir ettiği önyargıyı rasyonel bir teste tabi tutmadan yaptığımız bir tercih olduğunu hatırlatırken sezgiler ve içgüdüler vasıtasıyla belirlendiğini vurgulamaktadır.²¹⁸ Başka bir açıdan Simpson ve Yinger, önyargıyı bir grup insana karşı duygusal, katı bir tutum olarak tanımlamaktadır. Yazarlar ayrıca önyargı ve tavır arasındaki ilişkiyi, “*önyargılar tavidir ama her tavır önyargı değildir*” diyerek açıklamışlardır. Her iki terimin de peşin hüküm unsuru içerdiğini söylemekte, ancak önyargının, tavırda olmayan hissi ve duygusal bir niteliğe sahip olduğunu aktarmaktadırlar.²¹⁹

Allport, insanların neden önyargılara bu kadar kolayca kaydığını sorgulamakta ve tartışılan iki temel bileşenin hatalı genelleme ve düşmanlık olduğunu saptamaktadır. Yazara göre bu iki bileşen doğaldır ve insan zihninin ortak kapasitelerini oluşturmaktadır.²²⁰ Önyargının nedenleri insan doğasıyla basitçe açıklanabilse de sadece içgüdüsel dürtüler insanın karmaşık sosyal yapısını açıklamak için yetersiz gözükebilmektedir. Bu yüzden çok yönlü düşünmek ve insanların sayısız çeşitlilikte farklı atmosfer ve sosyal çevrede yaşadığı unutulmamalıdır. Bu noktada Gürses, önyargıların yalnızca insanlığın doğal eğiliminin bir parçası olarak değil, öğrenme sürecinin bir parçası olarak da görmek gerektiğini yazmaktadır.²²¹

Önyargının iç yüzüne araştırmak neden önem taşımaktadır? Giderek küresel bir hal alan dünyamızda ön yargı, kültürler ve toplumlar arasında yapıyı şekillendirmekte ve hassas bir hal almaktadır. Ayrımcılığa dönüşebilen bir özelliğe sahip ön yargı sosyal bir sorun olarak potansiyel tehlike taşımaktadır.

Allport etnik önyargıyı hata içeren ve esnek olmayan genelleştirmeye dayanan antipati olarak tanımlamaktadır. Hissedilebilir ya da ifade edilebilir yönünü ortaya koymakta, grubun tamamına ya da o grubun üyesi olduğu için bir bireye

²¹⁸ Tage Lindbom, *Başaklar ve Ayrık Otları Modernliğin Sahte Kutsalları*, (çev. Ömer Baldık), İnsan Yay, İstanbul, 1997, s. 92, alıntılardan İbrahim Gürses, “Önyargının Nedenleri,” *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 14 Sayı 1, (2005), s.144.

²¹⁹ G. E. Simpson, J.M. Yinger, *Racial and Cultural Minorities: An analysis of prejudice and discrimination*, Springer Science, 1985, s.21.

²²⁰ Allport, a.g.e., s.47.

²²¹ Gürses, a.g.e., s.148.

yönlendirilebileceğine dikkat çekmektedir.²²² Bu noktada Kleg, etnik ve ırksal önyargıların harekete geçtiği zaman genellikle bir tür saldırganlık oluşturduğunu söylemektedir.²²³ Allport, ön yargının olumsuz yapısını, bağnaz beyinlerde oluşan sert, esnek olmayan ve abartılı tutumlar olarak açıklamaktadır. Yazar ön yargının kişinin kendine sakladığında ise sosyal anlamda zarar vermeyen bir yapıda olduğu ilavesini de yapmaktadır.²²⁴

Göregenli, önyargılı kişilerin insan gruplarını sert bir durumda algılama eğilimlerinde olduklarını ve insanların özelliklerini çift kutuplu şekilde, hoşgörüsüz ve değişime karşı bir tavırla değerlendirdiklerini açıklamaktadır.²²⁵

Ön yargıyla çoğu zaman eş anlamlı olarak kullanılan *eğilim* ya da *meyil* (bias) ön yargıyla çok yakından ilişkisi olsa da bu iki terim tam anlamıyla birbirlerini karşılamamaktadır. Peşin hükümlü, ya da mantıksız olan belirli bir eğilim duygu ya da görüş olarak tanımlanabilmektedir.²²⁶ Nalty, bilinçsiz eğilime (unconscious bias) sahip olmanın oldukça normal olduğunu ve bizi kötü insanlar yapmadığını söylemekte, hepimizin bilinçsiz zihinlerimizde gömülü olan birçok kalıplaşmış örneğe maruz kaldığının altını çizmektedir.²²⁷

Pozitif bilimlerin aksine insanın doğasının, çevresinin, eğilimlerin büyük rol oynadığı sosyal bilimlerde tek ve kesin bir yargıya varmak mümkün olmamaktadır. Deney ve gözlemin çok sınırlı bir şekilde yapıldığı sosyal bilimlerde tamamen tarafsız yargılara ulaşmanın olası olmamasıyla ön yargının ve eğilimlerin yok edilememesi birbirlerini desteklemektedir. Bu durumu Paker, insanı önyargılardan tamamen kurtulması mümkün olmayan bir canlı türü olarak açıklayarak özetlemektedir.²²⁸ Önyargı yok edilmese de düşmanca bir tavır içine girmedikten sonra gerçek anlamda bir tehlike teşkil etmemekte, yine de tetikte beklemektedir.

²²² Allport, a.g.e., s.38.

²²³ Kleg, a.g.e., s.157.

²²⁴ Gordon W. Allport, *ABC's of Scapegoating*, Freedom Pamphlets, Chicago, 1948, s.12.

²²⁵ Göregenli, a.g.e., s.8.

²²⁶ <https://www.dictionary.com/browse/biases>, erişim tarihi: 15.03.2019.

²²⁷ Kathleen Nalty, "Strategies for Confronting Unconscious Bias", *The Colorado Lawyer*, Cilt 45, Sayı 15, Mayıs 2016, s.47.

²²⁸ Murat Paker, "Psikolojik Açıdan Önyargı ve Ayrımcılık", der. Kenan Çayır, Müge Ayan Ceyhan, *Ayrımcılık: Çok boyutlu yaklaşımlar*, İstanbul Bilgi Üniversitesi, Sosyoloji ve Eğitim Çalışmaları Birimi, s.3.

3.3. AYRIMCILIK

Özellikle ırk, yaş ve cinsiyet temelinde, farklı insan kategorilerine haksız veya önyargılı yaklaşım olarak tanımlanan ayrımcılık,²²⁹ her toplumda ve zamanda görülmekte olup günümüzde de hala ortadan kaldırılamayan bir dışlama biçimidir. Önyargının itici gücüyle harekete geçen bir düşmanlık aracı olarak varlığını sürdürmektedir. Allport, kısıtlayıcı anlaşmalar, boykotlar, mahalle baskısı, yasal ırk ayrımı, centilmenlik anlaşmaları gibi yöntemlerin ayrımcılığın yöntemlerinden olduğunu açıklamaktadır.²³⁰

Sayırsız çeşitlilikte kültür ve insan topluluğunun var olduğu bir dünyada insanların ve kültürlerin giderek iç içe geçtiği düşünüldüğünde farklılıkların her zaman hoşgörülle karşılanmayıp ayrımcı davranışların ortaya çıktığı görülmektedir. Ayrımcılık bir çok başlık altında ve nedende incelenebilmektedir. Ancak ayrımcılıktan söz edildiğinde genellikle bir kaç sınıflandırma akla gelmektedir. Tanımdan da anlaşılacağı üzere genellikle ırksal farklılıklar ve cinsiyet farklılıkları fiziksel olarak kolayca gözlemlenebildiği için en büyük ayrımcılık sınıflandırmasına sahiptirler. Bu kategorilere ek olarak dini etmen de önemli bir rol oynamaktadır. Kimi zaman ırksal önyargı beraberinde dini önyargıyı da getirir ve belirli bir ırka ait olan insanın o dine mensup olması beklenerek, dinin ve etnik kimliğin birlikte olması zorunluymuş gibi davranılmaktadır. Önyargıyla bu kadar ilişkili olan ayrımcılığı Paker, zihinsel bir olgu olan tutumdan farklı olarak gözlemlenebilir davranışlar düzeyinde tanımlanabildiğini aktarmaktadır.²³¹

Ayrımcılık, kalıp yargı ve önyargıya göre daha ciddi bir tutumu ortaya koysa da bu tutum her zaman aşırılıklara sebebiyet veren bir eğilim olarak düşünülmemelidir. Bu durumu Baldwin, önyargı ve ayrımcılığı soykırım ve nefret suçları gibi terimlerle düşünmenin sık yapılan bir hata olduğunu önemini belirtmektedir.²³² Bu açıklamayla ayrımcılığın kalıp yargıdan daha somut sonuçları olsa da daha ciddi suçlamalarla bir tutmamak gerektiğini açıklamaktadır. Ayrımcılık

²²⁹ Oxford Dictionary, “Discrimination”, <https://en.oxforddictionaries.com/definition/discrimination> erişim tarihi: 15.01.18.

²³⁰ Allport, a.g.e., s.87.

²³¹ Paker, a.g.e., s.2.

²³² John Baldwin, *Culture, Prejudice, Racism and Discrimination*, Oxford Research Encyclopedia of Communication, Ocak 2017, s.2.

her ne kadar davranışsal biçimde kendini gerçekleştirse de asıl olarak çatışmaya yol açacak seviyeye geldiğinde tehlikeli boyuta ulaşmaktadır.

Özellikle yakın tarihte, on dokuzuncu ve yirminci yüzyılda bir çok ayrımcılık örneği bulunmaktadır. İkinci dünya savaşı döneminde, Almanların kontrol ettiği topraklarda, Yahudiler kendilerini Yahudi olarak tanımlamak için sarı yıldız giymeye zorlanmışlardır. Savaşın bitmesinden bir kaç yıl sonra Güney Afrika’da 1948’den 1994’e kadar Irksal bir ayırım uygulanarak, insanlar beyaz ve beyaz olmayanlar olarak ayrılmışlardır.²³³

Ayrımcılık azaltılmaya çalışılsa da önyargının tamamen yok edilmesi zor gözüktüğünden ortadan kaldırılamayan bir olgu olarak günümüzde varlığını sürdürmeye devam etmektedir. Dini, etnik veya ulusal kimliğin güçlendirilmesi için takınılan tutum sonucu masum insanlar ayrımcılık kurbanı olabilmektedirler. Ayrımcılığın takip ettiği bir sosyal örüntü olan “*günah keçisi yaratma*” sonraki başlıkta incelenecektir.

3.4. GÜNAH KEÇİSİ

Günah keçisi (*scapegoating*) , Eski Ahit’te geçen bir terim olarak İbranice *Azazel* kelimesini karşılamaktadır.²³⁴ Diğer insanların günahlarını taşıyan keçi metaforuyla haksız yere suçlama anlamına gelmektedir. Bir kişinin veya grubun saldırgan enerjisinin bir bireye, gruba veya nesneye odaklandığı, saldırganlık ve suçlamanın kısmen ya da tamamıyla esasa dayanması şeklinde tanımlanabilmektedir.²³⁵ Bir başka açıdan Hunter, insan doğasının bizi kör bir noktaya, tüm endişe ve korkumuzu güvenle biriktirebileceğimiz bir yere sürüklediğinden bahsederek, tarih boyunca bu havuzun, tanrılar, şeytanlar, Yahudiler, cadılar, sakatlar, kafirler gibi şekiller aldığını belirtmektedir.²³⁶

Yüzyıllar boyunca günah keçisine suç yüklemek, belirli grupların güçlerini sağlamlaştırmak ve düşmanlarını yok etmek için kullanılan bir yöntem olarak

²³³ Prejudice & Discrimination, *Simply Psychology*, <https://www.simplypsychology.org/prejudice.html> erişim tarihi: 16.01.2018

²³⁴ <https://www.behindthename.com/name/azazel>, erişim tarihi: 16.01.2018

²³⁵ Allport, a.g.e., s.11.

²³⁶ Noël Hunter, <http://www.noelrhunter.com/blogs/scapegoating-humanity-clings/>, erişim tarihi: 17.01.2018

karşımıza çıkmaktadır. Bir azınlık grubu ya da topluluğu ayrımcılığa maruz bırakarak güçsüzleştirmek yetersiz kaldığı zamanlarda veya hayali düşman yaratıldığında sosyal öfkenin boşalması sağlanmak istenmektedir. Bu yüzden toplum günah keçisi haline getirilebilmektedir. Roma döneminde ve erken Hıristiyanlık döneminde yaşamış din adamı Tertullian üçüncü yüzyılda Hıristiyanların Romalılar tarafından günah keçisi ilan edilmelerini şu şekilde anlatmaktadır.

‘‘Hıristiyanların dünyadaki bütün fesatlıkların sebebi olduğunu düşünürler. Eğer Tiber nehri taşarsa, Nil nehri dolmazsa, gökyüzü yağmurunu esirgeyip hareket etmezse, kıtlık ve veba ülkenin her tarafına yayılırsa ‘ Şu Hıristiyanları aslanlara atın!’ diye söylenilir. ’’²³⁷

Öke, krizli dönemler geçiren toplumun sıkıntılarını yüklenecek bir günah keçisi bulmanın ve toplumsal öfkeyi bu gruplara yönlendirmenin çoğu zaman devlet kurumlarını siyasi kargaşalardan uzak tutan bir kalkan görevi gördüğünü savunmaktadır.²³⁸ Allport ise, çok amaçlı günah keçisine en yakın grupların dini, etnik ya da ırksal olduğundan; değişmez ve tutarlı oldukları için onlara belli bir statü vermenin ve kalıplaştırmanın mümkün olduğundan bahsetmektedir.²³⁹

İkinci dünya savaş sırasında, özellikle Almanya'nın siyasi gücünü etkin bir şekilde sağlayabilmek için bir takım günah keçileri yaratarak dikkatleri onların üzerine çekmesi örnek olarak gösterilebilir. Bu günah keçilerinin en önemlileri Yahudiler, komünistler ve liberaller olmuşlardır. Totaliter yönetimlerin gereği olarak siyasetin her alanda dahil olduğu homojen bir toplum yaratma fikri çeşitlilik ve özgürlüklere yer vermemektedir. Savaşın başlamasında öncesinden ayrımcılığa uğrayan ve dışlanan günah keçileri daha sonra nefret söylemlerinin hedefinde yer almışlardır. Günah keçisi yaratmak, kriz ve savaş durumunda sorumluluğu başka omuzlara atmak için etkin yol olarak günümüzde sosyal ve politik dünyada kullanılmaktadır. Etnik ve dini gruplar; kalıp yargılar ile önyargılar ekseninde uygun kalıplar bulunarak suçlamaların hedefi haline gelebilmektedir.

²³⁷ Tertullian, *The Apology of Tertullian*, çev. W. M. Reeve, Griffith, Farran, Okeden & Welsh, Newberry House, Londra & Sydney, 1889, s.114.

²³⁸ Mim Kemal Öke, *Siyonizm ve Filistin Sorunu*, Kırmızı Kedi, İstanbul, 2011, s.23.

²³⁹ Allport, a.g.e., s.290.

3.5. ETNİK MERKEZCİLİK

Çoğu zaman ırkçılıkla aynı anlamda kullanılan etnik merkezcilik (etnosentrizm), ırkçılıkla benzer özellikler taşısa da eş anlamlı olduğu söylemek doğru olmayacaktır. Bizumic terimi şu şekilde açıklamaktadır:

“Etnik merkezcilik olgusu uzun zamandır çeşitli felsefi, kültürel ve dini geleneklerden gelerek insanlara aşina olmuş (Mozi, Heredot ve Montaigne gibi) ancak kavram olarak nispeten son zamanlarda ortaya çıkmıştır. Kavramın ilk kullanımı 1906 yılında sosyolog William G. Sumner tarafından yapıldığı yönündeki yaygın inanca rağmen kaynağı açık değildir. Bu kavram muhtemelen sosyolog Ludwig Gumplowicz tarafından on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında yayımlanan çeşitli kitaplarda tanıtılmıştır.”²⁴⁰

Gumplowicz, etnik merkezçiliği, dünyanın evrenin merkezinde olduğu yer merkezietçi (geocentrism) teori ve insanın dünyanın merkezinde olduğu insan merkezcilik (anthropocentrism) ile benzer bir kavram olarak görmüş ve terimin odağının bir etnik grubun diğerlerinden daha iyi olduğu varsayımına dayandığını belirtmiştir.²⁴¹

Sumner, etnik merkezçiliği, kendi grubunu her şeyin merkezinde gördüğü düşüncenin teknik adı olduğunu ve diğerlerinin bu referansa göre derecelendirildiğini ve değerlendirildiğini açıklamaktadır.²⁴² Kendall ise etnik merkezçiliği şu şekilde açıklamaktadır:

“Okul şarkısı, bayrağa ant içmek ve milli marşlar olumlu etnik merkezçilik şekilleridir. Ancak olumsuz etnik merkezçilik bir kişinin kendi grubunun veya ulusunun üstünlüğüne sürekli vurgu yapmasından da kaynaklanabilir. Negatif etnik merkezçilik son dönemde göçmenlerle alay eden kalıp yargılar olarak ortaya çıkmaktadır.”²⁴³

Etnik merkezçilik genellikle güç kazanmak için bazı söylemler kullanmaktadır. Etnik kimliğin bağlı olduğu faktörleri ön plana çıkarmak da etnik merkezci görüşün başvurduğu davranışlardandır. Din ve etnik merkezci yaklaşım arasındaki ilişki Bizumic tarafından dört ana başlık altında şu şekilde incelenmiştir:

²⁴⁰ Boris Bizumic, “Ethnocentrism”, *Vocabulary for the Study of Religion*, der. Robert A. Segal, Kocku von Stuckrad, Leiden, Netherlands, Brill Academic Publishers, Cilt 1, s.534.

²⁴¹ Ludwik Gumplowicz, *Rechtsstaat und Socialismus*, Innsbruck, 1881, alıntılan; Boris Bizumic, “Ethnocentrism”, *Vocabulary for the Study of Religion*, der. Robert A. Segal, Kocku von Stuckrad, Leiden, Netherlands, Brill Academic Publishers, Cilt 1, s.534.

²⁴² William Graham Sumner, *Folkways - A Study Of The Sociological Importance Of Usages, Manners, Customs, Mores and Morals*, Ginn and Company, Boston, 1911, s.13.

²⁴³ Diana Kendall, *Sociology in Our Times*, Thomson Wadsworth, California, 2008, s.92.

“Öncelikle, din etnik grubun çok önemli bir özelliğidir (...) İkincisi, din etnik merkeziliği haklı gösterebilir (...) Üçüncüsü, etnik merkezilik ile dindarlık arasında bağlantıyı bireysel düzeyde inceleyen bir literatür vardır (...) Ve son olarak etnik merkeziliğin özellikleri dini inanışlar etrafında örgütlenmiş dini grubun benzersiz bir kültüre sahip olduğunu iddia etmesiyle ilgili olabilmektedir.”²⁴⁴

Terimin yakın zamanda kavramsallaşmasına rağmen etnik kimliğin ön plana çıkarılarak merkeze alınması yeni bir olgu olmayıp tüm toplumlarda tarih boyunca tüm toplumlarda görülebilmektedir. Merkeze alınan özellik etnik olsa da bu genellikle din veya dil ile kendini belli etmektedir. Örneğin; Antik Yunan medeniyetinde Yunanca konuşamayan kişiler barbar olarak nitelendirilmiş, Yunan medeniyetinin altın çağı olan Klasik dönemde ise terimin küçümseyici anlamı ortaya çıkmıştır. Bu dönemde Yunanlar barbarlığı kalıp yargı biçimine geliştirerek barbarları ‘çocuksu, kadınsı, vahşi ve zalim’ olarak tanımlamışlardır. Barbarların kültürünün son derece ilkel olduğu için hiç bir yasayı kabul edemeyeceğini düşünmüşlerdir.²⁴⁵Roma imparatorluğunun savaş halinde olduğu Cermen Got kavmi, kendini dünyanın merkezinde gören Roma vatandaşlığının karşısında barbar olarak nitelenmiş ve bu durum günümüz dil bilimine etki edecek şekilde devam etmiştir. *Got* kelimesi İngilizce sözlükte; “3. ve 5. Yüzyıllar arasında Roman İmparatorluğu’nun bazı bölgelerini işgal eden Töton halkı” olarak tanımlanmakta, açıklamanın ikinci maddesinde ise ‘barbar’ ifadesi verilmektedir.²⁴⁶

İlkel insan toplulukları arasında düşman gruplara karşı hayatta kalma dürtüsü nedeniyle güçlenen ortak etnik kimlik vurgusu bugün çok daha gelişmiş bir yapıdadır. Bu dayanışmaya atfedilen kutsallık bugün çok öğelerden oluşan uluslararası düzen içinde daha karmaşık bir yapıya sahiptir. Her ne kadar etnik üstünlüğün ön plana çıkarıldığı yapılanmalar geçmişe göre bugün az gözükse de farklı coğrafyalarda yaşayan farklı insanların varlığı ben ve biz merkezci bakış açısını ortadan kaldırmayı zorlaştırmaktadır.

Etnik merkezilik, genel bir bakış açısını kapsamakta olup, diğer etnik toplulukları değerlendirme amacı gütmektedir. Bu değerlendirme her seferinde

²⁴⁴ Bizumic, a.g.e., s.7.

²⁴⁵ Domagoj Valjak, “The term ‘barbarian’ was coined by the Ancient Greeks to describe foreign cultures that could’t speak Greek”, 11.04.2017, www.thevintagenews.com/2017/03/11/the-term-barbarian-was-coined-by-the-ancient-greeks-to-describe-foreign-cultures-that-couldnt-speak-greek/, erişim tarihi: 27.03.2019.

²⁴⁶ <https://www.dictionary.com/browse/goth>, erişim tarihi: 02.04.2019.

olumsuz olmasa da genellikle bireyin ve toplumun kendi değerleri yargıyı belirlediği için dışlayıcı bir karakter taşımaktadır. Sumner etnik merkeziliğin neden olduğu davranışları açıklarken her grubun kendi geleneklerinin tek doğru olduğunu düşündüğünü söyleyerek eklemektedir: ‘‘Eğer başka grubun farklı gelenekleri olduğunu keşfederse bu tepeden bakmaya neden olur. Aşağılayıcı sıfatlar, bu farklılıklardan kaynaklanmaktadır. ‘Domuz yiyici’, ‘İnek yiyici’, ‘sünnetsiz’, boş konuşan’ örnekleri iğrenme ve hor görme sıfatlarıdır.’’²⁴⁷

Açıklama ve örneklerin gösterdiği gibi etnik merkezilik kültürel çatışmaların oluşmasında önemli bir gerekçe durumunda gösterilebilir. Sadece psikolojik veya sosyolojik anlamda sonuç aramak yetersiz olabilmekte, günümüzde çok kültürlü toplumların artmasıyla ve farklı etnik grupların ortak siyasi arenada bulunması da etnik merkeziliği incelerken unutulmaması gereken noktalar arasındadır.

3.6. KÜLTÜREL GÖRELİLİK

De gustibus et coloribus non est disputandum.

(Zevkler ve renkler tartışılmaz.)

Roma Atasözü

Kültürel görelilik, (kültürel rölativizm) kültürleri farklı özellikleriyle şekilde inceleyen ve evrensel bir doğruya göre yargılanmadığını savunan bir bakış açısidir. Çekinmez, kültürel göreliliğin, etnik merkeziliğin karşıtı olup, her kültür veya etnik grubun başka bir kültür veya etnik grubun değerleriyle değil, kendi kültürünün değer ve inanışları ile değerlendirilmesi gerektiği fikrine dayandığını söylemektedir. Kültürel görelilikte, herhangi bir kültürün diğerinden daha iyi olduğu kabul edilmemektedir.²⁴⁸

Heredot, yüzyıllar önce anlattığı bir hikayede etnik merkezci ve görelilik yaklaşımlarını şu şekilde açıklamaktadır: Pers Kralı Darius, Yunanlara babalarının cesetlerini yiyip yiyemeyeceklerini sorduğunda Yunanlar şiddetle reddetmişlerdir. Daha sonra *Callataie* adındaki Hint kavmine babalarının cesetlerini yakıp

²⁴⁷ Sumner, a.g.e., s.13.

²⁴⁸ Vural Çekinmez, ‘‘Etnik Merkezilik ve Kültürel Görecelik Nedir?’’, 05.01.2019 <http://iskulturu.com/etnik-merkezilik-ve-kulturel-gorecelik-nedir/>, erişim tarihi: 03.04.2019.

yakmadıklarını sorduklarında Hintliler bu soruyu bile korkutucu bulmuşlardır.²⁴⁹ Yunanlar ölülerini yakması geleneği Hintlilere korkunç gelmekte, Hintlilerin ise ölülerini yemesi adeti ise Yunanlar için kabul edilemez olmaktadır. İki toplum da ölülerine karşı kendi geleneklerini uygulamakta, ancak birbirlerini değerlendirirken kendi kültürlerinin yargılarını esas almaktadırlar. Bu durum etnik merkezci bir bakış açısını yansıtmakta, kültürel göreliliğe göre ise her iki davranış da kendi toplumları için doğru olanı yapmaktadır.

Kültürel göreliliği savunan bakış açısı tüm insanlık için ortak bir kültürün veya doğrunun olmadığını savunmaktadır. Toplumların kültürel yapıları kapılar gibi olup yalnızca kendi anahtarları onlar açabilmektedir. Etnik merkeziliğin tersi olarak hoşgörülü ve açık fikirli bir tutum olarak ele alınsa da bazı tartışma ve sorunları da beraberinde getirmektedir. Bu noktada “evrensel bir ahlak yasası var mıdır?”, “ne tür davranışlar iyi ya da kötüdür” gibi felsefi sorular sorulmaktadır.

İnsan hakları kavramı, kültürel görelilikle çelişen bir noktada yer almaktadır. Gülsever, insan haklarının evrensellik iddiasıyla ortaya çıkmasına rağmen farklı kültürlerde var olmasının mümkün olmadığını belirtmektedir. Buna göre her bir kültürün kendi toplumunun bireylerini korumak için kendine özgü bir mekanizmasıyla hareket etmesi, insan haklarının bu kültürlerdeki varlığını anlamsızlaştırmaktadır.²⁵⁰

Demir, kültürel göreliliği, “*tüm evrensel projelere karşı yerelliği savunan bir kuram*” olarak nitelemektedir. Evrenselliğe inananlar kültürel farklılıkları ve sonuçlarını görmezden gelirken, kültürel görelilik taraftarları tüm değerlerin ve pratiklerin kültürden dolayı şekillendiğini savunmaktadırlar. Bu nedenle evrensel ahlakın varlığını kabul etmemektedirler.²⁵¹

Bir diğer yandan Yolcu, kültürel görelilik savunucularının görüşlerinin insan hakları ihlallerine yol açtığına farkına varılması gerektiğini belirtmektedir. Bazı Asya ve Afrika ülkeleri yaptığı insan hakları ihlallerini kültürel farklılık bahanesiyle meşrulaştırmak isteyebilmektedirler. Kadın sünneti, kadın erkek eşitsizliği,

²⁴⁹ Herodotus, *History Book: 3*, çev. Godley, Oxford, s.51.

²⁵⁰ Abdullah Gülsever, *İnsan Hakları ve Kültürel Rölativizm*, 18.12.2017, <https://dusunbil.com/insan-haklari-ve-kulturel-rolativizm/>, erişim tarihi: 04.04.2019.

²⁵¹ Esra Demir, “İnsan Haklarının Evrenselliği Karşısında Kültürel Rölativizm”, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi, *Hukuk Araştırmaları Dergisi*, Cilt 14, Sayı 3, 2008, s.227.

boyunlara halka takma geleneği ve ayinsel cinayetler, rölativizmin açmazlarından bazıları olduğunu aktarmaktadır.²⁵²

Bugün her ne kadar Batı dünyası kültürel güç konusunda çoğu toplum üzerinde bir etkiye sahip olsa da, küreselleşen dünya karşısında yerel kültürlerin direnç göstermesi de güç kazanmaktadır. Kültürel görelilik ise bir çıkmaz olarak tartışılmaya devam edilmektedir.

3.7. IRKÇILIK

Yabancı düşmanlığı ile ilgili terimler bağlamında ırkçılık, araştırmaların en kapsamlı içeriğini oluşturmaktadır. Yabancı düşmanlığı, son yıllara kadar fazla popüler bir terim olarak kullanılmasa da ırkçılık daha yaygın ve tanınır bir terim halinde varlığını korumaktadır. Irkçılık konusunda en büyük sorunlardan birini de tanım belirsizliği oluşturmaktadır. Sınıflandırılma sorunundan önce Irk diye bir kavramın olup olmadığı bile tartışılmaktadır. Tischler, ırk kelimesinin kökeninin bilinmese de uzun zamandır tartışmalı bir kavram olduğundan bahsetmektedir.²⁵³ Hess ve diğerleri de bu düşüncüyü destekleyen bir ifade olarak, çoğumuzu ırk kelimesinin anlamından emin bir şekilde bahsetmemize rağmen bu kelimeyi bilimsel olarak tanımlamanın mümkün olmadığını aktarmaktadır. Çünkü yazarlara göre fiziksel görünüş veya genetik biçim olarak saf bir ırk bulunmamaktadır.²⁵⁴ Tanımlara karşı geliştirilen bu bakış açısına rağmen Irk kavramı, Tischler'in kitabında "bir takım fiziksel özellikler sebebiyle benzer olarak tanımlanan insanların oluşturduğu kategori" olarak ifade edilmektedir.²⁵⁵ Kornblum, ırkçılığı, ten rengi gibi gözlemlenebilir kalıtsal bir özelliği aşağılık işareti olarak gören ve ayrımcı davranışları haklı gösteren bir ideoloji olduğunu söylemektedir.²⁵⁶ Britanyalı sosyolog Giddens ise ırkçı bir bireyi, "biyolojik açıklamaların insanların üstün ya da aşağı özelliklerini belirlediğine inanan kişi" olarak tanımlamaktadır.²⁵⁷

²⁵² Mehmet Ali Yolcu, "Folklor Araştırmalarında Kültürel Rölativist Tutumların Eleştirisi", Motif Akademi Halkbilimi Dergisi, Cilt 11, Sayı 21, 2018, s.51.

²⁵³ Henry L. Tischer, *Introduction to Sociology*, Thomson Wadsworth, Belmont, 2004 s.243.

²⁵⁴ Beth B. Hess vd., *Sociology*, Macmillan Publishing Company, New York, 1991, s.251.

²⁵⁵ Tischler, a.g.e., s.243.

²⁵⁶ William Kornblum, *Sociology: In a Changing World*, Holt, Rinehart and Winston inc. Saunders College Publishing, Orlando, 1991, s.392.

²⁵⁷ Anthony Giddens, *Sociology*, Polity Press& Blackwell Publishers, Cambridge, 1993, s.255.

Yabancılara karşı tutunulan önyargılı tutum ile ırkçı bir düşünceye sahip olmak birbiriyle eş kabul edilmemelidir. Önyargı ve kalıp yargılar ciddi düşmanlık oluşturmasa da ırkçılığın oluşmasında sistemli bir düşmanlığa ve yüksek oranda nefrete sebep olmaktadır. Smelser ırkçılığı, biyolojik farklılıklara dayalı bir ideoloji ve pratiğin karışımı olarak tanımlamaktadır. Ayrıca kültürel bir unsura sahip olduğunu açıklayarak, ırkçılığa sosyal ve kültürel olarak inşa edilmiş bir fenomen yakıştırmada bulunmaktadır.²⁵⁸ Kalın, kültürel ırkçılığın, merkezi bir değer sistemi tarafından birleşmiş görülen; dini, etnik ve kültürel grupların tek yönlü düşüncesinden kaynaklandığını ileri sürmektedir.²⁵⁹

İrkçilik, toplumsal hoşgörü ve barışı engelleyen ve kini körükleyen bir düşünce olarak ciddi bir şekilde incelenen bir olgudur. Ancak bu tutumun her zaman davranışa yansımaları anlamına gelmemektedir. Kendall bu noktada ırkçılığın aleni veya sinsi olabileceğine vurgu yapmaktadır.²⁶⁰ İrkçi davranışların bulunmaması ırkçı düşünce olmadığı anlamına gelmemektedir. İrkçi düşüncenin varlığı ise daha fazla ırkçılığa, devamında ise nefret söylemlerine sebebiyet verebilmektedir.

İrkçi düşüncenin ortaya çıkış biçimleri Wieviorka tarafından dört farklı düzeyde sınıflandırılmıştır. İlk düzeyde popülist açıklamalarla düşünce ve önyargılarda ifadesini bulan ırkçılık düzeyi alt-düzye ırkçılık (infraracism) olarak tanımlanmaktadır. Temel bir sorun haline gelmeye başlayan ancak güçlü bir siyasi ifadeden yoksun olan ırkçılık düzeyi ise parçalı düzeydeki bir ırkçılığı (split racism) ifade etmektedir. Siyasi ve fikrî tartışmaların pratiğe döküldüğü ırkçılık düzeyi siyasi ırkçılık (political racism) olarak adlandırılmakta ve ideolojik bir yapılanmaya açılım sergilemektedir. Son düzeydeki ırkçılık ise (total racism) bütüncül bir yapıya sahip olup, bu düzeyde devletin ırkçı ilkelerle hareket ettiğini belirtmektedir.²⁶¹

Giddens, sömürgeciliğin erken döneminin ırkçılığın yükselişine rastladığını ve o zamandan beri ırksal bölünmelerin ve çatışmalarda başlı başına bir yer teşkil

²⁵⁸ Neil J Smelser, *Sociology*, Blackwell Publishers, Massachusetts, 1994, s.282.

²⁵⁹ İbrahim Kalın, “Islamophobia and the Limits of Multiculturalism”, der. John L. Esposito, İbrahim Kalın, *Islamophobia: The challenge of Pluralism in the 21th century*, Oxford University Press, Oxford, 2011, s.6.

²⁶⁰ Kendall, a.g.e., s.317.

²⁶¹ Michael Wieviorka, “Racism in Europe: Unity and Diversity”, aktaran Fatma Yılmaz, *Avrupa’da İrkçilik ve Yabancı Düşmanlığı*, Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu, Ankara, s.26.

ettiğini öne sürmektedir.²⁶² Irkçılık insanlık tarihinde ilk defa sömürgecilikle görülen bir olay olmasa da bilimsel ırkçılık adı altında farklı bir boyutta güç kazanması bu döneme denk düşmektedir. Giddens'in açıklaması bize ırkçılığın, Avrupa'nın sömürgeci faaliyetleriyle birlikte başka bir boyutta incelenebildiğini göstermektedir. Yazar, modern ırkçılığın yükselişinin Avrupalıların beyaz olmayan insanlarla kurdukları sömürü ilişkileriyle ilgili olduğunu aktarmaktadır.²⁶³

Bir kaç yüzyıl öncesine kadar ırkçılığın genellikle Afrikalı ve Afro-Amerikalı insanlara yönelik olarak düşünüldüğü görülmektedir. Özellikle coğrafi keşifler sonrası köle ticaretinin başlaması siyahilerin vatanlarından alınarak çalıştırılmasına, hatta insan olarak bile görülmemesine yol açmıştı. Kölelik kavramı Batı'nın ortaya çıkardığı bir icat olmasa da uzun yıllar kölelik sayesinde sömürgecilik faaliyetlerine yardımcı olmuştur. On dokuzuncu yüzyılla birlikte köleliğin kaldırılması Avrupa merkezci ırk yaklaşımı yok etmemiştir. İnsanları rengine veya etnik özelliğine göre yapılan ırkçılık, devrimler ve reformlardan sonra yok olmamış, yirminci yüzyılın sonlarında bile güçlenerek savaşların ve göçlerin de etkisiyle güçlü bir zemin bulmuştur.

Yakın tarihimizde, özellikle 1930'larda ırkçılık ve faşizm o dönemin siyasetinin itici güçleri olarak yer almaktadır. İkinci dünya savaşı öncesinde Almanya ve İtalya'nın başını çektiği totaliter rejimler insanların algılarına hitap ederek milliyetçi söylemlerle güç kazanmışlardır. Medyada ve günlük yaşamda, halkın içinde etkin olan ileri milliyetçi politikalara göre sınıflandırılmış ve ırksal farklılıklara önem verilmiştir. Savaş öncesinde bu kadar ön planda olan bu ideolojilerin başlangıcı ise daha öncesinde, on dokuzuncu yüzyılda atılmıştır.

On dokuzuncu yüzyılda ırklar üzerinde yaptığı çalışmalarla modern ırkçılığın babası olarak bilinen Arthur de Gobineau, yirminci yüzyıldaki bir çok ırkçı ideolojiye kaynak oluşturmuştur. Gobineau'ya göre ırklar üçe ayrılmaktadır: beyaz, siyah ve sarı ırk.²⁶⁴ Günümüzde etnisitenin ve kültürlerinin çeşitliliği karşısında Gobineau basit ve temel bir sınıflandırma yaparak kısaca bu sınıfların özelliklerini sıralamıştır. Zencilerin en aşağı basamakta yer aldığını, hayvansal karakter ve

²⁶² Giddens, a.g.e., s.263.

²⁶³ Giddens, a.g.e., s.264.

²⁶⁴ Arthur de Gobineau, *The Inequality of Human Races*, William Heinemann, Londra, 1955, s.146.

anatomi taşıdığını aktarmaktadır. Sarı ırkı ise açıkça siyah ırktan üstün olarak tanımlayarak belli miktarda özgürlüğe değer veren, düzene saygı gösteren bir grup olarak vurgulamaktadır. Son olarak güçlü bir zekaya ve fiziksel güce sahip olan beyaz ırkı tanımlamaktadır. Beyaz ırkın hayata olan olağanüstü bağlılığına dikkat çekmekte ve hayattan nasıl faydalanacağını daha iyi bildiğini ve ona değer verdiğini belirtmektedir.²⁶⁵ Bu sınıflandırmaların eksik, yanlış ve taraflı olarak yapılması sebebiyle artık modern antropoloji ve biyolojide önem teşkil etmese de on dokuzuncu yüzyıldaki sömürgeciliğin etkili halde kullanılması için önemli bir dayanak oluşturmaktaydı ve büyük ölçüde kabul görmüştü.

İkinci dünya savaşında Almanya'nın aryan ırk ideolojisi, kökenlerini tarihten alan homojen, üstün bir ırk kurmayı hedeflemekteydi. Aryan Irkı, diğer ırklardan üstün olduğu fikrine dayalı olduğu için başka ırklarla karışmama düşüncesini taşımaktaydı. Bu saflığın sağlanması da bilimsel ırkçılıkla desteklenmekteydi. Rank, Nazi ideolojisini temelinin Darwin, Nietzsche ve filozof Houston Stewart Chamberlain tarafından atıldığını belirtmektedir. Rank, bu isimlerin Hitler'e bilimsel ırkçılık ve öjeni konularını çalışmaları olan Julius Friedrich Lehmann vasıtasıyla ulaştığını aktarmaktadır.²⁶⁶ Akçiçek, faşizmin 20.yüzyılda ortaya çıkmış bir ideoloji olarak insanlığa ağır bedeller ödettiğinin ve bunun nedenini ırkçılığa, öjeni politikalarına ve savaşa eklenmiş bir düşünce yapısında olduğundan kaynaklandığını aktarmaktadır.²⁶⁷

İrkçılığı bir hastalık olarak gören Bilgin, farklı olana karşı alınan tavrın başka kültürel etkileşim biçimleri yarattığının altını çizerek insanları ırk olarak gören anlayışın geçerli olması halinde sosyoloji değil zoolojinin yeterli olacağını savunmaktadır. İrk tasniflerinin ve davranışın irksal olduğu bir alan olduğunu kabul eden yazar bu alemin hayvanlara ait olduğunu belirtmektedir.²⁶⁸

²⁶⁵ Gobineau, a.g.e., s.205-207.

²⁶⁶ Scott Michael Rank, "Hitler's Views on Eugenics and Aryan Supremacism", <https://www.historyonthenet.com/hitlers-views-eugenics>, erişim tarihi :11.04.2019.

²⁶⁷ Arda Akçiçek, "Faşizmin Kültür Kodlar ve İrkçılıkta Bir Uç Nokta: Öjeni" 06.09.2011, <http://www.birikimdergisi.com/guncel-yazilar/368/fasizmin-kultur-kodlari-ve-irkcilikte-bir-uc-nokta-ojeni#.XLChULihk1g>, erişim tarihi: 12.04.2019.

²⁶⁸ Vedat Bilgin, "İrkçılık Tedavi Edilebilir Bir Hastalık Mıdır?", 14.01.2019, <https://www.aksam.com.tr/vedat-bilgin/yazarlar/irkcilik-tedavi-edilebilir-bir-hastalik-midir/haber-813032>, erişim: 28.05.2019.

İrkçı ve totaliter rejimler militarizmin güçlenmesiyle de beraber savaşa neden olarak milyonlarca insanın ölümüne sebebiyet vermiştir. İrkçılığın devletin himayesinde yükselişi savaşın bitmesinden sonra son bulmuşsa da bireysel ve bazı gruplar arasında ırkçılık kalıp yargı ve önyargıların yardımıyla varlığını sürdürmektedir.

3.8. NEFRET SÖYLEMİ VE NEFRET SUÇU

Belirli insan gruplarına karşı nefret düşüncesi ve bunu dile getirme şekli çeşitli yönlerde ele alınabilir. Cinsiyet, ırk ve din bunlar arasında en çok kullanılanlar arasındadır. Nefret söylemi, ayrımcılığı belirgin hale getirmek için kullanılarak hedefine bir grubu alarak zarar vermek ve zayıflatmayı amaçlamaktadır. Nefret söylemleri önlenmezse saldırı halinde de kendini gösterebilmektedir.

Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT)' na göre nefret suçunun oluşması için iki kriterin var olması gerekmektedir: Eylem ceza hukukuna göre gerçekleşmeli ve önyargı içermelidir. Nefret Suçları; tehdit, mülke zarar verme, saldırı, cinayet veya önyargı dürtüsüyle işlenen suçları içermektedir.²⁶⁹ Güler, antisemitizm, İslamofobi ve yabancı düşmanlığı nedeniyle ayrımcılığa uğrayanların yanı sıra etnik azınlıkların, yaşlıların, kadınların ve engellilerin de nefret suçu mağduru olabileceğini açıklamaktadır.²⁷⁰

Nefret suçu, son yıllardır sayısı artış gösteren mülteciler ve göçmenler sebebiyle Avrupa'da göz önünde olan ve sıklıkla örnekleri görülen bir terim haline almıştır. ABD'deki ve Avrupa'daki nefret söylemi de farklılık gösterebilmektedir. ABD'yi farklı milletlerden çeşitli halklar oluşturmuşken, Avrupa'da uzun süredir ulus devletlerin oluşturduğu bir siyasal sitem egemendir. Topluma yabancı olduğu düşünülen kişi ve gruplar nefret söylemlerine maruz kalarak toplumla bütünleşmeleri istenmemektedir. Güler, nefret suçlarının mağdurlar üzerindeki etkilerini şu şekilde açıklamaktadır: Depresyon, öğrenme sorunları, paranoya, sersemlik, korku, öfke, utanma ve endişe.²⁷¹ Nefret Suçları yabancı düşmanlığının ileri bir boyutu olarak,

²⁶⁹ Organization for Security and Co-operation in Europe, "What is hate crime", <http://hatecrime.osce.org/what-hate-crime>, erişim tarihi: 18.04.2018.

²⁷⁰ Cemalettin Güler, "Nefret Suçları ve İş Hayatı", Ankara Barosu Derneği, Yıl 68, Sayı 2010/1, s.265-267.

²⁷¹ Güler, a.g.e, s.267.

Özellikle son yıllarda göçmenler ve mültecilere karşı yönlendirilen öfke halinde ortaya çıkmaktadır. Bu konunun detaylı verileri Avrupa'da sağın ykselişı kısmında açıklanacaktır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

AVRUPA'DA YABANCI DÜŞMANLIĞI'NIN DİNSEL BOYUTU: ANTİSEMİTİZM VE İSLAMOFOBİ

Avrupa kıtası, Hıristiyan dininin etkisi altına girdikten sonra tıpkı Hıristiyanlık gibi Ortadoğu kökenli olan iki din karşısında kendi kimliğini oluşturmuştur: İslam ve Yahudilik. Hıristiyanlık; Yahudi bir toplumdan ortaya çıkmasına rağmen Yahudileri kendilerinin ötekisi kavramı haline getirilmişlerdir. Hıristiyanlık, Avrupa kıtasında yayıldıktan sonra on ikinci yüzyıldan itibaren İslam ile olan mücadele içerisinde olmuştur. Bu iki dinin de tehdit olarak algılanarak ötekileştirilmesi, bugüne kadar süregelen çatışmaların ve nefretin başlangıcını oluşturmuştur.

Önceki bölümlerde kültürün ve yabancı düşmanlığının tanımlayıcı ve boyutsal yönleri tartışılmış ve terimlerin karmaşık yapısını belirtmek için tanımlar ve açıklamalar verilmiştir. Özellikle alt başlıklarda kültürle ilgili kavramlarda kültürel farklılıkların düşmanlığa ve çatışmalara neden olabileceği açıklanmıştır. Bu bölümde ise kültürel farklılıkların da etkisiyle dini farklılıklardan kaynaklanan korku ve düşmanlık düşünceleri; tarihi, sosyolojik ve siyasi zeminde incelenecektir. Yahudi ve Müslümanlara karşı olan korku ve bundan dolayı doğan nefretin sebepleri, etkileriyle beraber açıklanacaktır.

4.1. ANTİSEMİTİZM

Yabancı düşmanlığının en belirgin ve en uzun soluklu biçimlerinden biri olan Antisemitizm, köken olarak yüzlerce yıllık bir geçmişe sahiptir. Sözcük anlamına göre Sami halklara karşı olma veya düşman olma anlamına gelse de gerçek anlamı Yahudi karşıtlığıyla alakalıdır. Antisemitizmin ilk örnekleri Yahudilerin beraber yaşadığı ilk halk olan Mısırlılar ve Romalılar dönemine kadar gidebilmektedir. Her şeyden önce terimin dini nedenlerle kaynaklandığı düşünülse de günümüzdeki Antisemitizm ekonomik ve siyasi sebepleri de içeren karmaşık bir bütündür. Bu

yüzden soruna tarihsel derinlikte ve çok yönlü bakmak, arkasında yatan nedenleri anlamaya daha çok yardımcı olacaktır.

4.1.1. Antik Çağ'da Antisemitizm

Sami ırkına mensup olan Yahudilerin beraber yaşadıkları veya etkileşimde oldukları toplumlarla olan sorunları ve çatışmaları asırlar öncesinde başlamış olup hala devam etmektedir. Sami sözcüğü, Nuh'un büyük oğlu Sam'dan gelmektedir.²⁷² Araplar da Yahudiler gibi Sami ırka mensup olsa da Antisemitizm Yahudi düşmanlığıyla ilişkilendirilmektedir. Antik çağlarda Mısır ve Roma topraklarında yaşayan Yahudiler, komşu ırk ve toplumlarla kültürel ve sosyal alanlarda farklılık göstererek diğer insanların kendileri hakkında olumsuz düşünce ve görüşler edinmelerine yol açmıştır. Çoğu toplumda yabancıların birbirlerini önyargılı bakış açısıyla değerlendirmeleri olağan gözüktüğü de, nefret ve düşmanlığa varan boyutta bir tutumun ardında başka nedenler aramak gerekmektedir.

Genel olarak konuşmak gerekirse, İsa'nın *Mesih*'lik iddiasını kabul etmeyen Yahudilerin, İsa'nın çarmıhta can vermesinin sorumluları olarak kabul edilmesi Antisemitizm düşüncesinin dini gerekçesi olarak düşünülmektedir. Buna rağmen Allport, ilk Hıristiyanların Yahudi olduklarından ancak üç yüzyıl sonra İsa'nın çarmıha gerilmesinden Yahudileri sorumlu tutmaya başladıklarını belirtmektedir. Dördüncü yüzyılda Yahudiler hakkında sadece İsa'nın katili suçuyla değil akla gelebilecek her suçla itham edilecek vaazların verildiğini aktarmaktadır.²⁷³ Yazar ayrıca, Hıristiyan teolojisinde doğrudan antisemitizme destek verildiğini savunmaktadır. Buna göre Kutsal Kitapta, Yahudilerin Tanrı'nın seçilmiş halkı olduğu iddiasından dolayı İsa'yı kabul edene kadar Yahudilerin peşi bırakılmamalıydı. Hıristiyanların onlara zulüm etmeleri gerekmekteydi.²⁷⁴

İlk çağlarda Romalılar, Yahudilerin yaşadığı coğrafyayı kontrol etmekteydiler. Döneminde yaşayan diğer uygarlıklardan çok farklı özelliklere sahip olan Yahudiler, dinsel baskı gördüklerini hissettiklerinde Roma İmparatorluğu'na karşı isyan girişimlerinde bulunmuşlar, bu çatışmalar da düşmanlıkların derinleşmesine neden

²⁷² <http://www.dictionary.com/browse/semite>, erişim tarihi: 02.04.18.

²⁷³ Allport, a.g.e., s.293.

²⁷⁴ Allport, a.g.e., s.293.

olmuştur. Daniel, özellikle Sabbath, sünnet ve domuz etinden kaçınma gibi bazı Yahudi geleneklerinin putperest itirazına uğradığını ve eleştiri aldığını aktarmaktadır.²⁷⁵ Yahudi gelenekleri Romalılara kıyasla oldukça sıkıydı ve kimi zaman Yahudilerin tutumu Romalılar tarafından kendi tanrılarına hakaret biçiminde algılanmaktaydı. Bu durum için Daniel, Yahudiliğin farklı inançlara karşı hoşgörülü olan bir ortamdaki hoşgörüsüz din olarak göze çarptığını ortaya koymaktadır.²⁷⁶

Romalılar ve Yahudiler arasındaki dini gerginlik belli bir noktadan sonra protestolara ve çatışmalara sebebiyet vermiştir. Yahudiler, ikinci yüzyılda Romalıların sünneti yasaklaması, Kudüs'ün kalıntılarından yeni bir şehir inşa etmesi veya Jupiter tapınağı kurması planından sonra Simon Bar Kochba önderliğinde isyan etmişlerdir.²⁷⁷ Roma İmparatorluğu, Hadrian'ın kararları itibarıyla Yahudilerin inançlarına karşı tavır takındığı görülmektedir. Dini çatışma siyasi gerginliği ve isyanı beraberinde getirmektedir. İsyandan sonraki bir kaç yıl içinde *Judaea* isminin resmi olarak Filistin olarak değiştirildiğini aktaran Feldman, bu eylemin amacının en yakın kabile ismini Yahudi Eyaleti yerine vererek, Yahudi karakterini bölgeden yok etmek olduğunu aktarmaktadır.²⁷⁸

Yahudilerle Romalıların arasındaki uyumsuzluk, antik çağlardaki tüm Yahudi düşmanlığını göstermek için yeterli olmasa da dönemin en büyük gücü Roma ile olan ilişkileri açısından önem taşımaktadır. Hıristiyan olmayan toplumlarda da Yahudi karşıtlığı görülmüştür. Daniel, antik çağlardaki antisemitizmin ne ölümcül olduğunu ne de acımasız olduğunu vurgulamakta; güvensizlikle birleşik, sürekli bir küçümseme olduğunu aktarmaktadır.²⁷⁹ Antik çağlarda görülen antisemitizm, ilerleyen dönemlere göre daha az kapsamlı düzeyde incelenese de, ilk örneklerinin bu zamanlarda verildiği görülmektedir.

²⁷⁵ Jerry L. Daniel, "Anti-Semitism in the Hellenistic-Roman Period", *Journal of Biblical Literature*, Cilt 98, Sayı 1, Mart 1979, s.55.

²⁷⁶ Daniel, a.g.e., s.61.

²⁷⁷ Alessandro Galimberti, "Hadrian, Eleusis and the Beginning of Christian apologetics" der. Marco Rizzi, *Hadrian and the Christians*, Walter de Gruyter, 2010, s.74.

²⁷⁸ Louis H. Feldman, "Some Observation on the name of Palestine" *Hebrew Union College Annual*, Cilt 61, 1990, s.1.

²⁷⁹ Daniel, a.g.e., s.65.

4.1.2. Ortaçağda Antisemitizm

Hıristiyanlık Yahudi toplumundan çıktığı için başlangıçta Yahudilikle aralarında çok bariz farklar bulunmuyordu. Ancak Roma'nın dağılması ve Avrupa milletlerinin Hıristiyanlığı kabul etmesi Hıristiyanlığı Yahudilikten ayıran bir yapıya kavuşturmuştur. Yedinci yüzyılda İslam'ın ortaya çıkışı da Antisemitizmi güçlendiren bir etmen olarak kabul edilse de Ortaçağ'da Hıristiyanların Yahudilere bakış açısı Müslümanların Yahudilere olan bakış açısı kadar sert olmamıştır. Cohen, ortaçağ Hıristiyan dünyasında özellikle Aşkenazi topraklar olarak bilinen kuzey Latin Avrupa'da ve ilk haçlı Seferi'nin erken dönemlerinde Yahudilerin baskı ve şiddet nedeniyle mağdur durumda olduklarını ortaya koymaktadır.²⁸⁰ Trachtenberg de bu savı doğrulayarak Hıristiyanlığın Yahudilere yönelik düşmanlığının haçlı seferi sonrası dönemde zirveye ulaştığını belirtmektedir.²⁸¹

Yahudiler, ne zamandan beri Avrupa'da yaşamaya başladı sorusuna dair aktarımda bulunan Chazan, binli yıllarla itibaren Yahudiliğin Batı Avrupa'da çoğalmaya başladığından bahsetmekte ve bu durumun yeni sorunlar ortaya çıkardığını savunmaktadır. Buna göre Yahudiler olası bir tehdit olarak görülmüş ve güçlü bir şekilde ayrıştırılmaya başlanmıştır.²⁸² Yahudilerin Avrupa'daki hayatının kolay olmadığını belirten Yaşaroğlu, yedinci yüzyılda son Vizigot kralının Yahudileri köle ilan edip mallarına el koyduğundan bahsetmektedir. Yazar, on üçüncü yüzyıl sonlarında İngiltere'de para ile uğraşmaları yasaklandığını, bir kaç yıl sonra ülkedeki tüm Yahudilerin tutuklanıp ve bir kaç yüzünün idam edildiğini, 1290 yılında ise ülkeden çıkarıldıklarını aktarmaktadır.²⁸³

Yahudi benliği özellikle on birinci yüzyıldan itibaren Kıta'nın istenmeyen adam (*persona non grata*) kimliğiyle özdeş hale gelmiştir. Kara büyüyle suçlanarak dönemin çoğu felaketlerin sebebi olarak gösterilmişlerdir. Cohen ayrıca, Yahudilerin, Hıristiyan çocukları öldürme, kanlarını akıtma, kuyuları zehirlenme, ayın ekmeğini

²⁸⁰ Mark R. Cohen, "Anti-Jewish Violence and the Place of the Jews on Christendom and in Islam: a Paradigm", der. Anna Sapir Abulafia, *Religious Violence between Christians and Jews*, Palgrave Publishers, Wiltshire, 2002, s.109.

²⁸¹ Joshua Trachtenberg, *The Devil And The Jews*, Varda Books, Illinois, 2001, s.11.

²⁸² Robert Chazan, *The Jews of Medieval Western Christendom*, Cambridge University Press, Cambridge, 2006, s.44.

²⁸³ Abit Yaşaroğlu, *Yahudilik ve Siyonizm Tarihi*, Pınar Yayınları, İstanbul, 2013, s.35.

çalma gibi suçlamalarla işkenceye uğradığını ve infaz edildiklerini aktarmaktadır.²⁸⁴ Trachtenberg, Hıristiyan efsanesinde İsa'nın iki amansız düşmanı olarak Şeytan ve Yahudi'den bahsedildiğini aktarmaktadır.²⁸⁵ Ortaçağ Avrupa'sındaki siyasi ve sosyal birliğin olmamasının yanı sıra ve hastalıklar ve savaşların oluşturduğu olumsuz atmosferde bir günah keçisine ihtiyaç duyulduğu görülmektedir.

Ortaçağ'dan sonra da Yahudi düşmanlığı devam etmiştir. On altıncı yüzyılda Martin Luther öncülüğünde başlatılan reform hareketlerinin hedefinde Katolik kilisesi olsa da Yahudiler ve Müslümanlar için yaptığı açıklamalar da dikkat çekicidir. Luther, Yahudilere karşı tutunulması gereken tutumu “Yahudiler ve Yalanları” adlı eserinde belirtmiş ve altı tavsiyede bulunmuştur. İlk olarak sinagoglarında ve okullarından kurtulmak gerektiğini söylemiştir. İkinci maddede aramızda Hıristiyanlar arasında evlere sahip olmalarınakarşı çıkılması gerektiğinden, üçüncü maddede yalan, lanet ve küfrün öğretildiği tüm dua kitaplarının ve Talmud'un ellerinden alınması gerektiğinden, dördüncü maddede hahamların eğitimlerini yasaklanması gerektiğinden, beşinci maddede ise Yahudilerin korunmasının önüne geçilmesi gerektiğinden ve son maddede de faizcilik faaliyetlerinin ortadan kaldırılması gerektiğinden bahsetmektedir.²⁸⁶

4.1.3 Modern Çağlarda Antisemitizm

Antisemitizm; antik çağ ve orta çağ ile sınırlı kalmamış, dini reformların ve laiklik adımlarının atıldığı yüzyıllardan sonra da varlığını korumuştur. Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde dağınık olarak yaşayan Yahudiler, asırlar sonra kendi devletlerini kurma şansını elde etmişlerdir. On dokuzuncu yüzyılın sonlarında faaliyete geçen Yahudi devleti kurma projesi iki dünya savaşı ve yarım asır geçtikten sonra hayata geçmiştir.

Antisemitizm, siyasi alan yazında yeni bir terim olarak on dokuzuncu yüzyılda anlam kazandığı görülmektedir. Rash, terimin (*antisemitismus*) gazeteci Wilhelm Marr tarafından “Yahudiliğin Cermen Dünyasına Karşı Zaferi” adlı siyasi

²⁸⁴ Cohen, a.g.e., s.109.

²⁸⁵ Trachtenberg, a.g.e., s.20.

²⁸⁶ Martin Luther, *The Jews and Their Lies*, Christian Nationalist Crusade, Los Angeles, 1948, s.39-41.

makalesinde ortaya atıldığını açıklayarak Marr'ın Yahudileri Alman barış ve refahına karşı bir tehdit olarak gördüğünü aktarmaktadır.²⁸⁷ Öte yandan Zimmermann, Marr'ın terimin isminin bulan kişi olsa da antisemitizm tarihinde merkezi bir yeri olmadığını belirtmektedir. Bunun yanı sıra Stoecker, Troitschke ve Chamberlain'in Marr'dan daha önemli kişiler olduğunu ve modern antisemitizmin ilk dalgasını oluşturduğunu söylemektedir.²⁸⁸

Bu yazarların ve kuramcılarının antisemitizm açısından teorik çalışmalar yapmışlarsa da Yahudi düşmanlığını en üst boyuta çıkararak pratikte uygulayan kişi ise Alman Nasyonal Sosyalist İşçi Partisinin iktidarıyla Hitler olmuştur. Teorik ve pratik antisemitizm sonucunda soykırım ve insanlık suçlarının sorumlusu olmuştur. Chanes, Hitler olmadan Avrupa Yahudilerinin yıkımının gerçekleşmeyeceğini belirtmektedir. Aynı zamanda iddialı ve uzun süren antisemitizm geleneği olmadan da Hitler'in propaganda ve örgüt gücü elde edemeyeceğini savunmaktadır.²⁸⁹

On dokuzuncu yüzyılın sonlarında Yahudi devleti kurulması yönünde ciddi çalışmalar yapan Theoder Herzl, antisemitizm sorununun çözümü olarak gördüğü Siyonizm hareketinin mimarı olarak bilinmektedir. Herzl, Yahudi devletinin kurulduğu yılları görmese de İsrail devleti'nin kuruluşuna büyük katkı sağlayan bir isim olarak yer almıştır. Bir gazeteci olarak antisemitizmin yoğun olarak yaşandığı bir dönemde yazdığı kitaplarla ve düzenlediği kongrelerle kendini Yahudi Devleti'nin kurulmasına adanmış bir kişi olarak bilinmektedir.

Fransız Ordusundaki bir Yahudi subayın haksız yere casuslukla suçlanması da dönemin antisemitik düşüncelerini sembolize eden bir dava olarak yer almaktadır. Baysan, bu davaya verilen önemin ardında ırkçı ve dinci bağnazlık hareketinin olduğunu aktarmaktadır.²⁹⁰ Greilsammer, siyonizmin fikir babası olan Herzl'in, Dreyfus Olayı'ndan sonra Yahudilerin diğer millet ve dine mesnup insanlar tarafından kabul görmediği düşüncesine daha sıkı bağlandığını aktarmaktadır.²⁹¹

²⁸⁷ Felicity Rash, *German Images of the Self and the other: Nationalist, Colonialist and anti-Semitic Discourse, 1871-1918*, Palgrave Macmillan, Hampshire, 2012, s.85.

²⁸⁸ Moshe Zimmermann, *Wilhelm Marr: The Patriarch of Anti-Semitism*, Oxford University Press, Oxford, 1986, s.8.

²⁸⁹ Jerome Chanes, *Antisemitism*, ABC-Clio Inc, California, 2004, s.68.

²⁹⁰ Gül Tekay Baysan, "Dreyfus Davası: Gerçek ve Adalet Savaşçısı Zola", Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, Cilt 19, Sayı 1, s.183.

²⁹¹ İlan Greilsammer, *Siyonizm*, Dost Kitabevi, (çev. Işık Ergüden), Ankara, 2007, s.43.

Herzl, Yahudi Devleti (*der Judenstaat*) adlı kitabında, Yahudilerin hakaretlerden, aşağılamalardan, tacizlerden, talanlardan ve ölümden kurtulmak için kendi devletlerini kurması gerektiğinden bahsetmekte, bu durumun antisemitizmi sonsuza kadar durduracağını ve barışı getireceğinden bahsetmektedir.²⁹²

Bir diğer yandan on dokuzuncu ve yirminci yüzyıllarda gerçekleşen pogromlar da antisemitizmle ilişkili bir sosyolojik gerçeği oluşturmaktadır. Pogromlar, geniş anlamli katliam ve yağma faaliyetleri içerebilmektedir. Sözlük anlamında ise belirli bir etnik grubun, özellikle Rusya ve Doğu Avrupa'daki Yahudiler'in organize katliamı anlamına gelmektedir.²⁹³ Aranson, İkinci Alexander'ın suikaste uğramasından sonra pogromların güney ve güneydoğu Rusya'yı vurduğunu ve bu kargaşanın 1648'den beri ilk önemli isyan olduğunu aktarmaktadır.²⁹⁴ Gitelman'ın ifadesine göre ise gerçek düşmanı Yahudiler değil sömürücü sistem oluşturmaktaydı ve öğrenme sürecinde Yahudiler feda edilmesi gerekmektedir.²⁹⁵

İkinci Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru ortaya çıkan Yahudi soykırımını gerçeği ve Ölüm Kampları aslında sadece savaş sırasında üretilmiş bir düşmanlıktan ibaret düşünülmemelidir. Birikimli bir arka plana sahip olan Hitler'in antisemitizm düşüncesi, soykırım eylemine dönüşürken çeşitli kişilerden etkilenmiştir. Bu isimlerden biri de Dietrich Eckart'tır. Mosse, Eckart'ın Hitler'e büyük bir etkisi olduğundan ve Hitler'in antisemitizmini Eckart'ın derinleştirdiğini belirtmektedir.²⁹⁶

Savaşın başlamasından bir yıl önce yaşanan Kristal Gece, (*der Kristallnacht*), antisemitizmin ciddi bir düzeye geleceğinin habercisi olarak göze çarpmaktadır. Alman diplomatın Polonyalı bir Yahudi tarafından öç almak için öldürülmesi, olayların başlangıcı olarak bilinmektedir. Bu duruma tepki olarak Yahudi evleri, iş yerleri ve okullar yağmalanmış, 100 kadar Yahudi öldürülmüştür. Gecenin sonrasında otuz bin Yahudi tutuklanıp çalışma kamplarına gönderilmiştir.²⁹⁷ Geceyi

²⁹² Theodor Herzl, *The Jewish State*, Dover Publications, 1989, s.42.

²⁹³ <https://en.oxforddictionaries.com/definition/pogrom>, erişim tarihi: 28.04.2019.

²⁹⁴ Michael Aranson, "Geographical and Socioeconomic factors in the 1881 Anti-Jewish Pogroms in Russia", *The Russian Review*, Cilt 39, Sayı 1, Ocak 1980, s.18.

²⁹⁵ Zvi Gitelman, *A Century of Ambivalence: The Jews of Russia and the Soviet Union, 1881 to the Present*, Indiana University Press, New York, 2001, s.13.

²⁹⁶ Mosse, a.g.e., s.58.

²⁹⁷ Kristallnacht, 6.12.2018, <https://www.history.com/topics/holocaust/kristallnacht>, erişim tarihi: 30.04.2019.

farklı kılan ise polisin ve devletin olaylara müdahale etmeyerek saldırılara pasif bir destek sağlaması olmuştur.

İkinci dünya savaşı sırasında sistematik bir şekilde öldürülen Yahudilerin kayıpları ve uğradıkları savaş suçları başka bir konu olup çok uzun detaylı bir şekilde incelenebilmektedir. Bilinen gerçek, savaştan önce Avrupa’da dağınık halde yaşayan Yahudi nüfus, soykırımın etkisiyle azalmış ve geri kalanlar 1948’te İsrail Devleti’nin kurulması sebebiyle Herzl’in Siyonist hedefi olan kutsal topraklara ulaşmışlardır. Aradan yetmiş yıldan fazla zaman geçmesine rağmen antisemitizm sona ermemiştir. Hatta soruna Ortadoğu coğrafyasına Arap-Yahudi çatışması ve yeni düşmanlıklar boyutu eklenmiştir.

4.1.4. Günümüzde Antisemitizm

Günümüzde Yahudi karşıtlığının temelleri her dönemde birbirine benzese de Filistin’de Yahudi Devleti’nin kurulmasıyla derinleşmiştir. Benzer etnik kökenden gelip benzer dilleri konuşmalarına rağmen, özellikle son yetmiş yılda Araplar arasında Antisemitizmin artış gösterdiği açıktır. Önyargıyı nefret ve çatışma haline sokan durum, son asırda yaşanan ve oldukça kanlı bittiği halde sorunu çözmeyen savaşlardır. Rapora göre sürmekte olan Arap- İsrail ihtilafını tanımlayan beş büyük savaş yaşanmış, tahmini iki yüz bin ölü ve sayısız yaralı bulunmaktadır.²⁹⁸ Her savaş, Arap ve Yahudi gerginliğinin daha da ciddi boyutlara taşınmasına neden olmaktadır. Filistin topraklarına göç etmeye başlayan Yahudiler, ilerleyen yıllarda toprak edinme ve nüfusun artması gibi nedenlerle bölgede söz sahibi olmuşlardır. Bu noktada Klug, eğer Herzl’in bugün İsrail’in bulaştığı çatışma ve çekişmeyi görüp bunun aslında antisemitizmden kaynaklandığını bilseydi dehşete düşeceğini savunmaktadır.²⁹⁹

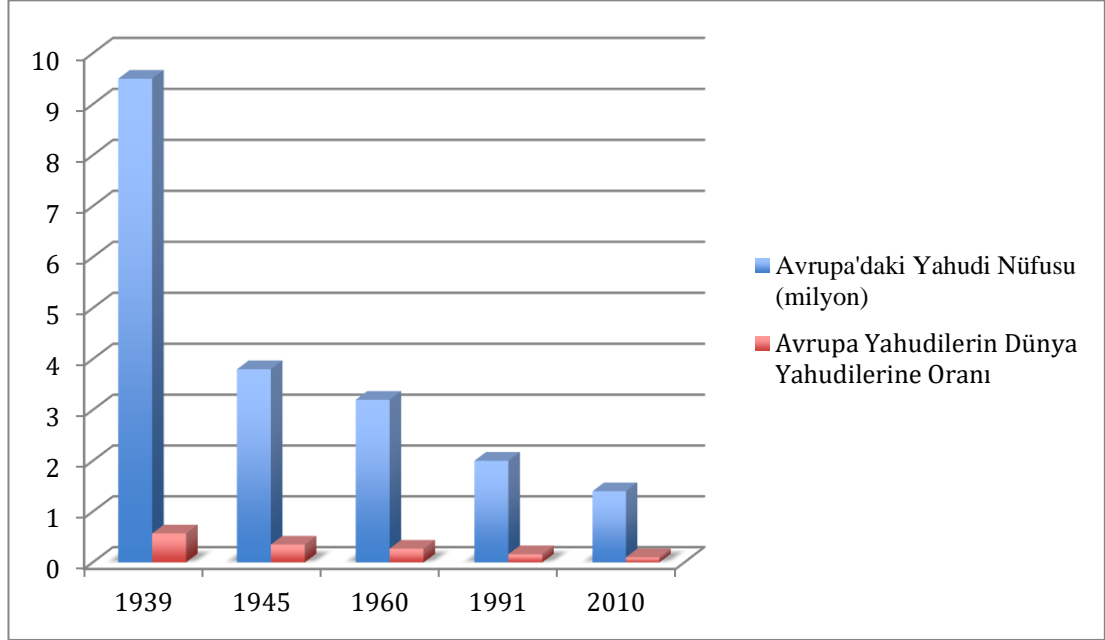
İsrail, günümüzdeki tek Yahudi devleti olsa da ABD’deki Yahudi nüfusu ve etkisi de kayda değer düzeydedir. Özellikle kamu diplomasisi faaliyetleriyle Yahudiler önemli bir güce sahiptirler. Grafik I’de görüldüğü üzere 1939’daki Avrupa Yahudi nüfusu savaş sonucu dramatik bir şekilde azalma göstermiştir. Savaştan sonra

²⁹⁸ Al Jazeera News, <https://www.aljazeera.com/archive/2003/12/2008410115114656999.html>, erişim tarihi: 27.05.18.

²⁹⁹ Brian Klug, “The Collective Jew: Israel and the new Anti-semitism”, *Patterns of Prejudice*, Cilt 37, Sayı 2, 2003, s.135.

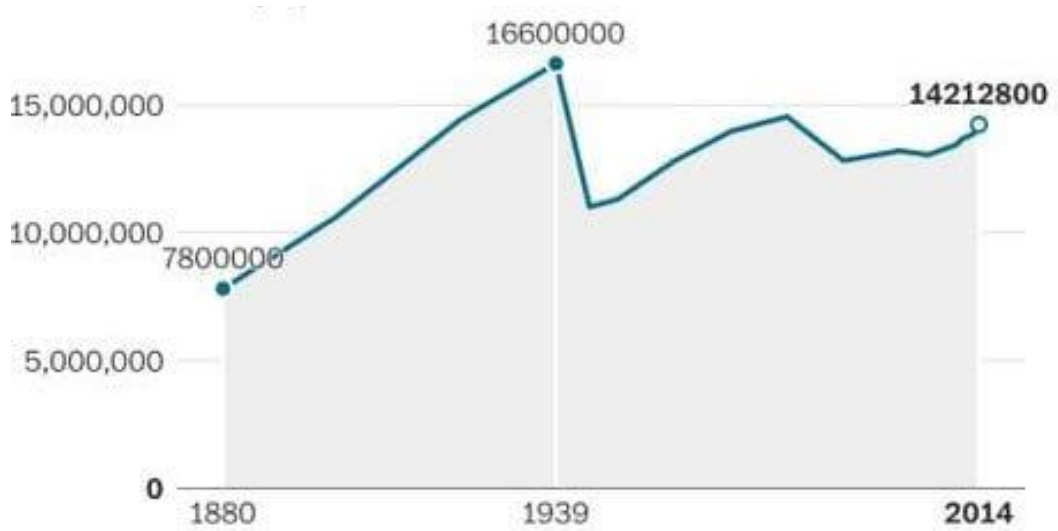
da genel Yahudi nüfusu nüfusunda artışı yaşansa da Amerika ve İsrail'de yoğunlaşmış, Avrupa'da azalma eğiliminde olduğu görülmektedir.

Grafik II: 1939'dan İtibaren Avrupa'da Yahudi Nüfusu

Kaynak: Pew Reseach Center, <https://www.pewresearch.org/fact-tank/2015/02/09/europes-jewish-population/>, erişim tarihi: 01.05.2019.

Grafik III: Küresel Yahudi Nüfusu

Kaynak: American Jewish Year Book, Jewish Virtual Library, alıntılan: The Washington Post, World Views, <https://www.washingtonpost.com/news/worldviews/wp/2015/07/02/has-the->

global-jewish-population-finally-rebounded-from-the-holocaust-not-exactly/?utm_term=.657d7f96c880, 02.97.2015 erişim tarihi: 03.05.2019.

Grafik III' de ise savaştan hemen önce on altı milyonun üzerinde olan Yahudi nüfusunun savaşta on milyona düşmektedir. Savaşın bitmesinden sonra ise genel olarak artış eğiliminde olduğu gözlemlenmektedir. Bu artışa rağmen Yahudi nüfusu günümüzde hala savaş öncesi dönemdeki durumdan aşağı seviyededir.

Barsamian, İsraili Siyonistlerin Filistin'in farkında olduğunu, ancak Amerikalı Siyonist'in Filistinliyi gerçek bir şey olarak görmediğinden bahsetmektedir. Amerikalılara göre Filistinliler kurgusal varlıktan ibaret olup antisemitizmi temsiline hizmet eden İsraililere rahatsızlık vermek için ordadırlar.³⁰⁰ Antisemitizm konusunda en çok sık kullanılan terimlerden biri olan Siyonizm, geçmişte olduğu gibi bugün de bilinmekte ve tartışılmaktadır. Siyonizm günümüzde özellikle Müslümanlar tarafından saldırgan, istilacı ve tehlikesi hala devam eden bir tehdit olarak görülmektedir. Shindler, terimin aşağılayıcı ve şeytani ifadelerle resmedildiğini belirterek emperyalizmin bir uzantısı ve sömürgeciliğin bir dalı olarak görüldüğünü aktarmaktadır.³⁰¹

Genel bir ifadeyle, dini Siyonizm ve siyasi Siyonizm geçmişte rekabet halinde farklı açılardan değerlendirilmekteydi. Bugün Filistin'de Yahudi devleti görevini yerine getirmiş olsa da, bölgede istikrarsızlıklar ve çatışmalar sürmektedir. Antisemitizm geçmişte genellikle dini faktörle incelenen bir düşmanlık iken Günümüzde siyasi, politik ekonomik kökenlere sahip olan ve hala önemini koruyan bir yabancı düşmanlığı olarak varlığını sürdürmektedir.

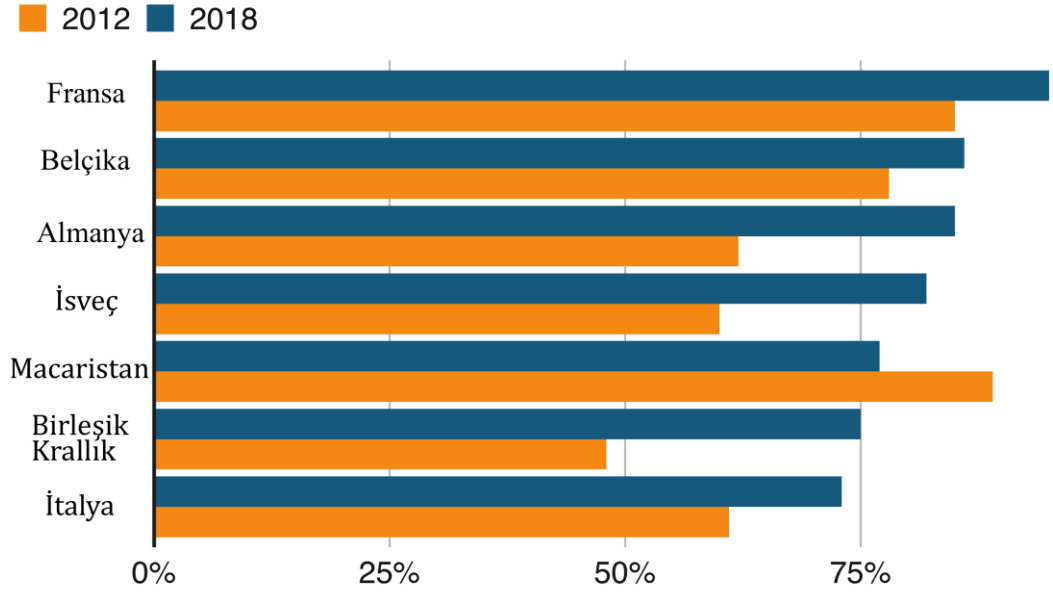
Bugün Avrupa'da antisemitizm son iki asırdaki kadar sert ve şiddetli olmasa da bir tehdit olarak sosyal hayatta varlığı hissedilmektedir. Grafik IV'de antisemitizmi ülkelerindeki büyük bir sorun olarak görenlerin oranı büyük düzeyde olup Fransa'da yüzde doksan civarında olup rekor düzeyindedir.

³⁰⁰ Edward Said, *Kültür ve Direniş: David Barsamian'la konuşmalar*, (Culture and Renaissance) Agora Kitaplığı, Londra, 2003, s.68.

³⁰¹ Colin Shindler, *A History of Modern Israel*, Cambridge university Press, Cambridge, 2013, s.10.

Grafik IV: AB'deki Yahudi Vatandaşları Antisemitizme Bakışı

Antisemitizmi çok büyük veya oldukça büyük bir sorun olarak görenlerin oranı:

Kaynak: BBC News, <https://www.bbc.com/news/world-europe-46439194>, erişim tarihi: 03.05.2019.

4.2. İSLAMOFOBİ

‘İslamofobi, uygarlıklar arası diyalogu ,uyumu, çok kültürlülüğü ve bir arada yaşamayı tehdit eden, eski bir korku için üretilen yeni bir kavramdır.’³⁰²

Yabancı düşmanlığının son yirmi yıldır çok fazla konuşulan bir başlığı olan İslamofobi, Antisemitizm’e benzetilen bir kavram olsa da daha geniş bir görüntüyü kapsamaktadır. Yahudilerden sayı bakımından daha kalabalık olan ve farklı coğrafyalarda yaşayan Müslümanların kültür ve etnik varlığı çok çeşitli alandarda yayılım gösterse de İslamofobi düşüncesi, son zamanlarda zihinde tek bir Müslüman imgesi yaratma eğilimindedir.

³⁰² Ergin Ergül, ‘İslamofobi Olgusu Bağlamında Terörle Mücadele Dili ve Politikaları’, Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, Yıl 6, Sayı 22, 2015/6, s.330.

Yedinci yüzyıldan itibaren genişleyen İslam Medeniyeti, o yıllardan bugüne dek devam eden çatışmalara şahit olmuştur. Tarihsel süre içinde batı kültürünü temsil eden Hıristiyanlık ve doğu kültürünün temsilcisi İslam, yüzyıllardır birbirleriyle etkileşim içinde olmuşlardır. Kültürel kimliklerini güçlendirilmesi için karşıt kültürün ötekileştirilmesini bu dönemden itibaren hız kazanarak devam etmiştir.

4.2.1. Ortaçağ'da ve Erken Modern Çağda İslamofobi

Hıristiyanlığın İslam ile ilk karşılaşması İslam Devleti'nin kurulmasından kısa bir süre sonra gerçekleşmiştir. Bakali, Batılıların Müslüman ve İslam algılarının erken yedinci yüzyılda İslam inancının Bizans içlerine akın yapmasıyla başladığını aktarmaktadır. Müslüman ordular geniş bölgeleri ve önemli kültürel yerleri fethettikçe İslam özellikle Batı Avrupa'daki Kilise tarafından tehdit olarak algılanmıştır.³⁰³ Erbaş, İslam topraklarının genişledikçe en fazla ilişkide olan inancın Hıristiyanlık olduğunu söyleyerek, asırlar süren beraberliğin yanı sıra kanlı savaşların da yaşandığını belirtmektedir.³⁰⁴ On birinci yüzyılla birlikte ise Haçlı Seferleri iki dinin çatışma ortamına sebep olmuş ve insanlığın o güne kadar gördüğü en büyük din savaşları yaşanmış, bu durum iki din arasındaki düşmanlığı daha da somut bir boyuta taşımıştır.

Blanks ve Frassetto, modernite öncesi dönemde Sarazen, Berberi, Arap ya da Türklerin tamamen yabancı ve şeytan olarak resmedildiğinin altını çizerek hem popüler hem de öğrenilmiş literatürde Müslümanlar putlara ve sahte tanrılara inanan korkak, iki yüzlü, şehvetli putperestler olarak tasvir edildiğini aktarmaktadırlar. Müslümanlara bu kalıp yargıyla yaklaşmak aynı zamanda Batı Hıristiyanlığının kendini tanımlamasına olanak sağlamıştır.³⁰⁵

Mastnak, Orta Çağın sonlarına doğru Batı birliğinin tarihsel formu olan Hıristiyanlığın varisinin bir başka bütünlük olan Avrupa olduğunu vurgulamaktadır. Kabaca bu değişim bir Müslüman düşman şeklinin *Sarazen*'den *Türk*'e evirildiğini

³⁰³ Naved Bakali, *Islamophobia: Understanding Anti-Muslim Racism Through the Lived Experiences of Muslim Youth*, Sense Publishers, Rotterdam, 2016, s.11.

³⁰⁴ Ali Erbaş, "Müslüman-Hıristiyan Münasebetleri Sürecinde Hıristiyanların İslam'a ve Müslümanlara Bakışı", *İlam Araştırma Dergisi*, Cilt 3, Sayı 2, 1998, s.118.

³⁰⁵ David R. Blanks, Michael Frassetto, "Western Views of Islam in the Premodern Period: A Brief History of Past Approaches", der. David R. Blanks, Michael Frassetto, *Western Views of Islam in Medieval and Early Modern Europe*, St. Martin's Press, New York, 1999, s.3.

açıklamaktadır.³⁰⁶ Protestan reformları sırasında Osmanlı Devleti Avrupa'nın ortalarına kadar ilerlemiş oldukları için İslam'ın en büyük temsilci olarak görülmüştür. Bu yüzyıllarda Avrupalıların gözünde Türkler Müslüman ile eş anlamlı olarak kullanılmıştır.

Luther'in İslam ile ilgili çalışmalarının uzun bir listesi olduğunu aktaran Günay, bu eserleri şu şekilde sıralamaktadır: Türklere Karşı Savaş (1529), Türklere Karşı Askeri Vaaz (1529), Türkler'in Dini Töreni ve Ahlakı üzerine Önsöz (1481), Türklere Karşı Dua Nasihatı (1541), Teodor Bibliander'in Kuran Tercümesine Önsöz (1543).³⁰⁷ Canveren ise İslam ve Türkler'in Luther'in değerlendirmesiyle 'ötekiler' sınıfına konduğundan bahsederek diğer Ortaçağ okumalarında olduğu gibi Türkleri zalim ve şehvet düşkününü düşmanlar olarak resmettiğini aktarmaktadır.³⁰⁸ Tanyu ise Marthin Luther'in Türkler hakkındaki görüşlerini Tanrı'nın kırbacı olarak Türkler (der Türke als eine "Zuchtrute Gottes") ve Deccal olarak Türkler (der Türke als "Anticrist") olarak farklılaştığını belirtmektedir.³⁰⁹ Günay ise Luther'in 1542 yılında Kuran'ı okuyana kadar İslam ile ilgili bilgileri ve iddialarını manastırlardaki eserlerden aldığını belirtmektedir. Kuran'ı okuduktan sonra Deccal düşüncesinden vazgeçmiş ancak dini ve peygamberi yalancılıkla suçlamaya devam etmiştir.³¹⁰

“Önce Tevrat'ta sonra İncil'de bildirildiğine göre, dünyanın sonu gelmeden önce bir Anticrist gelecek, onlara işkence yapacak, öldürecek, kiliseleri yıkacak, fakat hemen bunlardan sonra bizzat İsa gelecek, geride kalıp kurtulanlar için büyük bir mahkeme kuracak, suçlu ile suçsuzlar birbirinden ayrılacak ve ebedi huzur başlayacak! Bunun için Türklerin gelmesine sevinilmeli, çünkü ebedi huzurun yakın olduğu böylece anlaşılacak. Dinler tarihinde buna 'Endzeit' (Son Devir) diyoruz. ”

Kula, Luther'in Alman halkını duaya çağırarak için görevlendirildiği için 1541'de Türklere Karşı Duaya Çağrı kitabına olan istemin olağanüstü olduğundan ve bunun nedeninin de Türklere karşı duyulan endişenin yerini korkuya bırakması olduğunu aktarmaktadır.³¹¹ Protestan reform faaliyetleri, Osmanlı'nın Avrupa içleri

³⁰⁶ Tomaz Mastnak, "Western Hostility Towards Muslims: A History of the Present" der. Andrew Shyrock, *Islamophobia, Islamophilia*, Indiana University Press, Bloomington, 2010, s.34.

³⁰⁷ Günay, a.g.e., s.88.

³⁰⁸ Önder Canveren, "Martin Luther'in İslam ve Türkler Hakkındaki Değerlendirmeleri", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 42, 2014, s.160.

³⁰⁹ Hikmet Tanyu, "Martin Luther'in Türkler Hakkındaki Sözleri" <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/37/769/9752.pdf>, erişim tarihi: 04.05.2019.

³¹⁰ Günay, a.g.e., s.104.

³¹¹ Onur Bilge Kula, *Alman Kültüründe Türk İmgisi II*, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1993, s.109.

kadar ilerlediği için Katolik tehdidi kadar Müslüman tehdidini de ön plana çıkartmaktaydı. Luther'in düşüncelerinin dönemin koşulları incelendiğinde bu iki tehdit karşısında yeni bir dini kimlik yaratma arayışına girmiştir. Böylece İslam devleti ile Bizans'ın savaşlarıyla başlayıp haçlı seferleriyle zirveye ulaşan Hıristiyan-Müslüman çatışması ve düşmanlığı on altıncı yüzyılda yeni bir oluşum içine girmiştir.

4.2.2. Yakın Tarihte ve Günümüzde İslamofobi

Osmanlı'nın Avrupa içlerine ilerlemesi İkinci Viyana Kuşatmasıyla son bulmuş, bu savaştan sonra yenilmez Türkler'in de yenilebileceği düşüncesi ortaya çıkmıştır. Kuşaklardan kuşaklara aktarılan Türk imajı ve uyandırdığı etki kolayca silinip atılamamıştır. Günümüzde Türkler hâlâ Avrupa'daki Müslüman nüfusun büyük bir bölümünü oluştursa da Kıta'da çeşitli etnik grupların oluşturduğu geniş bir Müslüman göçmen ve mülteci kitlesi bulunmaktadır.

Günümüzde milyonlarca Müslüman'ın yaşadığı Avrupa'da İslam belirli kesimler tarafından hala endişe duyulan ve nefretle bakılan bir din durumundadır. Bunda genellikle ya geçmişten gelen kin ya da bilgisizlikten kaynaklanan önyargı rol oynamaktadır. Her yıl Müslüman nüfusun arttığı Avrupa'da İslamofobi bugün ciddi bir tehdit oluşturmaktadır.

Ergül, kavramın henüz hukuki bir tanımının bulunmayıp, çalışmalar bağlayıcı bir uluslararası hukuk belgesi ortaya çıkarmamış olsa da Birleşmiş Milletler (BM), Avrupa Konseyi (AK), Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT), ve bazı uluslararası kuruluşların ilgi ve faaliyet alanına girdiğine değinmektedir.³¹² İslamofobi de geçmişi antisemitizm gibi köklü ve çeşitli örneklerle dolu olsa da siyaset sosyolojisi alan yazımında yeni sayılan ve çeşitli tanımları olan bir terimdir.

Sarıaslan, İslamofobiyi; Müslümanların din özgürlüğünü, sivil özgürlüklerini ve insan haklarını ihlal ederek genellikle ayrımcılığa, önyargılara ve nefret suçlarına yol açan ya da bunların oluşmasına zemin hazırlayan söz ve eylemler olarak tanımlamaktadır.³¹³ Green ise terimin bir çok eleştirisi olduğunu aktarmaktadır. Bazı

³¹² Ergül, a.g.e., s.301.

³¹³ Fatma Sarıaslan, *İslamofobi: Batı Literatüründe İslam Algısı ve İslamofobi*, Onto, İstanbul, 2008, s.183.

akademisyenler, korku ve ayrımcılığın temel nedeninin din (İslam) olduğunu, söz konusu önyargının ırkçılık ve yabancı düşmanlığı gibi bir çerçevede incelenmesi gerektiğini savunmaktadır. Terimi kabul etmeyen diğer eleştiride ise akademisyenler ifade özgürlüğüyle birlikte belirli bir geleneğin ya da toplumun inancını ve pratiğini eleştirme hakkını engellediğine inanmaktadırlar.³¹⁴

İslamofobiyi yeni bir emperyalizm biçimi olarak tanımlayan Yalçın, bu terimin tarih boyunca güncellenen ve biçimini değiştiren bir sorun yumağı olduğundan bahsetmektedir.³¹⁵ Öte yandan Sambur, İslamofobiyi uluslararası düzeyde medya, politika ve din üçlemesinin yarattığı nefret dolu bir ideoloji olarak açıklamaktadır. İslamofobi'nin ayrımcılığa ve yabancılaştırmaya işaret eden her türlü tutum, düşünce ve davranışı içermekte olduğunu söyleyerek terimin sınırlarını çizmektedir.³¹⁶ İslamofobi'nin kökenlerinin yirminci yüzyılda Avrupa'da bulunduğu dikkat çeken Bakali, terimi nispeten yeni olarak nitelenmektedir.³¹⁷

İslamofobi'nin oluşmasına Hıristiyan değerlerinin ve dini inanışının Müslüman değerleri ve diniyle çelişmesi ve çatışması başta gelen nedenlerdendir. Green, Müslümanlara karşı düşmanlığın, onları kültürel ve dini olarak aşağı görerek ifade edildiğini aktarmaktadır. Müslümanlar, Batı kültür ve medeniyetine göre barbar, vahşi ve medeniyetsiz olarak nitelenmektedirler.³¹⁸ Grafik V'de Müslümanlara karşı olumsuz bakışın bazı ülkeler bazında oranları verilmiş olup Doğu ve Güneydoğu Avrupa'daki olumsuz durum ön plana çıkmaktadır.

³¹⁴ Todd H. Green, *The Fear Of Islam: An Introduction to Islamophobia in the West*, Fortress Press, Minneapolis, 2015, s.10.

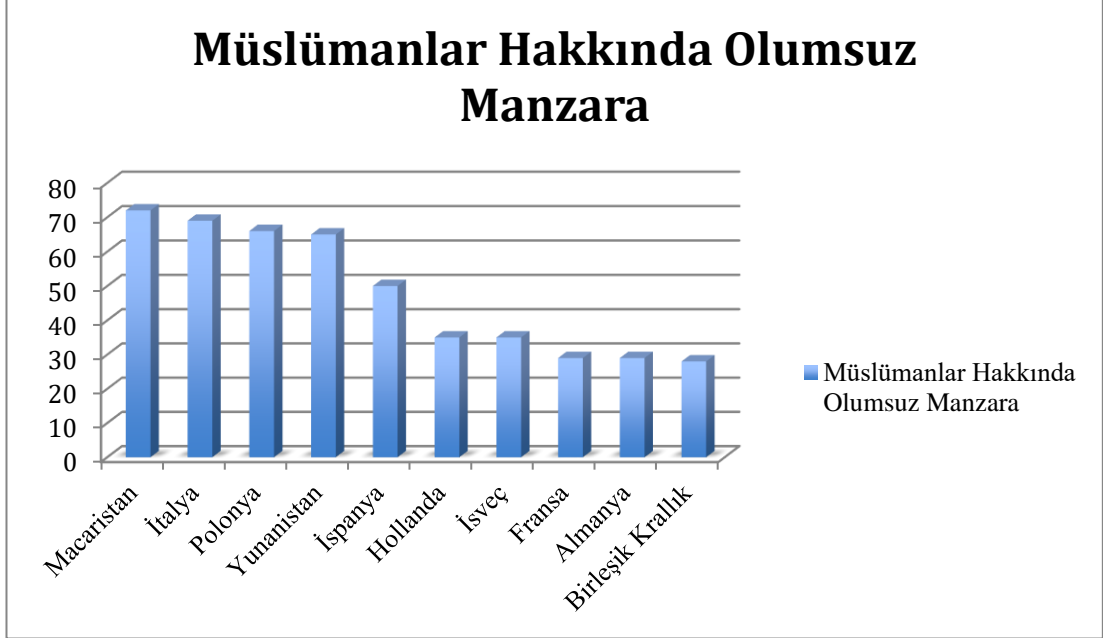
³¹⁵ Ali Yalçın, "Evrensel Ötekileştirme Aparatı İslamofobiyle Mücadele Yöntemi İnsan Ortak Kimliğinde Buluşma" der. Şahin Ali Şen, *Küresel Ötekileştirme; Islamophobia, Kamu'da Sosyal Politika*, Sayı 34, Ocak-Şubat-Mart 2016, s.5.

³¹⁶ Bilal Sambur, "İslam' Anlamak, İslamofobi'den Arınmak", der. Şahin Ali Şen, *Küresel Ötekileştirme; Islamophobia*, Kamu'da Sosyal Politika, Sayı 34, Ocak-Subat-Mart 2016, s.10.

³¹⁷ Bakali, a.g.e., s.11.

³¹⁸ Green, a.g.e., s.27.

Grafik V: Doğu ve Güneydoğu Avrupa'da Müslümanlara Bakış

Kaynak: Spring 2016 Attitudes Survey, Pew Research Center, https://www.pewresearch.org/global/2016/07/11/europeans-fear-wave-of-refugees-will-mean-more-terrorism-fewer-jobs/ga_2016-07-11_national_identity-00-01/, erişim tarihi: 14.05.2019

1990'lı yıllar Müslümanlar Avrupa toplumlarında daha yoğun bir şekilde görünmeye başlamış, Soğuk Savaşın da sona ermesiyle Batı, İslam'ı ve Müslümanları tarihsel ötekisi olarak yeniden hatırlayıp ön plana çıkarmaktadır.³¹⁹ Runnymede Trust adlı kuruluş, 1990'lı yılların sonunda yaptığı değerlendirmeyle ilerleyen yıllarda artış gösterecek İslam dini için açık ve kapalı olmak üzere zıt iki görüşte oluşan bir değerlendirme sunmaktadır.

³¹⁹ Hakan Samur, "Avrupa'nın Önyargıları ve Çelişkilerinin Bir Sonucu Olarak İslamofobi", Yönetim Bilimleri Dergisi, Cilt 15, Sayı 29, s.158.

Tablo I: İslam'ın Açık ve Kapalı Görünümleri

Ayırım	İslam'ın Kapalı Görünümleri	İslam'ın Açık Görünümleri
1. Tek Parçalı/ Kapsamlı	İslam tek parçalı, durağan ve yeniliklere karşı tepkisizdir.	İslam, iç farklılıklara, tartışmalara ve gelişmelere karşı kapsamlı ve ileridir.
2. Ayrı / Etkileşen	İslam diğer dinlerle ortak hedefleri ve değerleri olmayan, diğerlerini etkilememiş ve onlardan etkilenmemiş bir dindir.	İslam diğer inançlar ve kültürle karşılıklı bağımlıdır. Ortak değerlere ve hedeflere sahip olup onlardan etkilenmiş ve onları zenginleştirmiştir.
3. Değersiz/ Farklı	İslam Batı'ya göre barbar, mantıksız, ilkel ve cinsiyetsiz bir dindir.	İslam ayırıcı bir şekilde farklı olsa da yetersiz değildir; aynı ölçüde değeri ve saygıyı hak etmektedir.
4. Düşman/ Paydaş	İslam, şiddete eğilimli, saldırgan, tehditkar, terörist destekçisi olup medeniyetler çatışmasıyla bağlantılıdır.	İslam, işbirliği girişimlerinde ve problemlerin çözümünde fiili ve potansiyel bir paydaştır.
5. Çıkarıcı/ Samimi	İslam, siyasi ve askeri fayda için kullanılan siyasi bir ideolojidir.	İslam, taraftarları tarafından samimi bir şekilde yaşanan gerçek bir dini inançtır.
6. Batı'nın Eleştirisinin Reddi/ Dikkate Alınması	Batı'nın İslam'ı eleştirisi kabul edilemezdir.	Batı'nın Eleştirisi ve diğer kültürler dikkate alınır ve

		tartışılır.
7.Dışlanmanın Savunulması/ Eleştirisi	İslam'a yönelik düşmanlık, Müslümanlara yönelik ayrımcı uygulamalara ve Müslümanların esas toplumdan dışlanmasına gerekçe gösterilmektedir.	İslam ile ilgili tartışmalar ve anlaşmazlıklar ayrımcılık ve dışlanmayla savaşıma gücünü azaltmaz.
8.İslamofobi Sorunsaldır Doğaldır/ Sorunsaldır	Müslüman karşıtı düşmanlık doğal ve normaldir.	İslam'a yönelik eleştiriler, eleştiriye açıktır.

Kaynak: Report of the Runnymede Trust Commission on British Muslims and Islamophobia, *Islamophobia: A Challenge for us all*, 1997, s.5.

Yüzyıllardır süren Müslüman karşıtlığı yirminci birinci yüzyılın başında tamamen farklı bir boyuta taşınmıştır. Yirmi birinci yüzyılın ilk yıllarında ABD'de ve Avrupa'da gerçekleştirilen terörist eylemler, insanların Müslüman ve İslam algılarında değişikliklere neden olmuştur. Strabac ve Listhaug, 11 Eylül 2001'deki terörist saldırısının son zamanlarda en göze çarpan örneği olarak adlandırırsa da İran Devrimi ve Rüşdü Olayı gibi geçmiş olayların da Müslümanlara yönelik tutumları şekillendiren önemli noktalardan olduğunu aktarmaktadır.³²⁰

Özdemir, İslam düşmanlığı temelinde sürdürülen propagandalar 15-20 Kasım 2003'de İstanbul saldırıları, 2 Kasım 2004'de Amsterdam'da Theo van Gogh cinayeti, 11 Mart 2004'de Madrid, 7 Temmuz 2005'de Londra saldırıları, 7 Ocak 2015'de Charlie Hebdo, 10 Ekim 2015'de Ankara, ve 13 Kasım 2015 Paris katliamlarıyla önemli bir seviyeye yükseldiğini belirtmektedir.³²¹ Dittrich, Madrid ve Londra'daki terörist saldırılarının ve Theo van Gogh'un öldürülmesinin, İslam'ın Batı için büyük bir sorun olduğu görüşünün yanı sıra, İslam'ın terör ve şiddet

³²⁰ Zan Strabac, Ola Listhaug, "Anti Muslim prejudice in Europe: A multilevel analysis of survey data from 30 countries", Peace Research Institute Oslo, Social Science Research, Oslo, 2008, s.269.

³²¹ Yücel Özdemir, "Avrupa'da Sağ Popülizm, Irkçılık ve Mücadele", Neues Leben Yeni Hayat, 20.04.2016, erişim tarihi: 16.05.2019.

arasındaki bağlarının güçlendiğini savunmaktadır. Bu olayların ardından Müslümanlar özel bir inceleme altında gizlilik ve güvensizlikle karşı karşıya kalırken terörle mücadele yasası her zaman güvenlik ve temel haklar arasında adil bir denge oluşturamamıştır.³²²

Samur, terörist Müslüman görüntüsü ve buna dayalı bir İslamofobi'yi son çeyrek asırda ABD tarafından tasarlanmış yeni bir Batı ürünü olarak nitelemekte, Avrupa'da yayılan İslamofobi'nin yaygınlığını da bu bağlamda değerlendirmektedir.³²³ İslamofobinin nedenlerini Karşlı, şu başlıklar altında toparlayarak ne kadar çeşitli bir yapıda inceleneceğini sunmaktadır: Kültürel ve tarihsel nedenler, siyasi nedenler, ekonomik nedenler, teolojik nedenler, psikolojik Nedenler, medya etkisi, dini lider ve siyasetçi etkisi ve son olarak trajik saldırılar.³²⁴

Aşırı tutuculuk ve şiddet içeren köktendincilik saldırı arasında ayırım yapmak gerektiğini savunan Dittrich, tutuculuğun Müslüman toplulukların entegrasyonu için sorun olabileceğinden bahsetmektedir. Bunun nedeni diğer topluluklarla etkileşimde isteksiz hale getirebileceğini aktarmaktadır. Şiddete başvurabilen köktendincilik ise genellikle bir güvenlik sorunu olup ilgilenilmesi gerekmektedir.³²⁵

Kirman, Modern İslamofobi'nin İslam dininden ziyade Müslüman kimliğine yönelik olduğunu ve bu kimliğin gittikçe görünür hale gelmesinden duyulan bir endişeyle ilişkili olduğunu belirtmektedir. Başka bir deyişle Batı'da İslam yaşantısının görünür hale gelmesi, Müslümanlara karşı İslamofobik eylemlerin artışında rol oynamaktadır.³²⁶

Avrupa nüfusunun en kalabalık iki mezhebi olan Katolik ve Protestan nüfus arasında yapılan araştırmada, bu iki ayrı mezhebin Müslümanlara karşı tutumu grafik VI ve Grafik VII'de gösterilmektedir. Katoliklerin Müslümanlara bakış açısının üç alanda da Protestanlara göre daha olumsuz olduğu göze çarpmaktadır.

³²² Mirjam Dittrich, Muslims in Europe: Addressing the challenges of radicalisation, European Polict Centre, Working Paper Sayı 23, 2006, s.26.

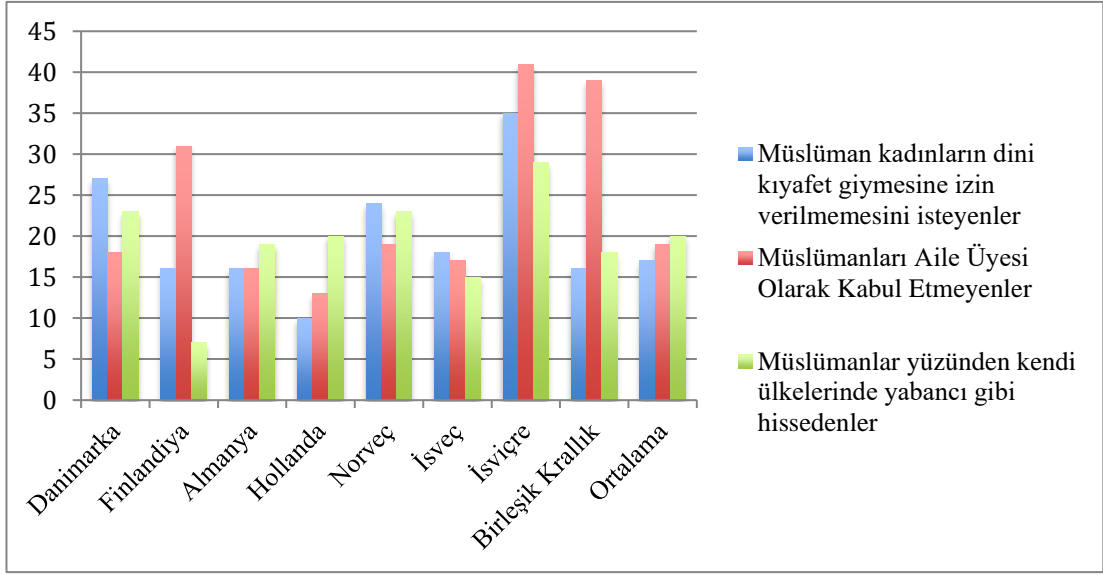
³²³ Samur, a.g.e., s.158.

³²⁴ Necmi Karşlı, İslamofobi'nin Psikolojik Olarak İncelenmesi, Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi, Cilt 13, Sayı:1, 2013, s.82-88.

³²⁵ Dittrich, a.g.e., s.33.

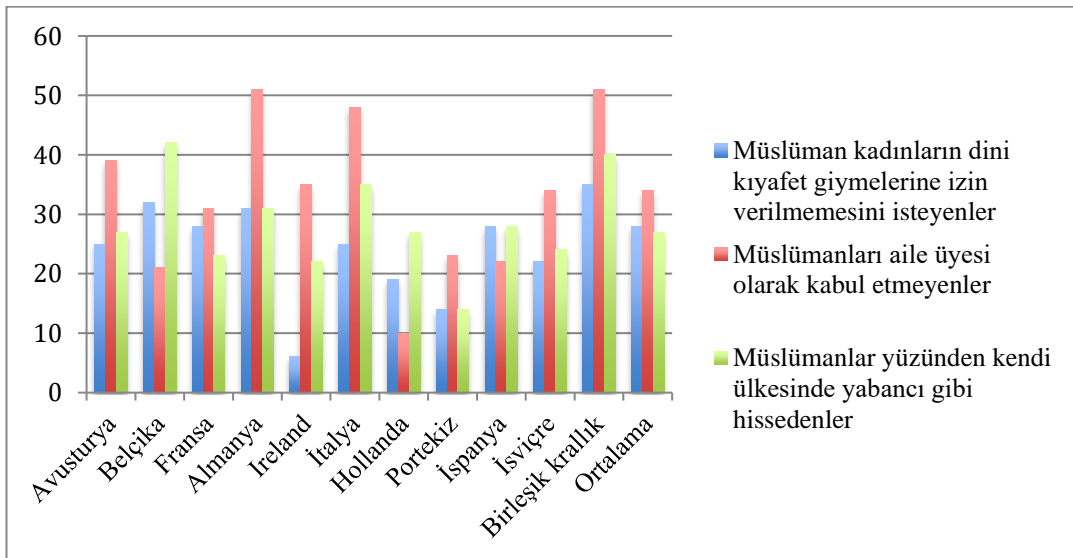
³²⁶ M. Ali Kirman, 'İslamofobinin Kökenleri: Batılı mı Doğulu mu', Journal of Islamic Research, Cilt:21, Sayı:1, 2010, s.27.

Grafik VI: Batı Avrupa'daki Protestanlar Arasındaki Müslümanlara Karşı Dini Tutum

Kaynak: Being Christian in Western Europe, Pew Research Center, <https://www.pewforum.org/2018/05/29/being-christian-in-western-europe/>, erişim tarihi: 17.05.2019.

Grafik VII: Batı Avrupa'daki Katolikler Arasındaki Müslümanlara Karşı Dini Tutum

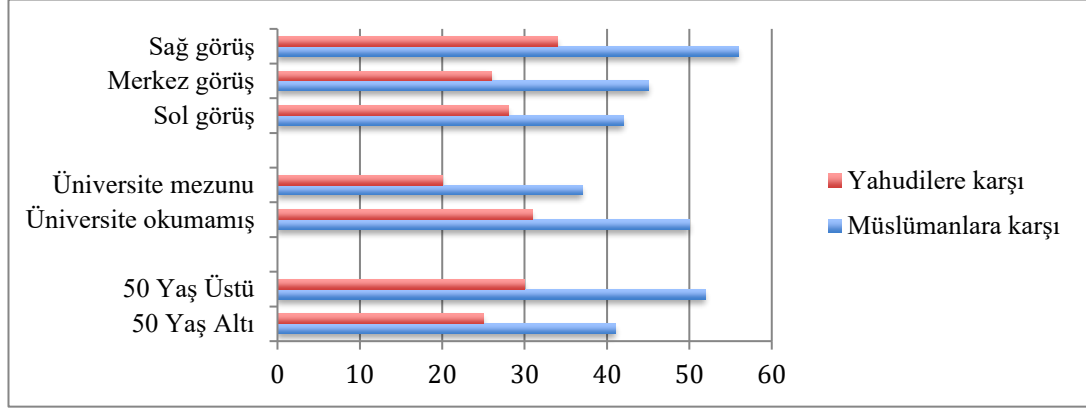

Kaynak: Being Christian in Western Europe, Pew Research Center, <https://www.pewforum.org/2018/05/29/being-christian-in-western-europe/>, erişim tarihi: 17.05.2019.

Yabancı düşmanlığının iki farklı boyutu olan Antisemitizm ve İslamofobi, azınlıktaki iki din olarak Hıristiyan Avrupa'nın ötekisi durumundadır. Ancak bu iki dinin mensuplarına karşı takınılan tutum aynı seviyede olmamaktadır. Gençler ve

yaşlılar, üniversite eğitimi almış ve almamış olanlar ya da sağ ve sol görüşe sahip olanlar olarak farklı bakış açılarından olumsuz İslam görüntüsü Grafik VIII'de belirtilmektedir.

Grafik VIII: Müslüman ve Yahudilere Karşı Olumsuz Görüş

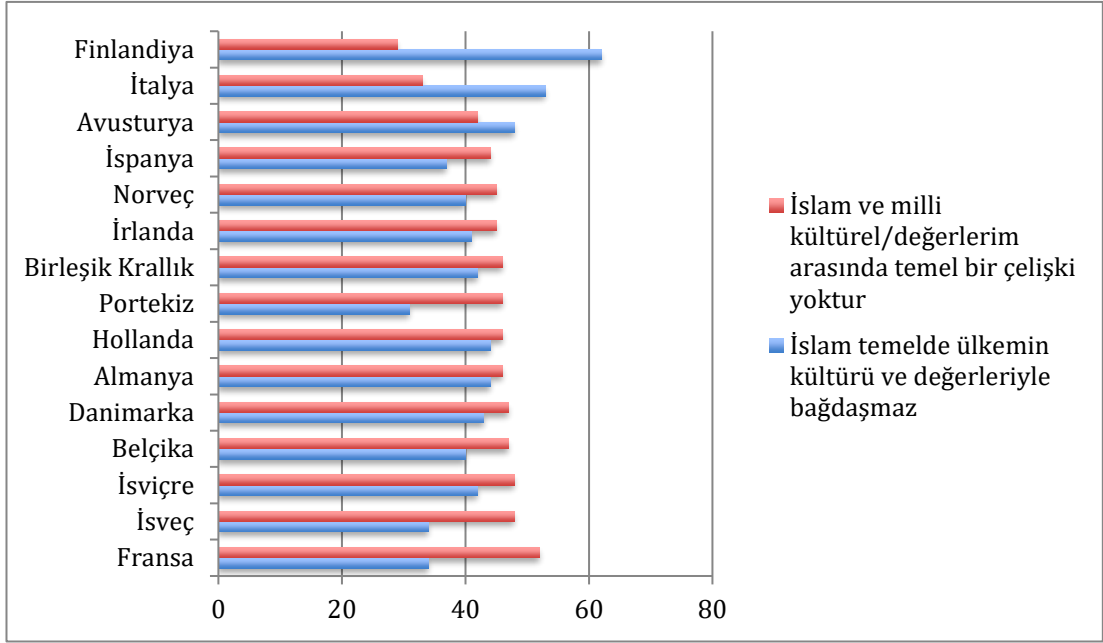

Kaynak: Negative Views of Muslims and Jews, Pew Research Center, <https://www.pewglobal.org/2008/09/17/unfavorable-views-of-jews-and-muslims-on-the-increase-in-europe/>, erişim tarihi: 21.05.2019.

Elli yaş üstü insanlarda iki dinin taraftarları hakkında olumsuz görüş gözlemlenmektedir. Üniversite eğitimi almış kişiler de almamış kişilere göre daha olumlu bakış açısına sahiptir. Son olarak siyasi olarak sol görüş, sağa göre daha olumludur. Genel olarak ise, İslam'a karşı olumsuz tavrın tüm kategorilerde Yahudilere olan karşıtıktan daha yüksek seviyelerde olduğu görülmektedir.

İslamofobi'nin çıkış nedeninin Müslümanların kendisinden kaynaklandığını olduğunu savunan görüş, İslam dinini Avrupa'nın kültürel değerleriyle ters düşmekte ve çatışmaların kaynağını bu uyumsuzluk ateşlemektedir. Olumlu görüşe baktığımızda ise İslam dini, kelime olarak barış anlamına gelmekte ve Müslümanlar Avrupa kültürüne uyum sağlayıp entegre olabilmektedir. Grafik IX'da İslam'ın Batı Avrupa'da ulusal kültür ve değerlere uyumlu olup olmadığı araştırması hakkındaki sonuçlar gösterilmektedir.

Grafik IX: Batı Avrupa’da İslam’ın Milli Kültür ve Değerlere Uyumu

Kaynak: Being Christian in Western Europe, Pew Research Center, https://www.pewforum.org/2018/05/29/nationalism-immigration-and-minorities/pf_05-29-18_religion-western-europe-01-13/, erişim tarihi: 21.05.2019.

İslamofobi yirmi birinci yüzyılın başlarından itibaren ivme kazanarak yükselme eğilimi göstermiştir. Avrupa’da yaşayan Müslüman sayısının artması ve çok kültürlülük düşüncesinin tartışılmaya başlanması Avrupa’da Müslümanlara karşı geliştirilen olumsuz bakış açısının yerleşmesine sebep olmuştur. Müslümanlar ve Avrupa’nın yerli halkları arasında güvensizlikler derinleşmeye başlamıştır.

Bir sonraki bölümde ise İslamofobinin artmasıyla paralel bir düzeyde güç kazanan aşırı sağ partilerin Avrupa’daki konumu ve incelenecektir. Etnik ve dini merkezli yapılan ayrımcılığın ve dışlamanın hangi boyutlara vardığı grafik ve tablolarla tartışılacaktır.

BEŞİNCİ BÖLÜM

AVRUPA’DA YÜKSELEN SAĞ GÖRÜŞÜN YABANCI DÜŞMANLIĞINA ETKİSİ

“Yüksek ayrımcılık oranları tecrit duygusu ve bütünleşme eksikliğine mi yol açıyor, yoksa bütünleşme eksikliği mi göçmenleri ayrımcılığa karşı daha savunmasız hale getiriyor?”³²⁷

İkinci dünya savaşının ardından bu yana Avrupa’da sağ partilerin yükselişe geçtiği bazı dönemler bulunmaktadır. Özellikle yirmi birinci yüzyıldan itibaren İslam ve terörizm kavramları beraber kullanılmaya başlanmıştır. Yabancılara karşı toplumsal savunma mekanizması olan ekonomik ve kültürel endişelerle ek olarak İslami grupların Avrupa’da gerçekleştirilen saldırılar, 2010’lu yıllardan itibaren hız kazanan mülteci krizleriyle çok daha ciddi bir boyutta kendini göstermektedir. Bu etmenler, sağ partilerin iç politikada birer malzemesi haline gelerek Avrupa kimliğini ve ulusal kimlikleri diğer kimlikler üzerinden ötekileştirerek güçlendirmeyi amaçlamaktadırlar. Göçmenlerin ve mültecilerin ezici bir çoğunluğu Müslüman olduğu için yabancı düşmanlığı hem yeni bir başlık altında incelenmekte hem de İslamofobi’yi daha da güçlendirmektedir. Bu başlık altında Avrupa’daki sağ partilerin genel özellikleri ve bu partilerin popülist söylemlerle yabancı düşmanlığı ilişkisi incelenecektir.

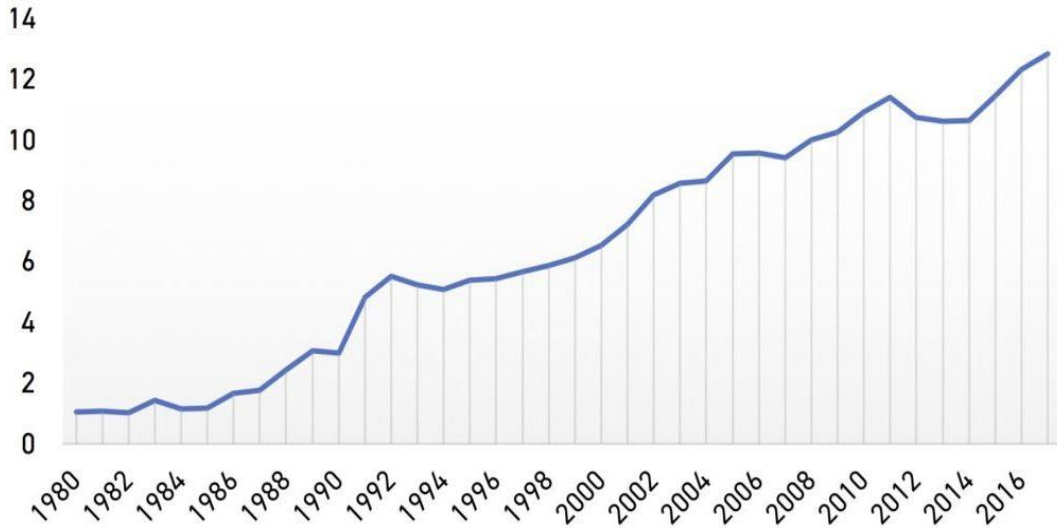
5.1. AVRUPA’DA SAĞIN YÜKSELİŞİ VE TEMEL NEDENLERİ

Avrupa’daki sağ eğilimli söylemler son yıllarda artış göstererek ulusal çapta ve Avrupa genelinde sağ partilerin yükselişine sahne olmuştur. Her ne kadar sağın güç kazanması son yıllarda hız kazanan bir olgu olsa da, Karabel, Avrupa’da sağın yükselmesini yeni bir fenomen olmaktan öte, İkinci Dünya Savaşı’ndan beri devam

³²⁷ European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia, Muslims in the European Union: Discrimination and Islamophobia, 2006, s.33.

eden süreç olarak tanımlamaktadır. Yazar, Avrupa'daki aşırı sağın, önceki dönemlerle paralellik kuran ırkçılığın, yabancı düşmanlığı ve İslamofobik söylemlere ek olarak göç-düzen ve Avrupa karşıtlığı söylemlerini eklediğini belirtmektedir.³²⁸ Bunun yanı sıra Öner, Yirmi Birinci Yüzyıl'da aşırı sağın Avrupa'da yükselişini hızlandıran nedenler arasında İslamofobiyi, AB'nin 2004 ve 2007 yıllarında yaşadığı genişleme sonucu Doğu'dan Batı'ya artan göçü ve 2008 yılından itibaren Avrupa'da yaşanan ekonomik kriz ve işsizlik oranlarındaki artıştan bahsetmektedir.³²⁹ Ercan ise çoğu AB üyesi ülkelerde genç işsizlik oranının alışılmadık artışının gençleri milliyetçi ve ırkçı eylemlere teşvik ettiğini aktarmaktadır. Buna göre genç nüfus işsizliğin yükselmesini dış göç ve hatalı genişleme sürecine bağlamaktadır.³³⁰

Grafik X: Sağ Kanat Popülist Partilerin Ortalama Seçim Desteği 1980-2017

Kaynak: Timbro Authoritarian Populism Index, 2017, <https://timbro.se/allmant/timbro-authoritarian-populism-index2017/>, erişim tarihi: 08.06.2019.

Sağ partilerin son çeyrek asırda büyük bir ivme kazandığı izlenmektedir. 1980'li yıllarda neredeyse yok denecek kadar az olan sağ popülist partilerin 2016

³²⁸ Sibel Karabel, "Avrupa'da Yükselen Aşırı Sağ ve Popülist Söylem", *Anadolu Ajansı*, 10.04.2018, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/avrupa-da-yukselen-asiri-sag-ve-populist-soylem/1113760>, erişim tarihi: 25.07.2019.

³²⁹ Selcen Öner, "Avrupa'da Yükselen Aşırı Sağ, Yeni 'Öteki'ler ve Türkiye'nin AB Üyeliği", *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, Cilt 13, Sayı 1, (2004), s. 168.

³³⁰ Murat Ercan, "Avrupa Birliği'nde Yükselen Sağ ve İrkçı Politikalar: 21. Yüzyıl Barış Projesinin Sonunu mu getiriyor?", *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı 61 (2017), *Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi*, s.55 <https://dergipark.org.tr/download/article-file/383706>, erişim tarihi: 25.07.2019.

yılına kadar artışa geçtiği Grafik XI’de görülmektedir. Yüzde bir olan sağ popülist parti seçmeni otuz altı yıl sonra on ikiye katlanmıştır.

Ünver Noi, AB üye devletlerinde aşırı sağ partilerin ve milliyetçiliğin yükselişe geçmesinde yapısal ve algılanan faktörlerin etkili olduğunu ileri sürmektedir. Küreselleşme, Batı Avrupa’ya kitlesel göç, egemenliğin uluslararası bir güç olan AB’ye devri, ekonomik problemler ve solun zayıflamasını yapısal faktörler bünyesinde incelemekte; algılanan faktörlerin ise suç oranlarındaki artışın göçmenlerle bağlantısı ve göçmenler arasında artan köktendincilik olduğunu aktarmaktadır. Son iki faktörün yapısal olmayıp algılanan olması, sağ partiler tarafından kolayca manipüle edilebilecek özellikte olmasından kaynaklanmaktadır.³³¹

Hainsworth, aşırı sağ için göç sorununun, ilticanın ve sığınma hakkının ulus, ulusçuluk ve ulusal kimlikle ilgili olduğunu belirtmektedir. Aşırı sağda ulus, kendi halkı için homojen bir varlık olarak temel değerlerin idealize edilmiş ve popülerleştirilmiştir. Dahası, uluslar, değişmez nitelikleri ve özleri diğer kültürlerle karışmaya açık olmayan yapılar olarak görülmektedir.³³²

İşsizlik ve göçün Avrupa’nın başlıca problemlerinden olduğunu aktaran Ünver Noi, mevcut siyasi partilerin başarısız uygulamalarının seçmenin farklı siyasi alternatiflere ittiği için popülist aşırı sağ partilerin kurtarıcı olarak algılanıp oylarını arttırdığını savunmaktadır.³³³ Aisch ve diğerleri , göçmen krizi arasında ekonomik eşitsizlik, Avrupa Birliği’ne karşı bir hayal kırıklığı ve ulusal kimlikleri kaybetme hissini Avrupa ülkelerinde sağ kanat partilerin seçim kazanımları elde etmesini sağladığını söylemektedirler.³³⁴

5.2. AŞIRI SAĞ GÖRÜŞÜN YABANCI DÜŞMANLIĞINA ETKİSİ

Avrupa’da sağ görüşün yükselmeye başladığının en önemli göstergelerinden biri, toplumda belirli kesimlere ve etnik gruplara gösterilen karşıtlığın açık bir

³³¹ Aylin Ünver Noi, *Avrupa’da Yükselen Milliyetçilik*, IQ Kültür Sanat, İstanbul, 2007, s.111.

³³² Paul Hainsworth, *The Extreme Right in Western Europe*, Routledge Taylor& Francis Group, Oxford, 2008, s.77.

³³³ Ünver Noi, a.g.e., s.184.

³³⁴ Gregor Aisch, Adam Pearce ve Bryant Rousseau, “How Far Is Europe Swinging to the Right?”, *NY Times*, 23.10.2017, <https://www.nytimes.com/interactive/2016/05/22/world/europe/europe-right-wing-austria-hungary.html>, erişim tarihi: 23.05.2019.

biçimde ifade edilebilir olmasıdır. Ortadoğu ve Afrika başta olmak üzere savaş bölgelerinden kaçan mültecilerin Avrupa'da sosyal ve ekonomik yapıyı olumsuz yönde etkilediği tartışma konuları arasındadır. Son dönemde hız kazanan göçmen ve mülteci karşıtlığı günümüzde önemini korurken öte yandan, Avrupa'da kuşaklar boyu yaşamasına rağmen etnik farklılıkları yüzünden dışlanan ve ayrımcılık yaşayan gruplar bulunmaktadır. Sağ görüşün yükselişi ise hem etnik farklılıklara hem de mülteci ve göçmenler üzerinden politika yaparak düşmanlıklar üzerinden siyasi fayda sağlamayı hedeflemektedir.

5.2.1. Göçmen ve Mülteci Karşıtlığının Aşırı Sağ Parti Politikalarına Etkisi

Avrupa'daki en büyük dinsel azınlık olan Müslümanlar kıtada yıllardır yaşamalarına rağmen son zamanlarda Aşırı Sağ Partiler tarafından ayrımcılık ve yabancılaştırma politikalarının hedefi haline gelmektedirler. Cesari; Fransa, Almanya, Büyük Britanya, Hollanda ve Yunanistan'ın yüksek Müslüman nüfuslarıyla öne çıktıklarını vurgulamaktadır. Müslüman nüfusun yüzde dört ile yedi arasında değiştiği bu ülkelerin ortak noktası- Yunanistan hariç- 1960'lı yıllarda el emeğini kullanan işçilerin yoğun göçü olduğunu belirtmektedir.³³⁵ İkinci dünya savaşının yarattığı yıkım, Avrupa'nın misafir işçilere ihtiyaç duymasına sebebiyet vermiş, özellikle Türkiye'den ve Balkanlarda büyük bir göç kitlesi ilerleyen çeyrek asır boyunca Avrupa'ya hareket etmiştir. Sanayi'nin gelişmiş olduğu ve işçiye ihtiyaç duyan bu batı Avrupa ülkelerindeki göçmenlerin çoğu geri dönmeyerek Avrupa'da Müslümanların sayısında artışa sebep olmuşlardır. Yunanistan'daki 1960'lardan önce var olan Müslüman azınlık, Batı Avrupa'daki göçmen Müslüman azınlıklardan farklı özelliktedirler. Son on yılda ise Avrupa en yoğun göç ve iltica dönemlerinden birini yaşamaktadır.

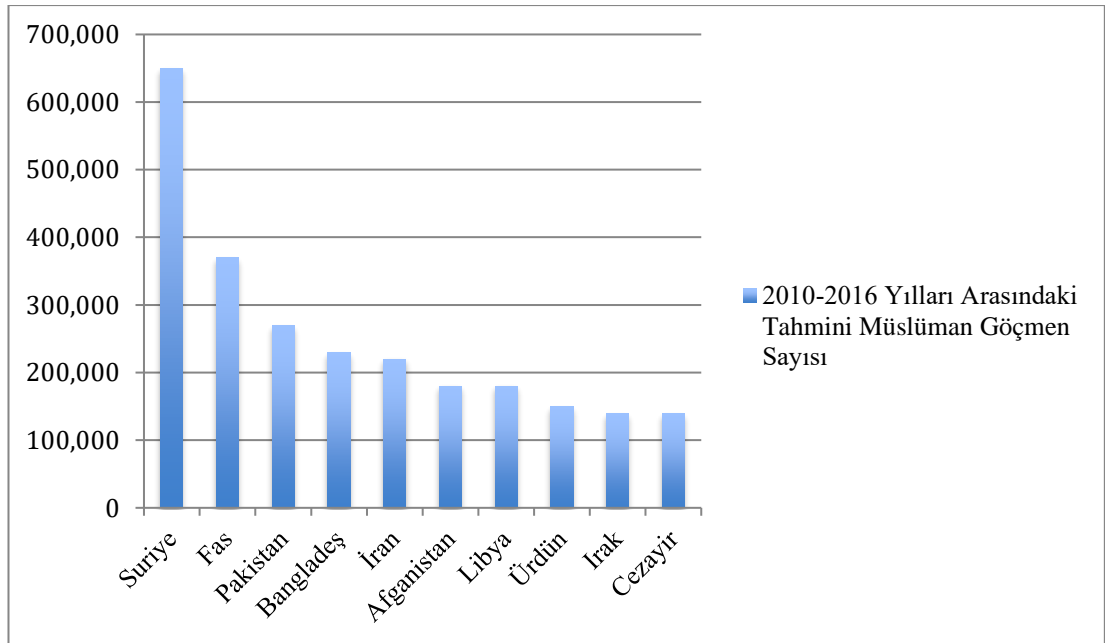
Cesari, Avrupalı Müslümanların etnik çeşitliliğine dikkat çekmektedir. Araplar, %45'i Faslı olan üç buçuk milyonluk nüfuslarıyla en önemli grubu oluşturmaktadırlar. İkinci büyük etnik grup Türkler, iki buçuk milyonluk nüfuslarıyla

³³⁵ Jocelyne Cesari, *When Islam and Democracy Meet: Muslims in Europe and in the United States*, Palgrave Macmillan, New York, 2014, s.9.

Avrupa'ya dağılmışlardır. Üçüncü büyük ise sekiz yüz binlik nüfusla Hindistan kıta altı bölgesinden gelen mültecilerdir: Hindistan, Pakistan, Afganistan ve Bangladeş.³³⁶

Göçmen ve Mülteci kavramları her ne kadar bir dinle beraber anılmak zorunda olmasa da Ortadoğu başta olmak üzere Asya ve Afrika'da yaşanan savaşların ve ekonomik zorlukların endişesi insanların yeni bir hayata başlamak için Avrupa'ya göç veya iltica etmesiyle sonuçlanmaktadır. Bu yüzden Müslüman ülkelerden Avrupa'ya hareket eden göçmen ve mültecilere karşı Müslüman kalıp yargısı ortaya çıkmıştır. Hıristiyan ülkelere gelen göçmenlerden ziyade Müslüman göçmenlerin Avrupalılar için daha büyük bir uyum sorunu oluşturduğu yıllardır gözlenen bir gerçektir. Grafik X'de Müslüman göçmenlerin geldiği ülkeler verilmektedir.

Grafik XI: 2010-2016 Yılları Arasındaki Tahmini Müslüman Göçmen Sayısı

Kaynak: Europe's Growing Muslim Population, Pew Research Center, https://www.pewforum.org/2017/11/29/europes-growing-muslim-population/pf_11-29-17_muslims-update-08/, erişim tarihi: 22.05.2019.

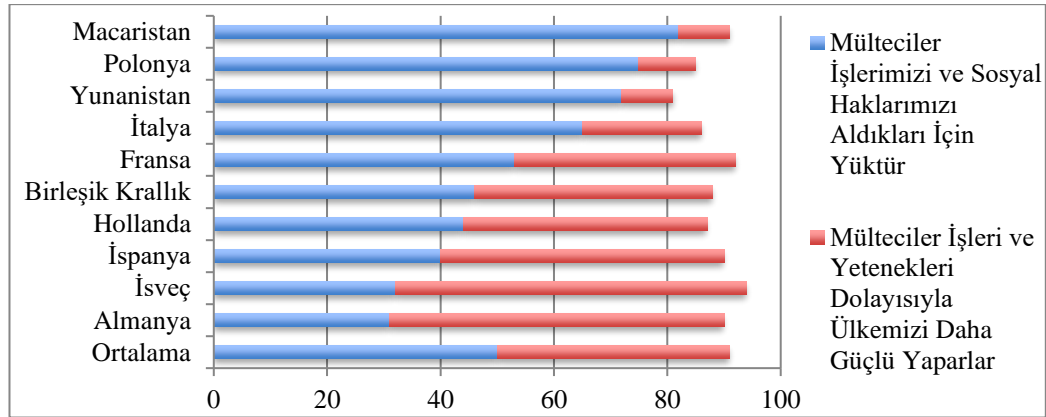
Göçmen ve Mülteci sayısındaki gözle görünür şekildeki artış olsa da Avrupa'da Müslüman veya göçmen geçmişi yeni bir olgu değildir. Yeni olan, İslamofobi'nin ve aşırı sağın da göçmen ve mülteci sayısı kadar yükselişte olmasıdır.

³³⁶ Cesari, a.g.e., s.9.

Kedikli ve Akça, küresel terör eylemlerin ve Avrupa'yı sarsan ekonomik bunalıma ek olarak artan göçmen krizinin de eklenmesiyle Avrupa'da yeni bir düşman yaratıldığını dikkat çekmektedirler. Bu dönemde önyargıların kalıcı kodlamalara dönüşmesine etkiye bulunan aşırı sağ partilerin tüm Avrupa'da önlenemez yükselişi de Avrupa'da ırkçılığın yeni bir görünüm kazanmasında etkili olmaktadır.³³⁷ U. Yıldız ise sağ partilerin son on yılda, 2008'deki küresel mali krizin olumsuz etkisi, IŞİD (Irak Şam İslam Devleti) terörizminin ve Suriye göçünün olumsuz etkileri sonucu özellikle artışa geçtiğini aktarmaktadır.³³⁸

Mültecilere dini ve kültürel sebeplerle karşı çıkan söylemlere ek olarak yabancıları ekonomik olarak bir yük gören görüş de son dönemde öne çıkmaktadır. Grafik XII'de Avrupa Ülkeleri'nin mülteciler hakkındaki görüşlerine yer verilmiştir. Müslümanlar hakkındaki olumsuz görüş sahibi ülkeler ile mültecileri ekonomik anlamda yük olduğu kanısındaki görüş ile benzer doğrultuda olduğu sonucuna varılabilmektedir.

Grafik XII: Mültecilerin Ekonomik Beklenti Üzerindeki Etkisi

Kaynak: Azınlıklara Olumuz Bakış, Pew Research Center,

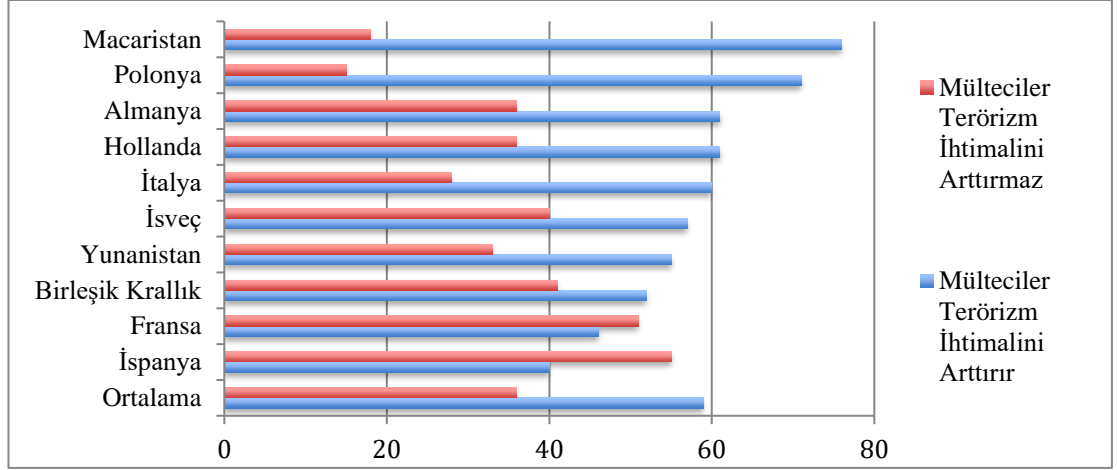
https://www.pewresearch.org/global/2016/07/11/negative-views-of-minorities-refugees-common-in-eu/ga_2016-07-11_national_identity-02-07/, erişim tarihi: 20.05.2019.

³³⁷ Umut Kedikli, Mehmet Akça, "Soğuk Savaş Sonrası Avrupa'da Artan İslamofobi", Tesam Akademi Dergisi, Cilt:4, Sayı:1, Ocak 2012, s.59.

³³⁸ Uğur Burç Yıldız, "The Impact of The Rise of Far-Right Parties in Europe on Turkey's European Union Membership Bid", İzmir Katip Çelebi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt 1, Sayı 1, 2018, s.91.

Grafik XIII’de ise mültecilerin Avrupa’da yurtiçindeki terörizmi arttıracakları endişesinin, mültecileri ekonomik bir sorun olarak gören ülkelerdeki duruma benzediği görülmektedir. Özellikle ilk sırayı alan Macaristan ve Polonya, hem ekonomik alanda hem de güvenlik alanında mültecilere karşı büyük endişe taşıyan ülkeler arasında başı çekmektedirler.

Grafik XIII: Mültecilerin Yurt İçindeki Terörizm Üzerindeki Etkisi

Kaynak: Azınlıklara Olumsuz Bakış, Pew Research Center,

https://www.pewresearch.org/global/2016/07/11/negative-views-of-minorities-refugees-common-in-eu/ga_2016-07-11_national_identity-02-06/, erişim tarihi: 21.05.2019.

Avrupa’da göçmen krizinin artmasıyla sağ partilerin oyunu arttırdığını belirten Hatip, Avrupa genelindeki sağ partilerin durumunu kısaca özetlemektedir. Buna göre aşırı sağın yükselişinin en önemli örneklerinden biri olan Fransa’da yabancı göçmen ve İslam karşıtı söylemleriyle Ulusal Cephe (FN) , Hollanda’da İslam ve Türkiye düşmanlığı ile öne çıkan Geert Wilders’in Özgürlük Partisi (PVV), Almanya’da İslam ve göçmen karşıtı Almanya için Alternatif Partisi (AfD), Avusturya’da aşırı sağcıların Avusturya Özgürlük Partisi (FPÖ), İtalya’da göçmen karşıtı Lig ile popülist söylemleri aşırı sağ ile benzerlik gösteren Beş Yıldız Hareketi (M5S), Macaristan’da Viktor Orban liderliğindeki sağcı parti FİDESZ, Danimarka’da aşırı sağcı Danimarka Halk Partisi ve Finlandiya’da Gerçek Finlandiyalılar Partisi oylarını arttırarak son dönemde güçlenen partiler arasına girmektedir. Bu bilgiler ışığında Hatip, raporunda Avrupa’da sağ popülizmin artışını yeniden gün yüzüne

çıkardığından bahsetmektedir.³³⁹ Tablo II’de Avrupa’daki milliyetçi partilerin son ulusal seçimlerde aldığı oylar gösterilmektedir.

Tablo II: Avrupa’da Milliyetçiliğin Yükselişi

ÜLKE	PARTİ	YÜZDE
İsveç	İsveç Demokratları (SD)	%17.6
Finlandiya	Gerçek Finler (PS)	%17.7
Danimarka	Danimarka Halk Partisi (DF)	%21
Estonya	Estonya Muhafazakar Halk Partisi (EKRE)	%17.8
Hollanda	Özgürlük Partisi (PVV)	%13
Almanya	Almanya İçin Alternatif (AfD)	%12.6
Fransa	Ulusal Cephe (FN)	%13
İsviçre	İsviçre Halk Partisi (SVP)	%29
Avusturya	Özgürlük Partisi (FPÖ)	%26
Çekya	Özgürlük ve Doğrudan Demokrasi (SPD)	%11
Slovakya	Bizim Slovakyamız (Kotleba)	%8
Macaristan	Macar Yurttaş Birliği (Fidesz)	%49
İtalya	Kuzey Ligi (LN)	%17.4
Bulgaristan	Birleşik Vatandaşlar	%9
Yunanistan	Altın Şafak	%7
Güney Kıbrıs	Ulusal Halk Cephesi (ELAM)	%3.7
İspanya	Vox	%10.3

Kaynak: Europe and wing nationalism: A country-by-country guide, BBC, <https://www.bbc.com/news/world-europe-36130006>, erişim tarihi: 24.05.2019.

³³⁹ Yusuf Hatip, Anadolu Ajansı, “Avrupa’da Sağ Partiler Oyunu Artırıyor”, 15.09.2018 <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/avrupada-sag-partiler-oyunu-artiriyor/1255336>, erişim tarihi: 22.05.2019.

Oy oranlarını arttırarak önem kazanan sağ partilerin yükselişine ek olarak bazı örgüt ve hareketlerin de Avrupa’da öne çıktığı ve güç kazandığı izlenmektedir. Bu hareketlerden biri de Almanya’dan ortaya çıkan PEGIDA (Patriotische Europaer Gegen Islamisierung Des Abendlandes- Batı’nın İslamlaştırılmasına Karşı Vatansever Avrupalılar) ‘dır. Hareket kendisini ideolojisi olmadan mevcut siyasi ve sosyal sorunları ele alan ve halkla çözüm bulmaya çalışan bir siyasi hareket olarak görmektedir. Ekonomik yoksullaşmanın ve suç oranlarının artması sebebiyle iç ve dış çatışmaların yaşandığını bildirmekte ve barışçıl ve güvenli bir gelecek için şu noktaların gerekli olduğuna değinmektedirler: Alman kimliğinin, sanat, kültür, dil ve geleneklerin saygıyla korunması, Almanya’da bir göçmenlik yasası oluşturulması, iltica krizinin etkilerinin düzenlenmesi, dünyanın bütün ülkeleriyle dostane ilişkilerin oluşturulması ve özgür egemen devletlerin olduğu bir Avrupa Federasyonu’nun kurulması.³⁴⁰

Müslüman nüfusun artışını yerel kültürel kimlikler için bir tehdit olarak görmektedirler. Alkan, Almanya’nın İslamlaştığını savunan Pegida’ya en yüksek katılımın olduğu Saksonya eyaletinde nüfusunun binde birinin Müslüman olduğunu belirtmektedir.³⁴¹ Külünk, bu durumun “Kontakt hipotezi” ile açıklanabileceğini aktarmaktadır. Psikolojide ve Sosyolojide açıklanan bu hipotez, bir topluluğun veya bir bireyin kontağa geçmediği ve tanımadığı kişilere, kontakt kurduğu kişilere oranla daha fazla düşmanlık besleyebileceğini savunmaktadır. Bu tez çok az Müslümanın yaşadığı ve az Müslümanlarla diyalogun sınırlı olduğu bölgelerdeki aşırı sağ popülist çevrenin tutumuna doğruluk kazandırmaktadır.³⁴²

Avrupa’da aşırı sağ partilerin güç kazanması, İslamofobinin güçlenmesiyle ortaya çıkmakta, bu partilerin güç kazanması da Müslümanların bütünleşmesini zorlaştırmaktadır. Çoğu zaman İslam karşıtlığı iç politikada bir malzeme olarak kullanılmakta, son dönemdeki göçmen krizleri de bu partilerin yükselişine olanak sağlamaktadır. Fekete, göçmen karşıtı hareketlerin ve medyanın tahkirinin ana akım siyasi partiler üzerinde büyük bir etkisi olduğunu açıklamaktadır. Yazara göre

³⁴⁰ Pegida, Programm, <https://www.pegida.de/> erişim tarihi: 26.05.2019.

³⁴¹ M. Nail Alkan, “Avrupa’da Yükselen İrkçılık: Pegida Örneği”, Akademik Bakış Dergisi, Cilt 8, Sayı 16, 2005, s.285.

³⁴² Metin Külünk, Avrupa’da İrkçılık, Yabancı Düşmanlığı ve İslamofobyaya Raporu, Küreselden Yerele Türkiye Derneği, 2016, s.28-29.

siyasetçiler Avrupa'nın düşük doğum oranlarının, nüfusun yaşlanma sorununun, işçi eksikliğinin, başka bir deyişle Avrupa'nın göçmen işçi ihtiyacı olduğunu iyi bilmektedirler. Ancak bunu açıkça kabul etmenin seçmenleri kızdırmak anlamına geleceğini düşünmektedir.³⁴³

2019 yılının Mayıs ayında yapılan Avrupa Parlamentosu seçimlerinde bazı ülkelerde Avrupa'daki sağ görüşün yükselişinin sürdüğü gözlemlenmektedir. Belçika'da milliyetçi Neo Flaman Birliği birinci, aşırı sağcı Flaman Çıkarı partisi ikinci olarak yer almıştır. Fransa'da Marine Le Pen'in Ulusal Birlik Partisi, İtalya'da ise göçmen karşıtı aşırı sağcı Lig partisi seçimin galibi olmuştur. Macaristan'da Başbakan Victor Orban'ın popülist eleştirileri alan partisi koalisyonla birlikte yüzde 52,3 ile büyük bit zafer elde etmiş, Polonya'da ise aşırı sağcı Hukuk ve Adalet Partisi kazanmıştır. Almanya'da ise Almanya için Alternatif partisi oyunu 7'den 10.8'e yükseltmiştir.³⁴⁴ Aşırı sağ partilerin yükselişinde iki temel faktör olan İslamofobi ve göçmenliğin rol oynadığını aktaran Yıldız, AB'nin sorunları çözme konusunda mevcut etkisizliğini aşabilirse hem liberal demokratik değerlerini koruyacağını hem de Avrupa'nın aşırı sağ partilerini zayıflatacağını aktarmaktadır.³⁴⁵

İkinci dünya savaşı sonrası Avrupa devletleri mültecileri temel devredilemez haklarla korumaya karar vermişlerdir. Buna rağmen aşırı sağın mültecilere saldırısı yalnızca BM anlaşmalarını ihlal etmekle kalmamakta, aynı zamanda genellikle Ortadoğu'dan gelen ve çaresizce savaş bölgelerinden kaçan sivillerin ağır durumunu da göz ardı etmektedir.³⁴⁶

“Yüksek ayrımcılık mı tecrite yol açar, yoksa bütünleşmeden yoksunluk mu göçmenleri daha ayrımcılığa karşı daha savunmasız yapar?” sorusunu tavuk-yumurta paradoksuna benzeten Avrupa Irkçılık ve Yabancı Düşmanlığı İzleme Merkezi (EUMC) raporu, bu soruya yanıt olarak, hangi görüş doğru olursa olsun, karar vericilere ayrımcılığa karşı çıkan ve aynı zamanda sosyal yaşamın tüm

³⁴³ Liz Fekete, *A Suitable Enemy: Racism, Migration and Islamophobia in Europe*, Pluto Press, New York, 2009, s.6.

³⁴⁴ Kadir Çelimli, Sertaç Aktan, “Avrupa Parlamentosu Seçimleri: Ülke ülke seçim sonuçları”, 27.05.2019, <https://tr.euronews.com/2019/05/27/avrupa-parlamentosu-secimleri-ulke-ulke-secim-sonuclar>, erişim tarihi: 28.05.2019.

³⁴⁵ Yıldız, a.g.e., s.87.

³⁴⁶ Paul Oshinski, “The European Far-Right: A Platform Rooted in Fear not Fact”, <http://georgiapoliticalreview.com/the-european-far-right-a-platform-rooted-in-fear-not-fact/>, erişim tarihi: 24.05.2019.

alanlarında entegrasyonu teşvik eden etkili tedbirleri göz önünde bulundurmanın acil bir ihtiyaç olduğunu aktarmaktadır.³⁴⁷

5.2.2. Etnik Kökene Dayanan Yabancı Düşmanlığı

Avrupa'daki yabancı düşmanlığının genellikle dini kökenlerde kendini gösterdiği incelenirse de etnik farklılıklara dayalı ayrımcılık ve düşmanlık da önemli bir ölçüt olarak güncelliğini korumaktadır. Geçmişte ten renklerine göre yapılan ayrımcılık günümüzde daha da özgün bir hal almakta, özellikle Müslümanlar ve Kuzey Afrikalılar, *öteki* kimliğine sahip bireyler olarak etnik ayrımcılığa maruz kalabilmektedirler. Bunlara ek olarak zenci ve çingene düşmanlığı da geçen yüzyıllara rağmen hala önemli düşmanlıklar arasında sayılmaktadır.

Türk Düşmanlığı olarak adlandırılan *Türkofobi*, tarihte genellikle İslamofobi ile beraber kullanılmıştır. Türkler Avrupa'nın etkileşimde olduğu Müslümanlar olduğu için bir din ve etnik sınıfın çoğunlukla birbiri yerine kullanıldığı görülmektedir. Hıdır, *Türkofobi* veya *Türkiyefobi* terimlerinin güncel uluslararası alan yazında henüz girmemesine rağmen yabancı düşmanlığı ve İslamofobi'nin alt kategorisi altında değerlendirilebildiğini söylemektedir.³⁴⁸ Karlsson, on altıncı yüzyıldan itibaren Türkler ile ilgili Avrupalıların bir çok deyim kullandığını belirtmekte ve bunların olumsuz ve nefret dolu içerikleriyle öne çıktığını aktarmaktadır. İtalya'da Türk gibi küfretmek, Türk gibi pis kokmak, Fransa'da kaba davranışlar için *Turquerie*, Almanya'da Türk köpek veya baharat kokan Türk, Avusturya'da çocuk oyunlarda geçen "*hava karanlık oldu Türkler geliyor*" söylemleri on altıncı yüzyıldaki bu görüntünün günümüze yansımaları örneklemiştir.³⁴⁹

Türklerin nüfus açısından en kalabalık olarak bulunduğu yabancı ülke olan Almanya'da ise Türklere karşı olan önyargı ve karşıtlığın kimi zaman şiddet olarak ortaya çıktığı görülmektedir. Almanya'da yükselen aşırı sağ raporunda Türklerin

³⁴⁷ EUMC, a.g.e, s.33.

³⁴⁸ Özcan Hıdır, "Batı'da Türkofobi'nin Yükselişi ve FETÖ", Anadolu Ajansı, 03.10.2016, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/batida-turkofobinin-yukselisi-ve-feto/657227>, erişim tarihi: 03.06.2019.

³⁴⁹ Ingmar Karlsson, Melin Annika Svanstörn, "Turkey, Sweden and the European Union Experiences and Expectations", Swedish Institute for European Policy Studies, Stockholm alıntılaman Belkıs Kümbetoğlu, "Avrupalı Ol, Farklı Ol", der. Hande Birkalan- Gedik, a.g.e, 68-69.

2011-2016 yıllar arasında Avrupa’da yabancı düşmanlığı kaynaklı 755 saldırıya maruz kaldığını aktarmaktadır. 2015 yılında 106 olan saldırı sayısı 2016 yılında 128’e yükselmiştir.³⁵⁰

Diğer yandan Çingenerler, ya da Romanlar, uzun yıllar Avrupa’da dağıntık halde yaşayan ve kökeninin Hindistan olarak düşünüldüğü bir toplumdur. Tarih boyunca göçebe bir şekilde Avrupa başta olmak üzere farklı ülkelerde dağıntık şekilde yaşamaktadırlar. Çalışkan, çingenerlerin bütün Avrasya coğrafyasında hep en alt statüde görüldüğünün altını çizerek, işsizlikte, yoksullukta, açlık sınırında, eşitsizlikte ve evsizlik oranlarında en yüksek değerlere sahip olduğunu aktarmaktadır. Bu değerlerin yanında en fazla aşağılanan ve en az hak tanınan kesimin çingenerler olduğunu belirtmektedir.³⁵¹ Irkçılığa ve Hoşgörüsüzlüğe Karşı Avrupa Komisyonu raporu çingene karşıtlığının şiddet, nefret söylemi, suistimal, damgalama ve bariz bir ayrımcılıkta ifade edilen özel bir ırkçılık türü olarak tanımlamakta, tarihsel ayrımcılıktan güç alan bir insanlıktan arındırma ve kurumsal ırkçılık olduğunu hatırlatmaktadır.³⁵²

Avrupa ülkelerinde hem ortak hem farklı yönleri olan çingenerler bulunmaktadır. Din, kültürel kimliğin önemli bir parçası olarak yer alsada da Çingelerin ortak kültüründe dinden bahsetmek mümkün değildir. Çalışkan, çingenerlerin farklılaşamadıkları tek noktanın din olduğunu söyleyerek çingenerlerin inancının buldukları coğrafyayla alakalı olduğunu aktarmaktadır. Buna göre ‘*Hindistan’dakiler Hindu, Azerbaycan’dakiler Caferi, Yemen’dekiler Zeydi, Türkiye’dekiler Sünni, Ukrayna’dakiler Ortodoks, Polonya’dakiler Katolik, Almanya’dakiler Protestan’dır.*’³⁵³

Çingenerlerin karşılaştığı ayrımcılık ve dışlama olayları sadece geçmişte sınırlı kalmış olarak değerlendirilememektedir. Günümüzde çingenerler hala istenmeyen halk olarak ayrımcı politikalarla dışlanmaktadır. Bu duruma örnek olarak Yılmaz,

³⁵⁰ Erkan Avcı, “Avrupa’da Türklere yönelik ırkçı saldırılar son yıllarda artıyor”, 26.02.2017, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/avrupada-turklere-yonelik-irkci-saldirilar-son-yillarda-artiyor/759523>, erişim tarihi: 28.05.2019.

³⁵¹ Muhammed Ali Çalışkan, “Avrupa’nın ‘En Sevilmeyen’ Halkı Çingenerler”, Stratejik Ortak, <https://www.stratejikortak.com/2017/10/avrupa-sevilmeyen-halk-cingenerler.html>, erişim tarihi :27.05.2019.

³⁵² Çingene Karşıtlığı ve Romanlara Karşı Ayrımcılıkla Mücadele İle İlgili ECRI Genel Politikası 13 No.lu tavsiye Kararı, ECRI, Avrupa Komisyonu, Strasbourg, 2011, s.3.

³⁵³ Çalışkan, a.g.e.

Avrupa Birliği için ciddi bir sorun olarak gördüğü çingenelerin Fransa'dan sınır dışı edilmesi örneğini vermektedir. Azınlık meselelerinin görüldüğü Lizbon antlaşmasından iki yıl sonra böyle bir olayın patlak vermesi, Lizbon ve buna benzer antlaşmaların ülke nezdinde ne kadar önemsiz olduğu vurgulanmaktadır.³⁵⁴ Sığırcıklıoğlu ise Fransa'nın sınırları içindeki yabancılara, özellikle de Çingenelele yönelik sert politikasının eleştirerek sınır dışı etmenin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Avrupa Sosyal Şartı'na aykırı bir tutum olduğunu aktarmaktadır.³⁵⁵ Çelikkönmez, günümüzde Avrupa Ülkeleri'nde Romanların insanlık dışı uygulamalarla karşılaşmaya devam ettiğini belirterek, varoşlarda ve gettolarda yaşamaya mecbur bırakıldıklarını söylemektedir. Tecrit mekanları olan bu gettolar çingenelerin alt sınıfa mahkum olduklarına işaret etmekte ve onları suçlamaktadır.³⁵⁶

Zenciler ise, Batı sömürgeciliğinin döneminin bir ürünü olarak , ırk kuramları çerçevesinde altında en alt sınıfa yerleştirilerek köle sıfatıyla yüzyıllar boyu toplumundan dışlanmış bir konumda yer almışlardır. Ten rengi kaynaklı ırkçılığın çok eskide kaldığı düşünülse de günümüzde hala zenci, Asyalı, beyaz olarak sınıflandırılan bireyler ön yargı ve damgalama kurbanı olabilmektedir. Herhangi bir düşmanlık beslemeyen bireylerde bile kalıp yargılar zenciler üzerinde olumsuz bir düşünce edinmeye yol açabilmektedir.

Avrupa Birliği Temel Haklar Ajansı (FRA)'nın raporunda zencilerin yüz yüze kaldığı zorlukları örneklendirmektedir. Yapılan ankete katılanların yüzde otuzunun anket yapılmadan önceki beş yılda ırksal olarak tacize uğradığını ve yüzde beşinin de fiziksel saldırıya uğradığından bahsetmektedir. Genç siyahiler de özellikle saldırı ve tenkide açık durumdadır. Bazı ülkelerde yüzde yetmiş altıya kadar zenciler iş ve eğitim dışında yer almaktadır. (Bu durum genel nüfus içinde yüzde sekiz dolaylarındadır.) Zencilerin yaklaşık dörtte biri iş esnasında ya da iş ararken ırksal ayrımcılığa maruz kaldığını aktarmaktadır. Yerleşme de ayrı bir sorun olup

³⁵⁴ İlker Yılmaz, “Azınlık Hakları Çerçevesinde Ve Avrupa Devletler Özelinde Çingenelele”, Sahipkiran Stratejik Araştırmalar Merkezi, <http://sahipkiran.org/2018/03/15/cingeneler/> erişim tarihi: 27.05.2019.

³⁵⁵ Kurtuluş Sığırcıklıoğlu, “Avrupa'nın Ötekileri: Çingenelele”, https://www.academia.edu/9842556/Avrupan%C4%B1n_%C3%96tekileri_%C3%87ingeneler, erişim tarihi: 28.05.2019, s.13.

³⁵⁶ Ömür Çelikkönmez, “Avrupa'da Çingenelele Zamanı veya Müslüman Çingenelele”, Fikr-i Kadim, <http://fikrikadim.com/avrupada-cingeneler-zamani-veya-musliman-cingeneler/>, erişim tarihi: 28.05.2019.

katılımcıların yüzde on dördü zencilere kiralık ev vermeyeceğini söylemektedir.³⁵⁷ Göçmen ve mülteci karşıtlığının yanında Avrupa sınırlarında yaşamakta olan etnik azınlıklar da ayrımcılık kurbanı olmaktadır. Bu durum Avrupa’da ortak bir kimlik yaratma ve etnik kimlikleri kucaklama anlayışına ters düşmektedir.

5.3. YABANCI DÜŞMANLIĞI KARŞISINDA KURULAN KURULUŞLAR

Yabancı düşmanlığının bir tehdit olarak yükselişe geçmesinin sinyallerinin alındığı yirminci yüzyılın sonu, AB ve AK bünyesinde bazı kuruluşların ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir. Genel amaçları ise yabancı düşmanlığının kontrol altına alınıp ayrımcılığın azaltılması olmuştur. Bu kuruluşların ilki olan ECRI, (İrkçılığa ve Hoşgörüsüzlüğe Karşı Avrupa Komisyonu) 1993 yılında ortaya çıkmış ve 1994 yılında faaliyete geçmiştir. İrkçılığa, ayrımcılığa, yabancı düşmanlığına ve antisemitizme ve hoşgörüsüzlüğe karşı mücadele eden bir insan hakları izleme organı konumundadır.³⁵⁸

İrkçılığa karşı Avrupa etkinlikleri kapsamında 1997 yılında kurulan ENAR (Avrupa İrkçilik Karşıtı Ağı) ise amaçlarını; farklı etnik ve kültürel altyapılardaki kişilere yönelik ayrımcılık ve dışlanmaya karşı mücadele etmek, Avrupa göç politikaları kapsamındaki ırkçı söylemleri ortadan kaldırmak ve kültür, etnik değer gibi farklılıkların hak ettiği değeri görmelerini sağlamak olarak belirtmektedir.³⁵⁹ Viyana’da 1997’de kurulan bir diğer kuruluş da EUMC (Avrupa İrkçilik ve Yabancı Düşmanlığını İzleme Merkezi)’dir. Merkezin ana görevleri ırkçılık ve yabancı düşmanlığını inceleyerek bu tür davranışların nedenlerini analiz etmek ve mücadele sırasında iyi örnekleri yaygınlaştırmaktır. 2003 yılında AB Konseyi, Avrupa Birliği

³⁵⁷ European Union Agency For Fundamental Rights, “Being Black in the EU often means racism, poor housing and poor jobs”, 28.11.2018, <https://fra.europa.eu/en/press-release/2018/being-black-eu-often-means-racism-poor-housing-and-poor-jobs>, erişim tarihi: 31.02.2019.

³⁵⁸ European Commission Against Racism and Intolerance, Secretariat of ECRI Directorate General of Democracy Council of Europe, Strasbourg, <https://rm.coe.int/leaflet-ecri-2019/168094b101>, erişim tarihi: 09.06.2019.

³⁵⁹ Yasemin Dinç, *Dünya, Avrupa ve Türkiye’de Sivil Ağlar Rehberi*, Sivil Toplum Geliştirme Merkezi, Ankara, 2007, s.45.

Temel Haklar Ajansı (FRA)'na dönüştürmek amacıyla EUMC' nin görev süresini uzatmaya karar vermişlerdir.³⁶⁰

Temel görevi AB Kurum ve ülkelerine insan hakları politikaları konusunda danışmanlık yapmak olarak tanımlanan Avrupa Birliği Temel Haklar Ajansı (FRA), ana çalışma alanlarını ırkçılık, yabancı düşmanlığı ve antisemitizm ile mücadele olarak belirlemiştir.³⁶¹ Karayiğit ve Özceviz'in değerlendirmesiyle ajans, Avrupa düzeyinde tespit ettiği sorunlara yönelik kanıta dayanan bir düzeyde, bilgi ve verilerle desteklenmiş bir ağ olarak sivil toplumun sesini duyurduğunu belirtmektedir.³⁶² Metin ve Uz ise insan haklarının geliştirilmesi ve korunması konusunda ajansın yapacağı katkı konusunda şüpheli yaklaşmaktadırlar. Temel Haklar Ajansı'nın kurulmasına ilişkin Konsey Tüzüğü'nün beklentileri karşılamadığını aktaran yazarlar bir benzetme yapmak gerekirse bardağın ne dolu ne de boş olduğunu aktarmaktadırlar.³⁶³

İnsan hakları ve özgürlüğü değerleri üzerine kurulu olan AB'de ayrımcılık ve ırkçılık kabul edilemez suçlar olsa da kimi zaman siyasi ve ekonomik sebepli kimi zaman da salt yabancı kimliğine dayanan öğelerle yabancı düşmanlığının ön plana çıktığı görülmektedir. Bu sorunun çözümü için kurulan örgütler ve kuruluşlar bir farkındalık yaratmak, gözlem ve kontrol mekanizmasına sahip olmayı hedefleseler yaptırımları kuvvetli olmayan kararlar kalıcı değişiklikler getirmemektedir. FRA'nın bağlayıcı kararlar verdiğinin altını çizen Metin ve Uz bu beklentiyi şu şekilde özetlemektedirler: *“Sosyal Platform'un belirttiği gibi bekçi köpeği isteyenler bir kaniş verildiğinde nasıl memnun olmazlar ise, etkili bir insan hakları kurumunun oluşturulması beklentisi içinde olanlar da benzer şekilde çıkan sonuçtan memnun değillerdir”*.³⁶⁴

³⁶⁰ European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions, <https://www.eurofound.europa.eu/observatories/eurwork/industrial-relations-dictionary/european-monitoring-centre-on-racism-and-xenophobia>, erişim tarihi: 10.06.2019.

³⁶¹ Deutsche Welle, “AB Temel Haklar Ajansı Faaliyette”, , 01.03.2007, <https://www.dw.com/tr/ab-temel-haklar-ajans%C4%B1-faaliyette/a-2519681>, erişim tarihi: 10.06.2019.

³⁶² Mustafa T. Karayiğit, Göksu Özceviz, “Avrupa Birliği Temel Haklar Ajansı'na Dair Sistemik Eksiklikler”, Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi, Cilt17, No1, 2018, s.25.

³⁶³ Yüksel Metin, Abdullah Uz, “Avrupa Birliği Temel Haklar Ajansı”, Uluslararası Asya ve Afrika Çalışmaları Kongresi, ICANAS-28, 10-15 Eylül 2007, Bildiri Kitabı, Cilt:2, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, Ankara, s.1044.

³⁶⁴ Metin ve Uz, a.g.e., s.1044.

Genel itibariyle Avrupa’da yeri partiler ve AB kurumlarının aşırı sağcılığa ve ırkçılığa bir reçete sunmadığını savunan Avrupa Irkçılık Raporunda ırkçılıkla mücadele için stratejik eylem önerileri yer almaktadır. Bunlardan birinde de BM, G20 (Group of 20) zirveleri, Davos ekonomik zirveleri, AB, İnsan hakları komisyon ve örgütleri ve AGİT gibi kuruluşlarda ırkçılık ve İslam düşmanlığının gündeme taşımak için istekte bulunması yer almaktadır.³⁶⁵

Yabancı düşmanlığına karşı kurulan kuruluşların yanı sıra kalıcı barış ortamının sağlanması halkta karşılık bulabilecek ve toplumun tümünü kucaklayabilen bütünleştirici politikalara ihtiyaç duymaktadır. Kurumların çalışmaları bir bilinç ve farklılık yaratacak düzeyde olsa da kalıcı bir barış toplumun uzlaşmasından geçmektedir. Hoşgörüyü sahip ve önyargıdan arınmış bir bilince sahip olan toplumlarda, farklılıklar olumsuz anlamlar ifade etmeyecek, toplumsal huzurun sağlanması kolaylaşacaktır.

³⁶⁵ Külünk, a.g.e., s.47.

SONUÇ

Kültür, çeşitli disiplin dalları içerisinde incelenen karmaşık bir terim olarak din, dil, tarih, değerler gibi unsulardan beslenmektedir. Toplumların kimlikleriyle sıkı bir yakınlık içerisinde. Tüm insan topluluklarında görülen kültür; coğrafi ve sosyolojik özelliklerin etkisiyle her toplumun özgün kimlikler edinilmesine yol açmıştır. Çok yönlü ve dinamik yapısı sayesinde kesin sınırları bulunmamakta ve başka kültürlerle etkileşim gösterebilmektedir. Sosyal bilimlerde büyük bir öneme sahip olan kültür, toplumların yaşantısına ek olarak diğer uluslara ve dış dünyaya karşı bir bakış açısı oluşturmaktadır.

Yirmi birinci yüzyıl itibarıyla dini ve milli kimliklerin önem kazandığı bir döneme girilmiştir. Bu durum, ortak Avrupa kimliği oluşturma idealleri üzerinde olumsuz bir etki yapmaktadır. AB, hem yerel kimliklerin varlığını desteklemekte hem de Avrupa Birliği çatısında toplanmaya çağırılmaktadır. Bazen Avrupa kimliği, dini ortaklık ve tarihten beslenerek güçlendirilmek istenmektedir. Bu noktada Kula, Avrupa kültürü'nün Hıristiyanlığın sınırlarına sığmayacak kadar geniş, yoğun ve çeşitli etkileşimlerin sonucu bugünlere geldiğini aktararak, Avrupa'da düşünömsel veya kozmopolitik Avrupalılaşıma sürecinin etkileşimlerle hala inşa halinde olduğunu altını çizmektedir.³⁶⁶

Avrupalılık kimliği ulusal kimliklerden vazgeçmeyi gerektirmese de son dönemde yaşanan ekonomik olumsuzluklar ve mülteciler üzerinden geliştirilen söylemler milliyetçiliğin diri kalmasına neden olmaktadır. Ekonomik birliktelik olarak doğan ve Avrupa'nın ekonomik çıkarların gelişmesini barışın teminatı olarak kabul eden AB düşüncesi, yirmi birinci yüzyılda siyasi ve kültürel alanda sorgulanır hale gelmiştir. Özellikle Birleşik Krallık'ın çekilme kararı alması ve Akdeniz ölkelerinde yaşanan ekonomik krizler AB'nin geleceğini daha da belirsizleştirmiştir. Bu sıkıntılara ek olarak da hala Avrupalılık ve Avrupa kimliği üzerinde bir fikir birliğine varılamamış, ortak Avrupa değerleri üzerinden çok kültürlölüğün birleştirici yönü üzerinden birlik vurgusu yapılmaktadır.

³⁶⁶ Kula, a.g.e, s.469.

Farklı dillerin konuşulduğu ve kültürlerin yaşandığı Avrupa kıtasının geçmişten bugüne bazı ortak değerler etrafında şekillendiği kabul edilmektedir. Bu değerler çok çeşitli alanda var olsa da, genel olarak Hıristiyan değerleri ve Liberalizm düşüncesi çerçevesinde geliştiğini söylenebilmektedir. Her ne kadar hümanizm ve aydınlanma çağında Avrupa'nın bilim ve tekniği ön plana çıkardığı görülse de Avrupa'nın dinamizmi yüzyıllarca süregelen Hıristiyan geleneği ve Greko-Romen mirası üzerinden gelişmiş ve bu geleneği yok etmemiştir. Milattan sonraki ilk yüzyılda tamamlanan Avrupa'nın Hıristiyanlaşmasında, Hıristiyanlığı imparatorluğun resmi dini haline getiren Romalıların büyük etkisi olmuştur. Karşılıklı etki sonucu Avrupa da Roma kültürel mirasından etkilenmiş, bu değerler başlangıçta din ile kültürün iç içe geçmesi sayesinde taşınmıştır. Roma devrinden başlayarak ulusal kimliklerin ortaya çıkacağı on sekizinci yüzyıla kadar uzanan süreçte dini kimlik, Avrupa'nın kültüründe baskın etken olarak varlığını sürdürmüştür.

Avrupa kimliği'ni şekillendiren etkenlerden biri de Müslüman Türklerin Avrupa içlerine girmesinden dolayı duyulan endişe ve korkudur. Hıristiyan kültürünün şekillenmesinde Müslüman Türklere karşı oluşturulan Hıristiyan Batı görüntüsü bu yüzden büyük önem taşımaktadır. Avrupa için öteki olan Müslüman Türkler, Avrupa'nın dini kimliğinin güçlenmesini sağlamıştır. Ancak tarihsel süreç boyunca farklı siyasi ve sosyal yapıda bulunan Avrupa ulusları'nın salt Hıristiyan kimliğiyle açıklamak eksik olacaktır. Buna rağmen on dokuzuncu yüzyıla kadar Hıristiyan kimliği kıtanın ortak değeri olarak doğuya karşı bir kalkan olarak kullanılmış, daha sonra ise ulusal kimlikler ön plana çıkarılmıştır. Bu iki kimlik türünün gelişimi doğal olarak bir öteki yaratmış ve günümüze kadar uzanan yabancı düşmanlığının temelleri için düşünsel bir zemin hazırlanmıştır. Yirminci yüzyılın ilk yarısında milliyetçi ve totaliter rejimlerin hakim olduğu Avrupa, İkinci dünya savaşından sonra bu ideolojilerden bir süreliğine uzak durmuştur. Ancak günümüzde milliyetçi, muhafazakar ve aşırı sağ görüşlerinin tekrar önem kazandığı gözlemlenmektedir. Ulusal kimliğe ve güvenliğe karşı bir tehdit olarak algılanan yabancı kavramı zaman içinde farklı şekillerde algılanmıştır.

Tarih boyunca Hıristiyan Batı ile çatışma içinde bulunan Müslümanların günümüzde göçmen veya mülteci olarak Avrupa'ya doğru bireysel veya kitleler

haldeki hareketi, aşırı sağ ve popülist söylemlerin ekmeğine yağ sürecektir bir zemin hazırlamaktadır. Genellikle ekonomi ve güvenlik endişeleriyle Avrupa'nın istenmeyeni olarak nitelendirilen Müslümanlar, geçmişin getirdiği korku ve düşmanlığın etkisiyle damgalanarak, buldukları toplumda yabancılaştırılmaktadırlar. Bu damgalama ve dışlama yapanların en büyük dayanağı ise İslam kültürünün Avrupa'ya uyum sağlamadığı yönünde olmaktadır. Dışlanmış ve ayrımcılığa uğramış azınlık grupların ise daha radikal ve içe kapanık bir yapıya büründüğü gözlemlenmektedir, bu durum ise toplumların sınırlarının daha derin çizgilerle çizilerek hoşgörünün azalmasına yol açmaktadır. Müslümanların yanı sıra İkinci Dünya Savaşı'na kadar Avrupa'nın en büyük dinsel azınlığı olan Yahudiler, İsrail devleti kurulmasından önceki süreçte Avrupa'nın içinde dışlanan ve istenmeyen bir ulus olarak varlığını sürdürmüşlerdir. Bugün hala Yahudilik de İslam gibi ayrımcılığa tabi tutulsa da İslam karşıtlığı çok daha ciddi boyutlarda yer almaktadır.

Yabancı düşmanlığını oluşturan ideolojilerin gelişmesi gelişigüzel ve bağımsız ortaya çıkan bir durum değildir. Öncelikle önyargı ve kalıp yargılarla uygun zemin hazırlanmalı, sistematik bir şekilde oluşturulan söylemler ve ideolojilerle desteklenmeli, sonrasında ise nefret ve şiddet içeriğiyle beslenmesi gerekmektedir. Bu aşamaların gösterdiği üzere yabancı düşmanlığını doğal bir savunma durumu olarak göstermek çok masum bir öngörü olacaktır. İçgüdülerden hareketle insanların yabancılara karşı mesafeli durabilmesi veya kayıtsız kalabilmesi normal kabul edilse de ırkçılık ve ayrımcılık düzeyinde gösterilen düşmanlık büyük çatışmaların fitilini ateşleyen bir bilincin harekete geçmesi sonucu oluşmaktadır.

Yabancı düşmanlığının ortaya çıkmasında sadece dini ve kültürel öğelerin rol oynadığı söylenememektedir. On dokuzuncu yüzyıl sonlarında ön planda olan bilimsel ırkçılık insanı sadece doğuştan gelen genetik kodları baz alarak değerlendirerek beyaz ırka sahip Avrupalıyı diğer ırklardan üstün görerek alt ırkları bir yabancı olarak değil, adeta bir hayvan olarak görmüştür. Bu bakış açısı *uygarlaştırma görevi* adı altında başta Afrika'da olmak üzere bir çok toplumun sömürü altında ezilmesine sebebiyet vermiştir. Irk üstünlüğüne dayanan ideolojiler iki büyük Dünya Savaşı atlattıktan sonra terk edilmiş görülse de toplumların bilinçaltında gizlenmeye devam etmiştir. Avrupa'da bugün Müslümanlar en büyük

dinsel azınlığı oluşturmakta ve nüfus artışı oranları Avrupa ortalamasının üstünde seyretmektedir. Bu durum Avrupa'nın demografik geleceğinin sorgulanmasına sebep olmaktadır. Avrupa'nın İslamlaşması korkusu gündeme gelmekte ve bu korkunun temelinde ise tehdit unsuru olan İslam'ı ve Müslümanları yeterince iyi tanımamak yatmaktadır.

‘‘Yabancı’’ kimliği karşısında geliştirilen önyargı ve korku, göçmen ve mültecilerin yanı sıra kuşaklar boyu Avrupa'da yaşamış ancak etnik azınlıkların da *yabancı* olarak algılanarak toplumdan dışlandığına sahne olmaktadır. Bu olumsuzlukların yarattığı ortamda yabancılar Avrupa sınırları içinde yer alsalar da görünmez duvarların yükseldiği kıtada bir o kadar da *dışarıda* bulunmaktadır.

Çok kültürlülük tartışmalarının devam ettiği ortamda çok kültürlülüğün bir zenginlik olduğunu savunanlar kadar eritme potası modelinin toplumsal bütünleşmeyi ve barışı getireceğini savunanlar da bulunmaktadır. Bir yandan kimliklerini korumaya çalışırken bir yandan da topluma entegre olmaları beklenmekte, bu durum mültecilerin ve göçmenlerin bir ikilem arasında kalmasına neden olmaktadır. Öz kimliklerinin, göç ettikleri ülkenin kültürü tarafından kısıtlandığını ve tehdit altında olduğunu hisseden bireyler aşırılıklara ve şiddete başvurabilmektedirler. Aynı şekilde kendi ülkesinin göçmen kültürü tarafından istila edildiğini düşünen yerli vatandaşlar da savunma içgüdüleriyle, ya da sadece nefretten beslenerek şiddet eğilimlerine başvurabilmektedirler. Bu noktada aşırı sağ partiler bu şekilde düşünen bireylerin bir sesi olarak hareket etmekte ve bu söylemleri kullanarak siyaset üretmektedir. Avrupa'daki hoşgörü ve birlikte yaşama düşüncesini tehdit eden bu partiler, güç kazanarak siyasi başarılar elde etseler de toplumu tüm yabancı etkilerden ve azınlıklardan arındırma düşünceleri gerçeklikten çok uzaktır.

Her ne kadar ABD gibi çok etnik yapılı bir federasyon olarak düşünülmesi de Avrupa Birliği, bünyesinde azınlıklar ve farklı ulustan yabancılar bulunduran, liberal değerlere ve azınlık haklarına saygılı ülkelerden oluşmuş uluslarüstü bir yapıdır. AB'nin üzerinde kurulduğu Avrupa değerleri ayrımcılığa ve ırkçılığa yer vermemektedir. Ancak Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde ve bölgelerinde farklı yaklaşımların olduğunu gözlemlemek mümkündür. Avrupa'da yabancılara karşı tek ve genel bir yabancı politikası bulunmamaktadır. Yabancılara bakış açısı asimile politikasından çok kültürlülüğe kadar uzanan farklı zeminlerde görülmektedir.

Sonuç olarak Avrupa, farklı kültür ve ulusların oluşturduğu bir kıta olsa da, değer ve inanç zemininde bazı ortaklıklara sahip durumdadır. Tarihsel süre içerisinde siyasi yönden parçalı halde bulunan, Hıristiyanlığın üç ayrı mezhebenden dolayı çatışma içinde olan Avrupa, günümüze siyasi ve dini reformlar geçirerek gelmiştir. Avrupa'nın bu dinamik kültür yapısının son aşaması olarak ortak bir Avrupa kimliği yaratılmak istense de Balkanlardan İskandinavya'ya, İber yarımadasından Ural Dağlarına uzanan Avrupa coğrafyasının tüm değerlerini bir çatı altında bütün olarak özetlemek mümkün gözükmemektedir. Ekonomik ve siyasal birlikteliği amaçlayan AB'de çatlakların oluşması da bu durumu doğrular niteliktedir. Siyasi ve sosyal işbirliğinin arttırılması sayesinde korkunun yerini hoşgörünün alacak, huzur ve güvenliğin teminatı sağlanacaktır.

KAYNAKÇA

Adjukiewicz, Kazmierz, Felsefeye Giriş (çev. Ahmet Cevizci), Gündoğan Yayınları, Ankara, 1994.

Adler, Philip J, Randall L. Pouwels, *World Civilizations*, Wadsworth, (6. baskı), Boston, 2012.

Akkoç, Aslıhan ‘‘Yunan Demokrasisinin Kavramsal Yönü ve Toplumsal Arka Planı’’, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 16, Sayı 1, (2014), s.31-42.

Aktel, Mehmet ‘‘Küreselleşme Süreci ve Etki Alanları’’ Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Cilt 6, Sayı 2, (2001), s.193-202.

Albayrak, Kadir, Dinsel Bir Sembol Olarak Haç’ın Tarihi, Dini Araştırmalar, Cilt 7, Sayı 19, s.105-129.

Alıcı, Abdulvahap, [E.J Hobsbawm’ın *Devrim Çağı: 1789-1848* adlı Kitap İncelemesi], Medeniyet ve Toplum Dergisi, Cilt1,Sayı 1, (Bahar 2017), s.161-162.

Alkan, Mustafa Nail, ‘‘Avrupa’da Yükselen İrkçılık: Pegida Örneği’’, Akademik Bakış Dergisi, Cilt 8, Sayı 16, 2005, s.275-289.

Allport, Gordon Willard, *ABC’s of Scapegoating*, Freedom Pamphlets, Chicago, 1948.

Allport, Gordon, Willard, *Önyargının Doğası*, (çev. Nur Nirven), Sakarya Üniversitesi Kültür Yayınları, Sakarya, 2016, s.309.

Alpman, Polat S. ‘‘Sosyal Teorinin Konusu Olarak Kimlik: Sosyal İnşacı Yaklaşım’’, Sosyoloji Araştırmaları Dergisi, Cilt 21, Sayı2, (Ekim 2018), s.1-12.

Altiner, Bilal ‘‘Avrupa Birliği’nde Kültür ve Din’’, Selahaddin Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt 1, Sayı 1, (2014), s.29-40

Amsterdam Antlaşması: Bütünleştirilmiş Haliyle Avrupa Birliği Kurucu Antlaşmaları, (haz. Cenk Bolayır) İktisadi Kalkınma Vakfı, İstanbul, 2000.

Aranson, Michael, ‘‘Geographical and Socioeconomic factors in the 1881 Anti-Jewish Pogroms in Russia’’, The Russian Review, Cilt 39, Sayı 1, Ocak 1980, s.18-31.

Armstrong, Karen, Tanrı’nın Tarihi (ev. O. zal, H. Koyukan, K. Emiroğlu), Pegasus Yayınları, İstanbul, 2017.

Atatürk, Mustafa Kemal, *Medeni Bilgiler*, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 2010.

Avrupa Birliği Antlaşması ve Avrupa Birliği’nin İşleyişi Hakkında Antlaşma, TC Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, Ankara, 2011.

Bakali, Naved, *Islamophobia: Understanding Anti-Muslim Racism Through the Lived Experiences of Muslim Youth*, Sense Publishers, Rotterdam, 2016.

Baldwin, John, *Culture, Prejudice, Racism and Discrimination*, Oxford Research Encyclopedia of Communication, Ocak 2017.

Bar-Tal, Daniel, Yona Teichman, *Stereotypes and Prejudice in Conflict*, Cambridge University Press, Cambridge, 2005.

Bauman, Zygmunt, “From Pilgrim to Tourist- or a Short History of Identity”, der. Stuart Hall and Paul Du Gay, *Questions of Cultural Identity*, Sage, Londra, 2003.

Bauman, Zygmunt, *Europe: An Unfinished Adventure*, Polity Press, Cambridge, 2004.

Baysan, Gül Tekay, “Dreyfus Davası: Gerçek ve Adalet Savaşçısı Zola”, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, Cilt 19, Sayı 1, s.181-195.

Benhabib, Seyla “The Claims of Culture: Equality and Diversity in the Global Era” Princeton University Press, New Jersey, 2002.

Benitalebi, Masoumeh, Kamaruzaman Yusoff and Mohd Roslan Mohd Nor, “The Impact of Islamic Civilization and Culture in Europe During the Crusades”, *World journal of Islamic History and Civilization*, Cilt 2 Sayı 3, (2012) s.182-187.

Berger, Peter, Thomas Luckmann, *Gerçekliğin Sosyal İnşası: Bir Bilgi Sosyolojisi İncelemesi*, (çev. Vefa Saygın Öğütle), Paradigma, İstanbul, 2008.

Bizumic, Boris “Ethnocentrism”, *Vocabulary for the Study of Religion*, ed. Robert A. Segal, Kocku von Stuckrad, Leiden, Netherlands, Brill Academic Publishers, Cilt 1, s.533-539.

Blanks, David R., Michael Frassetto, “Western Views of Islam in the Premodern Period: A Brief History of Past Approaches”, der. David R. Blanks, Michael Frassetto, *Western Views of Islam in Medieval and Early Modern Europe*, St. Martin’s Press, New York, 1999.

Bodnar, Marta Alina, *Multilingualism in the European Union: Unity in Diversity*, Università Degli Studi Di Verona, Bachelor, Lisans Tezi, 2016.

Bonney, Richard, *The Thirty Years' War: 1618-1648*, Osprey Publishing, Oxford, 2002.

Brewin, Christopher. "European Identity", *Why Europe? Problems of Culture and Identity Volume 1: Political and Historical Dimensions*, (ed. Joe Andrews vd.), Macmillan, New York, (2000), s.55-73

Brodeur, Patrice C, "From Postmodernism to Glocalism", *Globalization and the Muslim World*, edited by Birgit Schaebler and Leif Stenberg, Syracuse University Press, New York, 2004.

Brown, Donald E. "Human Universals, human nature & Human Culture", *Deadalus, On Human Nature*, Cilt 133, No 4, (Güz 2004), s. 47-54.

Budak, Muhammed Ali, "Batı Kaynaklarına göre Endülüs Medeniyeti'nin Eğitim ve Bazı Bilim Alanlarında Avrupa'ya Katkıları", Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 23, (2016/1), s.163-176.

Burçoğlu, Nedret Kuran, "Avrupa ve Avrupalılığın Serüveni", der. Hande Birkalan-Gedik, *Sınırlar, İmajlar ve Kültürler*, Dipnot, Ankara, 2013.

Canveren, Önder, "Martin Luther'in İslam ve Türkler Hakkındaki Değerlendirmeleri", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 42, 2014, s.151-163.

Cesari, Jocelyne, *When Islam and Democracy Meet: Muslims in Europe and in the United States*, Palgrave Macmillan, New York, 2014.

Çetin, Halis, *Liberalizmin Tarihsel Kökenleri*, Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 3, Sayı 1, (2002), s.79-96.

Cevizci, Ahmet, *Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yayınları, İstanbul, (6.baskı), 2005

Chadwick, Owen, *The Secularization of the European Mind in the Nineteenth Century*, Cambridge University Press, Cambridge, (8.baskı), 2000.

Chanes, Jerome, *Antisemitism*, ABC-Clio Inc, California, 2004.

Chazan, Robert, *The Jews of Medieval Western Christendom*, Cambridge University Press, Cambridge, 2006.

Çingene Karşıtlığı ve Romanlara Karşı Ayrımcılıkla Mücadele İle İlgili ECRI Genel Politikası 13 No.lu tavsiye Kararı, ECRI, Avrupa Komisyonu, Strasbourg, 2011.

Cohen, Mark R., “Anti-Jewish Violence and the Place of the Jews on Christendom and in Islam: a Paradigm”, ed. Anna Sapir Abulafia, *Religious Violence between Christians and Jews*, Palgrave Publishers, Wiltshire, 2002.

Çüçen, A. Kadir “Batı Aydınlanmasının Düşünsel Kökenleri ve Eleştirisi”, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Atatürk’ün Doğumunun 125. Yılı ve Cumhuriyetimizin 83. Yılı Özel Sayısı, (2006), s.25-34.

Daniel, Jerry L. “Anti-Semitism in the Hellenistic-Roman Period”, *Journal of Biblical Literature*, Cilt 98, Sayı 1, Mart 1979.

Darcan, Hasan “Athanasius ve İznik Konsili”, Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt XV, Sayı 28 (2013/2), s.169-191.

Delanty, Gerard, *Inventing Europe: Idea, Identity, Reality*, Macmillan, Basingstoke, 1995.

Demir, Esra, “İnsan Haklarının Evrenselliği Karşısında Kültürel Rölativizm”, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Hukuk Araştırmaları Dergisi, Cilt 14, Sayı 3, 2008.

Dinç, Cengiz “Avrupa Kimliği: Çatışan Perspektifler, Güncel Değerlendirmeler ve Endişeler”, Akademik Bakış Dergisi, Cilt 5, Sayı 9, 2011, s.31-58.

Dinç, Yasemin, *Dünya, Avrupa ve Türkiye’de Sivil Ağlar Rehberi*, Sivil Toplum Geliştirme Merkezi, Ankara, 2007.

Dittrich, Mirjam, Muslims in Europe: Addressing the challenges of radicalisation, European Polict Centre, Working Paper Sayı 23, 2006.

Dualı, Şir Muhammed, Paganizmden Hıristiyanlığa Rusların Din Değiştirme Nedenleri, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt 1, Sayı 1, (2013), s.59-74.

Edward Said, Edward, *Kültür ve Direniş: David Barsamian’la konuşmalar*, (Culture and Renaissance) Agora Kitaplığı, Londra, 2003.

Eliot, T.S., *Notes Towards the Definition of Culture*, Faber and Faber, Londra, 2010.

Engin, Berkkan, “Bir Ulusun Ortaya Çıkışı; Hıristiyanlığın Slav, Norman ve Varg Halkları Üzerinde Tesirleri ve Rus Ulusunun Ortaya Çıkışı”, Yeditepe Üniversitesi Tarih Bölümü Araştırma Dergisi, Cilt 1, Sayı 1, (2007) s.48-54.

Engineri, Melisa *Aydınlanma Çağı ve Felsefesi Adlı Konunun Araştırılması*, Mersin Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Seramik Bölümü, Mersin, 2008.

Erbaş, Ali, “Müslüman-Hıristiyan Münasebetleri Sürecinde Hıristiyanların İslam’a ve Müslümanlara Bakışı”, İlam Araştırma Dergisi, Cilt 3, Sayı 2, 1998, s.117-153.

Ergül, Ergin, “İslamofobi Olgusu Bağlamında Terörle Mücadele Dili ve Politikaları”, Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, Yıl 6, Sayı 22, 2015/6, s.299-335

Erikson, Thomas Hylland, *What is Anthropology*, Pluto Press, Londra, 2004.

Ertem, Helin Sarı, “Kimlik ve Güvenlik İlişisine Konstrüktivist Bir Yaklaşım: Kimliğin Güvenliği ve Güvenliğin Kimliği”, *Güvenlik Stratejileri*, Yıl 8, Sayı 6, s.177-237.

European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia, *Muslims in the European Union: Discrimination and Islamophobia*, 2006.

Feldman, Louis H. “Some Observation on the name of Palestine” *Hebrew Union College Annual*, Cilt 61, 1990, s.1-23.

Galimberti, Alessandro, “Hadrian, Eleusis and the Beginning of Christian apologetics” ed. Marco Rizzi, *Hadrian and the Christians*, Walter de Gruyter, 2010.

Gedik, Erdoğan, “Almancı Kimliğinin Farklı Algılanışları”, der. Hande Birkalan-Gedik, *Sınırlar, İmajlar ve Kültürler*, Dipnot, 2013, Ankara.

Geertz, Clifford, *The Interpretations of Cultures*, Basic Books, New York, 1973.

Gellner, Ernest, *Plough Sword and Book*, The University of Chicago Press, Londra, 1989.

Giddens, Anthony, *Sociology*, Polity Press& Blackwell Publishers, Cambridge, 1993.

Giddens, Anthony, *Runaway World, How Globalization is Reshaping Our Lives*, Profile Books, Londra, 2002.

Gitelman, Zvi, *A Century of Ambivalence: The Jews of Russia and the Soviet Union, 1881 to the Present*, Indiana University Press, New York, 2001.

Gobineau, Arthur, *The Inequality of Human Races*, William Heinemann, Londra, 1955.

Göregenli, Melek, “Temel Kavramlar: Önyargı, Kalıpyargı ve Ayrımcılık”, *Ayrımcılık: Çok Boyutlu Yaklaşımlar*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyoloji ve Eğitim Çalışmaları Birimi, 2012

Gözlü, Ahmet “Antik Yunan (Hellen)’da Koloniler ve Bunların Nitelikleri” , Cyprus International University, Folklor/Edebiyat, Cilt 21, Sayı 81, (2015/1), s.179-190.

Green, Todd H. *The Fear Of Islam: An Introduction to Islamophobia in the West*, Fortress Press, Minneapolis, 2015.

Greilsammer, Ilan, *Siyonizm*, Dost Kitabevi, (çev. Işık Ergüden), Ankara, 2007.

Güler, Cemalettin, “Nefret Suçları ve İş Hayatı”, Ankara Barosu Derneği, Yıl 68, Sayı 2010/1, s.265-267.

Gumpłowicz, Ludwik, *Rechtsstaat und Socialismus*, Innsbruck, 1881,

Günay, Nasuh, “Luther’in İslam Algısı”, Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı 24, 2010/1, s.75-109.

Güngör, Erol, *Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik* , Ötüken, İstanbul, 2010.

Gürses, İbrahim, “Önyargının Nedenleri”, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt 14, Sayı 1, (2005), s.143-160.

Güvenç, Bozkurt, *İnsan ve Kültür*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1979.

Hainsworth, Paul, *The Extreme Right in Western Europe*, Routledge Taylor& Francis Group, Oxford, 2008.

Hasgüçmen, Gülşah, “Slav Yazı Dili’nin Başlangıcı” Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi, Yıl 2, Sayı 2 (Güz 2017), s.155-166.

Herodotus, *History Book: 3*, çev. Godley, Oxford.

Herzl, Thodor, *The Jewish State*, Dover Publications, 1989.

Hess, Beth B., vd., *Sociology*, Macmillan Publishing Company, New York, 1991.

Hofstede, Gert Jan, Paul B. Pedersen, Geert Hofstede, *Exploring Culture: Examples, Stories, and Synthetic Cultures*, Intercultural Press, Londra, 2002.

Holt, Robin Frank den Hond, “Sapere Aude”, *Organization Studies*, Sage, 2013, Cilt 34, Sayı 11, s.1587-1600.

Jenks, Chris, *Culture: Key Ideas*, Londra, 2001.

Jenks, Kathleen, “Phobos” *Gods, Goddesses and Mythology*, Marshall Cavendish, New York, 2005.

Kaçar, Turhan, “Roma İmparatorluğu’nda Kilise Konsillerinin Siyasallaşması: İznik Örneği”, Balıkesir Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Dergisi, (2002-2003), s.1-18.

Kafesoğlu, İbrahim, *Türk Milli Kültürü*, Ötüken, İstanbul, 1997.

Kalın, İbrahim, “İslamophobia and the Limits of Multiculturalism”, der. John L. Esposito, İbrahim Kalın, *Islamophobia: The challenge of Pluralism in the 21th century*, Oxford University Press, Oxford, 2011.

Kant, Immanuel “Was ist Aufklarung?”, (1784), Utopie Kreativ, H.159, January 2004.

Kaplan, Benjamin J, *Divided By Faith: Religious Conflict and the Practice of Toleration in Early Modern Europe*, Harvard University Press, Cambridge, 2007.

Karayığit, Mustafa T., Göksu Özceviz, “Avrupa Birliği Temel Haklar Ajansı’na Dair Sistemik Eksiklikler”, Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi, Cilt17, No1, 2018, s.1-31.

Karlsson, Ingmar, Melin Annika Svanstörn, “Turkey, Sweden and the European Union Experiences and Expectations”, Swedish Institute for European Policy Studies, Stockholm, 2006

Karslı, Necmi, İslamofobi’nin Psikolojik Olarak İncelenmesi, Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi, Cilt 13, Sayı:1, 2013, s.75-100.

Kaygusuz, Özlem, “Egemenlik ve Vestfalyan Düzen”, (ed. Evren Balta), Küresel Siyasete Giriş, İletişim Yayınları, İstanbul, (2.baskı), 2016

Kedikli, Umut, Mehmet Akça, “Soğuk Savaş Sonrası Avrupa’da Artan İslamofobi”, Tesam Akademi Dergisi, Cilt:4, Sayı:1, Ocak 2012, s.57-95.

Kendall, Diana, *Sociology in Our Times*, Thomson Wadsworth, California, 2008.

Keskin, Hakan, *Mitos’tan Lizbon’a Avrupa Birliği El Kitabı*, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2014.

Kirman, Mehmet Ali, ‘İslamofobinin Kökenleri: Batılı mı Doğulu mu’, Journal of Islamic Research, Cilt:21, Sayı:1, 2010, s.21-39.

Kleg, Milton, *Hate, Prejudice and Racism*, State University of New York, New York, 1993.

Kluckhohn, Clyde, A.L. Kroeber, *Culture: A Critical Review of Concepts and Definitions*, Cambridge, Massachusetts, 1952.

Klug, Brian, “The Collective Jew: Israel and the new Anti-semitism”, *Patterns of Prejudice*, Cilt 37, Sayı 2, 2003.

Koca, Salim, “Haçlı Seferleri Sebep ve Sonuç Bakımından Nasıl Değerlendirilebilir?”, *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, Cilt 10, Sayı 20, (2017) , s.15-35.

Kongar, Emre *Kültür Üzerine*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1994.

Kornblum, William, *Sociology: In a Changing World*, Holt, Rinehart and Winston inc. Saunders College Publishing, Orlando, 1991.

Kula, Onur Bilge, *Alman Kültüründe Türk İmgesi II*, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1993.

Kula, Onur Bilge, *Avrupa (lılık) Nedir? Türkiye Ne Kadar Avrupalıdır?*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2015.

Kurt, Selim, “The Revolutions of 1848 and Its Reflections to Modern Political Mentality”, *Tarih Okulu Dergisi*, Yıl 7, Sayı 18 (Haziran 2014), s.359-376.

Külünk, Metin, *Avrupa’da Irkçılık, Yabancı Düşmanlığı ve İslamofobya Raporu*, Küreselden Yerele Türkiye Derneği, 2016.

Kümbetoğlu, Belkıs “Avrupalı Ol, Farklı Ol”, der. Hande Birkalan- Gedik, , *Sınırlar, İmajlar ve Kültürler*, Dipnot, Ankara, 2013.

Kymlicka, Will, *Multicultural Citizenship*, Oxford University Press, Oxford, 1995.

Larmour, Peter, *Interpreting Corruption: Culture and Politics in the Pacific Islands*, Honolulu: University of Hawaii Press, Honolulu, 2012.

Lewis, Bernard, *What Went Wrong: The Clash Between Islam and Modernity in the Middle East*, Oxford University Press, New York, 2002.

Lindbom, Tage, *Başaklar ve Ayrık Otları Modernliğin Sahte Kutsalları*, (çev. Ömer Baldık), İnsan Yayınları, İstanbul, 1997.

Lippmann, Walter, *Public Opinion*, Transaction Publishers, New Brunswick & London, 1998.

Luther, Martin, *The Jews and Their Lies*, Christian Nationalist Crusade, Los Angeles, 1948.

Makki, Mahmoud, “The Political History of Al-Andulus”, der. Salma Khadra Jayyusi, *The Legacy of Muslim Spain*, E.J. Brill, Leiden, 1994.

Malinowski, Bronislaw, *A Scientific Theory of Culture and Other Essays*, Galaxy Book, The University of North Carolina Press, New York, 1960.

Mandelbaum, David Goodman, *Selected Writings of Edward Sapir in Culture Language and Personality*, University of California Press, Berkeley, Los Angeles, 1949.

Marcussen, Martin, vd., “Constructing Europe? The Evolution of French, British, and German Nation- State Identities”, *Journal of European Public Policy*, Cilt 6, Sayı 3, ed. Thomas Christiansen vd., 1999, s.1-31.

Mastnak, Tomasz, “Western Hostility Towards Muslims: A History of the Present” ed. Andrew Shyrock, *Islamophobia, Islamophilia*, Indiana University Press, Bloomington, 2010.

Metin, Yüksel, Abdullah Uz, “Avrupa Birliği Temel Haklar Ajansı”, Uluslararası Asya ve Afrika Çalışmaları Kongresi, ICANAS-28, 10-15 Eylül 2007, Bildiri Kitabı, Cilt:2, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, Ankara, s.1029-1046.

Mitchell Joseph, Helen Buss Mitchell, *Taking Sides: Clashing Views in World History, Volume 1: The Ancient World to the Pre Modern Era* (Expanded 3rd Edition), McGraw-Hill/Dushkin USA, 2009.

Montgomery, Watt, *The Influence of Islam on Medieval Europe*, Edinburgh University Press, 1972, s.30-43.

Mosse, George Lachmann, *Nazi Culture: Intellectual, Cultural and Social Life in Third Reich*, The University of Wisconsin Press, Madison, 1966.

Nalty, Kathleen “Strategies for Confronting Unconscious Bias”, The Colorado Lawyer, Cilt 45, Sayı 15, Mayıs 2016, s.45-52.

Smelser, Neil J., *Sociology*, Blackwell Publishers, Massachusetts, 1994.

Noi, Aylin Ünver, *Avrupa’da Yükselen Milliyetçilik*, IQ Kültür Sanat, İstanbul, 2007.

Öke, Mim Kemal *Siyonizm ve Filistin Sorunu*, Kırmızı Kedi, İstanbul, 2011.

Öner, Selcen, “Avrupa’da Yükselen Aşırı Sağ, Yeni ‘Öteki’ler ve Türkiye’nin AB Üyeliği”, Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi, Cilt 13, Sayı 1, (2004), s. 163-184

Özkan, Işıl *Avrupa Birliği Kamu Hukuku*, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2017.

Paker, Murat, “Psikolojik Açıdan Önyargı ve Ayrımcılık”, der. Kenan Çayır, Müge Ayan Ceyhan, *Ayrımcılık: Çok boyutlu yaklaşımlar*, İstanbul Bilgi Üniversitesi, Sosyoloji ve Eğitim Çalışmaları Birimi, 2012, s.41-52

Rash, Felicity, *German Images of the Self and the other: Nationalist, Colonialist and anti-Semitic Discourse, 1871-1918*, Palgrave Macmillan, Hampshire, 2012.

Report of the Runnymede Trust Commission on British Muslims and Islamophobia, *Islamophobia: A Challenge for us all*, 1997.

Richard, Carl J. *Why We're All Romans*, Roman and Littlefield Publishers Inc, Lanham, 2010.

Richards, Michael D., Paul R. Waibel, *Twentieth Century Europe: A Brief History 1900 to the Present*, Wiley Blackwell, Chichester, (3.baskı), 2014.

Russ, Jacqueline, *Avrupa Düşüncesi*, çev. Özcan Doğan, Doğu Batı, Ankara, 2011.

Sambur, Bilal ‘İslam’ı Anlamak, İslamofobi’den Arınmak’, der. Şahin Ali Şen, *Küresel Ötekileştirme; Islamophobia*, Kamu’da Sosyal Politika, Sayı 34, Ocak-Şubat-Mart 2016.

Samovar, Larry A. Porter, Richard E. *Communication Between Cultures*, Wadsworth Cengage Learning, Boston, 2013.

Samur, Hakan “Avrupa’nın Önyargıları ve Çelişkilerinin Bir Sonucu Olarak İslamofobi”, *Yönetim Bilimleri Dergisi*, Cilt 15, Sayı 29, 2017, s.147-173

Sander, Oral, *Siyasi Tarih*, İmge Kitabevi, Ankara, 2016.

Sarı, Eren, *Vikingler*, Nokta E-book, Net Medya Yayıncılık, Antalya, 2016.

Sariaslan, Fatma, *İslamofobi: Batı Literatüründe İslam Algısı ve İslamofobi*, Onto, İstanbul, 2008.

Shindler, Colin, *A History of Modern Israel*, Cambridge university Press, Cambridge, 2013, s.10

Simpson, G.E., J.M. Yinger, *Racial and Cultural Minorities: An analysis of prejudice and discrimination*, Springer Science, 1985.

Smircich, Linda, “Concepts of Culture and Organizational Analysis” *Administrative Science Quarterly, Organizational Culture*, Sage Publications, Cornell University, Cilt 28 Sayı 3, (Eylül 1983), s.339-353.

Speight, Shannon Lee, *Social Context for Religious Violence in the French Massacres of 1572*, Beşeri Bilimler Fakültesi Yüksek Lisans Tezi, Wright State University, 2010.

Stangor, Charles, “The study of Stereotyping, Prejudice and Discrimination within Social Psychology” ed. Todd D. Nelson, *Handbook of Prejudice, stereotyping and Discrimination*, Psychology Press, New York, 2009.

Storey, John, *Cultural Theory and Popular Culture*, Pearson, New York, 2015.

Strabac, Zan, Ola Listhaug, “Anti Muslim prejudice in Europe: A multilevel analysis of survey data from 30 countries”, Peace Researach Institue Oslo, Social Science Research, Oslo, 2008.

Sumner, William Graham, *Folkways - A Study Of The Sociological Importance Of Usages, Manners, Customs, Mores and Morals*, Ginn and Company, Boston, 1911.

Şenay, Bülent, “Avrupa Birliği’nin Dini Kimliği ve Avrupa’da Dinler: Hıristiyanlık, Yahudilik, Hinduizm, Budizm ve İslam”, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Cilt: 11, Sayı: 1, 2002, s.121-166.

Tarakçı, Muhammet, “Nestorius ve Kristolojisi”, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt 19, Sayı 1, (2010), s.215-241.

Taş, Tuğba, Fikret Özcan, “MS 4-7. Yüzyıllar Arasında Haç Motiflerinin Gelişimi” Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 21, (2015/1), s.247-275.

Taylor, Timothy, “The Truth About Globalization”, *Public Interest*; 147, (Bahar 2002), s.24-45.

Tertullian, *The Apology of Tertullian*, (çev. W. M. Reeve), Grifith, Farran, Okeden& Welsh, Newberry House, Londra& Sydney, 1889.

The Development of European Identity/Identities: Unfinished Business, European Commission Directorate-General for Research and Innovation, Brussels, 2012.

Tischer, Henry L., *Introduction to Sociology*, Thomson Wadsworth, Belmont, 2004.

Trachtenberg, Joshua, *The Devil And The Jews*, Varda Books, Illinois, 2001.

Triandis, Harry Charalambos, “The Self and Social Behavior in Differening Cultural Contexts”, *American Psychological Association Psychological Review*, Cilt 96, Sayı 3, s.506-520.

Tsaliki, Liza “The Construction of European Identity and Citizenship Through Cultural Policy,” *European Studies*, 24, 2007.

Türker, Sadık, ‘‘Hümanizm Hakkında Şüpheli Sorgular’’, Felsefi Düşün, Sayı 9 (Ekim 2017), s.5-14.

Tylor, Edward Brunett, *Primitive Culture: Research Into the Development of Mythology, Philosophy, Religion, Art and Custom*, London, 1871.

Ullmann, Wolfgang ‘‘Identity, Citizenship and Democracy in Europe’’, *Why Europe? Problems of Culture and Identity Volume:1*, (ed. Joe Andrews vd.), Macmillan Press, New York, 2000.

Uludağ, Mehmet Bülent, Haktan Birsnel, *Medeni ve Siyasi Tarih*, İzmir, 2016.

Uslubaş, Tolga, *Dünya Tarihi*, Venedik Yayınları, İstanbul, 2016.

Veen, Hans-Joachim, ‘‘Towards a European Identity: Policy or Culture’’, *Why Europe? Problems of Culture and Identity Volume 1: Political and Historical Dimensions*, (ed. Joe Andrew vd.), Macmillan Press, Hampshire-Londra, 2000, s.41-47

Yalçın, Ali, ‘‘Evrensel Ötekileştirme Aparatı İslamofobiyle Mücadele Yöntemi İnsan Ortak Kimliğinde Buluşma’’ der. Şahin Ali Şen, *Küresel Ötekileştirme; Islamophobia*, Kamu’da Sosyal Politika, Sayı 34, Ocak-Subat-Mart 2016, s.4-8

Yaşaroğlu, Abit *Yahudilik ve Siyonizm Tarihi*, Pınar Yayınları, İstanbul, 2013.

Yıldız, Uğur Burç, ‘‘The Impact of The Rise of Far-Right Parties in Europe on Turkey’s European Union Membership Bid’’, İzmir Katip Çelebi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt 1, Sayı 1, 2018, s.88-100.

Yıldız, Şevket, ‘‘Endülüs Yahudileri Ve İslam Kültür ve Bilimin Avrupa’ya geçişinde Oynadıkları Rol’’ , İstem Dergisi, Yıl 7, Sayı 13, (2009), s.51-68.

Yılmaz, Fatma, *Avrupa'da Irkçılık ve Yabancı Düşmanlığı*, Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu, Ankara.

Yolcu, Mehmet Ali “Folklor Araştırmalarında Kültürel Rölativist Tutumların Eleştirisi”, Motif Akademi Halkbilimi Dergisi, Cilt 11, Sayı 21, 2018, s.48-52.

Zimmermann, Moshe, *Wilhelm Marr: The Patriarch of Anti-Semitism*, Oxford University Press, Oxford, 1986.

Wiesner, Merry E., *Early Modern Europe 1450-1789*, Cambridge University Press, Cambridge, 2013.

Wieviorka, Michael, “Racism in Europe: Unity and Diversity”, der. Montserrat Guibernau, John Rex, *The Ethnicity Reader: Nationalism, Multiculturalism and Migration*, Polity Press, 1994.

Williams, Michael, *Society Today*, Londra, 1986.

Williams, Raymond, *Marxism and Literature*, Oxford University Press, Oxford, 1977.

Williams, Raymond, *Resources of Hope: Culture, Democracy, Socialism*, der. Robin Gable, Verse, Londra, 1989.

Williams, Raymond, *Keywords: A Vocabulary of Culture and Society*, Oxford University Press, Oxford and New York, 2015

ELEKTRONİK KAYNAKLAR

About European Year of Cultural Heritage, <https://www.eych2018.com/about>, erişim tarihi: 08.10.2018.

Aisch, Gregor ,Adam Pearce, Bryant Rousseau, ‘‘How Far Is Europe Swinging to the Right’’, <https://www.nytimes.com/interactive/2016/05/22/world/europe/europe-right-wing-austria-hungary.html>, erişim tarihi: 23.05.2019.

Akççek, Arda ‘‘Faşizmin Kültür Kodlar ve Irkçılıkta Bir Uç Nokta: Öjeni’’ , 06.09.2011, <http://www.birikimdergisi.com/guncel-yazilar/368/fasizmin-kultur-kodlari-ve-irkcilikta-bir-uc-nokta-ojeni#.XLChULihk1g>, erişim tarihi: 12.04.2019.

Al Jazeera News, www.aljazeera.com/archive/2003/12/2008410115114656999.html, erişim tarihi: 27.05.18.

American Jewish Year Book, Jewish Virtual Library, jewishvirtuallibrary.com, erişim tarihi: 03.05.2019.

Avcı, Erkan ‘‘Avrupa’da Türklere yönelik ırkçı saldırılar son yıllarda artıyor’’, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/avrupada-turklere-yonelik-irkci-saldirilar-son-yillarda-artiyor/759523>, 26.02.2017, erişim tarihi: 28.05.2019.

BBC News, <https://www.bbc.com/news/world-europe-46439194>, erişim tarihi: 03.05.2019

BBC News, <https://www.bbc.com/news/world-europe-36130006>, erişim tarihi: 24.05.2019

Bilgin, Vedat “İrkçılık Tedavi Edilebilir Bir Hastalık Mıdır?”, 14.01.2019, <https://www.aksam.com.tr/vedat-bilgin/yazarlar/irkcilik-tedavi-edilebilir-bir-hastalik-midir/haber-813032>, erişim tarihi: 28.05.2019.

Blunt, Liz “Pope Presses EU on Constitution”, BBC News, 29.06.2003 <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/3029456.stm>, erişim tarihi: 27.11.2018.

British Library, “Magna Carta” <https://www.bl.uk/magna-carta/articles/magna-carta-an-introduction>, erişim tarihi: 11.11.2018.

Bueono Fuster Christopher, <https://hubpages.com/education/Characteristics-of-Culture>, erişim tarihi: 22.11.2017.

Cambridge Sözlük, ' <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/xenophobia>, erişim tarihi: 11.12.2017.

Cambridge Sözlük, <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/prejudice>, erişim tarihi: 12.03.2019.

Cameron, Fraser “The impact of the First World War and Its Implications for Europe Today”, *Heinrich Böll Stiftung*, 02.07.2014, <https://eu.boell.org/en/2014/06/02/impact-first-world-war-and-its-implications-europe-today>, erişim tarihi:17.11.2018

Cathill, Paul, Medium Corporation, 4.05.2017, <https://medium.com/interesting-histories/interesting-histories-french-republican-calendar-53947379e920>, , erişim tarihi: 15.04.2019

Cebeci, Suat, “Milli Kimlik Bağlamında Din-Kültür ilişkisi”, Akademik İncelemeler, Cilt 3,Sayı 2, (2008), s.8, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/17826>, erişim tarihi: 25.11.2018.

Collins, https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/multiculturalism_,
erişim tarihi: 08.03.2018.

Çalışkan, Muhammed Ali, “Avrupa’nın ‘En Sevilmeyen’ Halkı Çingener”,
Stratejik Ortak, [https://www.stratejikortak.com/2017/10/avrupa-sevilmeyen-halk-](https://www.stratejikortak.com/2017/10/avrupa-sevilmeyen-halk-cingener.html)
[cingener.html](https://www.stratejikortak.com/2017/10/avrupa-sevilmeyen-halk-cingener.html), erişim tarihi :27.05.2019.

Çekinmez, Vural “Etnik Merkezilik ve Kültürel Görecelik Nedir?”, 05.01.2019,
<http://iskulturu.com/etnik-merkezcilik-ve-kulturel-gorecelik-nedir/>, erişim tarihi:
03.04.2019.

Çelikdönmez, Ömür, “Avrupa’da Çingener Zamanı veya Müslüman Çingener”,
Fikr-i Kadim, [http://fikrikadim.com/avrupada-cingener-zamani-veya-musliman-](http://fikrikadim.com/avrupada-cingener-zamani-veya-musliman-cingener/)
[cingener/](http://fikrikadim.com/avrupada-cingener-zamani-veya-musliman-cingener/), erişim tarihi: 28.05.2019.

Dejaegher, Sarah “Europa and the Bull: The significance of the myth in Modern
Europe”, [https://www.thenewfederalist.eu/Europa-and-the-bull-The-significance-of-](https://www.thenewfederalist.eu/Europa-and-the-bull-The-significance-of-the-myth-in-modern-Europe)
[the-myth-in-modern-Europe](https://www.thenewfederalist.eu/Europa-and-the-bull-The-significance-of-the-myth-in-modern-Europe), erişim tarihi:15.09.2018.

Delgado-Moreira, Juan M, “Cultural Citizenship and the Creation on European
Identity”, Electronic Source of Sociology, 1997, [https://www.sociology.org/ejs-](https://www.sociology.org/ejs-archives/vol002.003/delgado.html)
[archives/vol002.003/delgado.html](https://www.sociology.org/ejs-archives/vol002.003/delgado.html), erişim tarihi: 09.10.2018.

Deutsche Welle, “AB Temel Haklar Ajansı Faaliyette”, [https://www.dw.com/tr/ab-](https://www.dw.com/tr/ab-temel-haklar-ajans%C4%B1-faaliyette/a-2519681)
[temel-haklar-ajans%C4%B1-faaliyette/a-2519681](https://www.dw.com/tr/ab-temel-haklar-ajans%C4%B1-faaliyette/a-2519681), 01.03.2007, erişim tarihi:
10.06.2019.

Doğancı, Kamil, I. Constantinus’un Hıristiyanlığı Meselesi Ve Ölümü Hakkında
Tartışmalar, <http://www.researchgate.net/publication/31922710>, erişim tarihi:
02.10.2018.

Encyclopaedia Britannica, <https://www.britannica.com/topic/Edict-of-Milan>, erişim tarihi: 03.10.2018,

Ercan, Murat, “Avrupa Birliği’nde Yükselen Sağ ve Irkçı Politikalar: 21. Yüzyıl Barış Projesinin Sonunu mu getiriyor?”, Akademik Bakış Dergisi, Sayı 61 (2017), Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi, s. 42-58
<https://dergipark.org.tr/download/article-file/383706>, erişim tarihi: 25.07.2019

Europe, Strasbourg, <https://rm.coe.int/leaflet-ecri-2019/168094b101>, erişim tarihi: 09.06.2019.

European Capitals of Culture, European Commission, https://ec.europa.eu/programmes/creative-europe/actions/capitals-culture_en, erişim tarihi: 13.10.2018.

European Commission Against Racism and Intolerance, Secretariat of ECRI Directorate General of Democracy Council of European Foundation for the Improvment of Living and Working Conditions, <https://www.eurofound.europa.eu/observatories/eurwork/industrial-relations-dictionary/european-monitoring-centre-on-racism-and-xenophobia>, erişim tarihi: 10.06.2019.

European Heritage Days, European Year of Cultural Heritage (2018), <http://www.europeanheritagedays.com/European-Year-of-Cultural-Heritage/>, erişim tarihi: 08.10.2018.

European Union Agency For Fundamental Rights, “Being Black in the EU often means racism, poor housing and poor jobs”, 28.11.2018, <https://fra.europa.eu/en/press-release/2018/being-black-eu-often-means-racism-poor-housing-and-poor-jobs>, erişim tarihi: 31.02.2019.

European Union, “The EU Motto” https://europa.eu/european-union/about-eu/symbols/motto_en, erişim tarihi: 22.10.2018.

Gibbons, Katy, “Five of the most violent moments of the Reformation”, <https://theconversation.com/five-of-the-most-violent-moments-of-the-reformation-71535>, erişim tarihi:06.11.2018.

Gülsever, Abdullah, İnsan Hakları ve Kültürel Rölativizm, <https://dusunbil.com/insan-haklari-ve-kulturel-rolativizm/>, 18.12.2017, erişim tarihi: 04.04.2019.

Güngör, Veyis, Avrupa Kültürü Nedir?, Enpolitik, <http://www.enpolitik.com/kose-yazisi/2181/avrupa-kulturu-nedir.html>, 2.5.2018, erişim tarihi: 22.11.2018.

Hatip, Yusuf Anadolu Ajansı, “Avrupa’da Sağ Partiler Oyunu Artırıyor”, 15.09.2018, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/avrupada-sag-partiler-oyunu-artiriyor/1255336>, erişim tarihi: 22.05.2019.

Havel, Vaclav, “A Charter of European Identity”, <http://www.eurit.it/Eurplace/diba/citta/cartaci.html>, 28.10.1995, erişim tarihi: 27.11.2018.

Hıdır, Özcan, “Batı’da Türkofobi’nin Yükselişi ve FETÖ”, Anadolu Ajansı, 03.10.2016, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/batida-turkofobinin-yukselisi-ve-feto/657227>, erişim tarihi: 03.06.2019.

History, “Kristallnacht”, <https://www.history.com/topics/holocaust/kristallnacht>, 6.12.2018, erişim tarihi: 30.04.2019.

Holocaust Encyclopedia , Culture in the Third Reich: Disseminating the Nazi Worldview, <https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/culture-in-the-third-reich-disseminating-the-nazi-worldview>, erişim tarihi:19.11.2018.

<http://www.dictionary.com/browse/semite>, erişim tarihi: 02.04.18.

<http://www.dictionary.com/browse/stereotype>, erişim tarihi: 07.01.2018.

<https://www.behindthename.com/name/azazel>, erişim: 16.01.2018.

<https://www.dictionary.com/browse/biases>, erişim tarihi: 15.03.2019.

<https://www.dictionary.com/browse/goth>, erişim tarihi: 2.04.2019.

Hugo, Victor, “My Revenge is Fraternity”, Opening Adress to the Peace Congress, Paris, 1849, The European Prospect, <https://www.ellopos.net/politics/hugo-addresses-europe.asp>, erişim tarihi: 20.12.2018.

Hunter, Noël, <http://www.noelrhunter.com/blogs/scapegoating-humanity-clings/>, erişim tarihi: 17.01.2018.

İlal, Ersan, “Magna Carta”, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/96147>, erişim tarihi: 28.10.18.

İlhan, Rıfat Serav, Abdülkadir Çevik, “Önyargıların Psikolojisi: Psikodinamik Bir Gözden Geçirme”, <http://www.nesnedergisi.com>, erişim tarihi: 09.01.2018.

Illuminate Training, Roman Contributions to the Modern World- What have the Romans Ever Done for Us? <https://www.illumine.co.uk/2017/01/what-have-the-romans-ever-done-for-us/>, erişim tarihi:16.09.18.

Karabel, Sibel, “Avrupa’da Yükselen Aşırı Sağ ve Popülist Söylem”, *Anadolu Ajansı*, 10.04.2018, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/avrupa-da-yukselen-asiri-sag-ve-populist-soylem/1113760>, erişim tarihi: 25.07.2019.

Kesme, Reyhan “Roma Sanatı ve Mimarisi-Etrüskler” Tarihli Sanat, <https://www.tarihlisanat.com/roma-sanati/>, erişim tarihi:16.09.18.

Kim, Yena “Stereotypes, Bias, Prejudice and Discrimination” *American Psychological Association’s Psych Learning Curve*, 2016, <http://psychlearningcurve.org/stereotypes-bias-prejudice-and-discrimination/> erişim tarihi: 06.01.2018.

Kirk, Lisbeth “Pope repeats call for Christian constitution”, *EU Observer*, 25.08.2003, <https://euobserver.com/institutional/12425>, erişim tarihi: 27.11.2018

Leveille Nicholas P, “Copernicus, Galileo and the Church: Science in a Religious World”, *Inquiries Journal/Student Pulse* 3 (05), <http://www.inquiriesjournal.com/a?id=1675>, erişim tarihi:29.10.2018.

Malik, Kenan “The Failure of Multiculturalism”, *Foreign Affairs*, <https://www.foreignaffairs.com/articles/western-europe/2019-02-18/failure-multiculturalism>, erişim tarihi: 30.05.2019.

McLeod, Saul, “Prejudice and Discrimination”, *Simply Psychology*, <https://www.simplypsychology.org/prejudice.html>, erişim tarihi: 16.01.2018.

Online Etymology Dictionary, <https://www.etymonline.com/word/culture>, 20.11.2017, Organization for Security and Co-operation in Europe, “what is hate crime”, <http://hatecrime.osce.org/what-hate-crime>, erişim tarihi: 18.04.2018.

Ortaylı, İlber, “Latincenin Ölüsü de Canlısı Kadar Çekici”, 09.08.2008, <http://www.milliyet.com.tr/ilberortayli/pazar/yazardetay/10.08.2008/976632/default.htm>, erişim tarihi: 30.10.2018.

Oshinski, Paul “The European Far-Right: A Platform Rooted in Fear not Fact”, <http://georgiapoliticalreview.com/the-european-far-right-a-platform-rooted-in-fear-not-fact/>, erişim tarihi: 24.05.2019.

Oxford Dictionary, <https://en.oxforddictionaries.com/definition/culture> erişim tarihi: 20.11.17.

Oxford Dictionary, <https://en.oxforddictionaries.com/definition/civilization>, erişim tarihi: 20.11.17.

Oxford Dictionary, <https://en.oxforddictionaries.com/definition/xenophobia> erişim tarihi: 11.12.17.

Oxford Sözlük, <https://en.oxforddictionaries.com/definition/discrimination> erişim tarihi: 15.01.18.

Oxford Sözlük, <https://en.oxforddictionaries.com/definition/pogrom>, erişim tarihi: 28.04.19

Ozansoy, Esin, “Lord Byron Yunanistan’da: Byron’un 19. Yüzyıl Çağdaş Yunan Kültürü Üzerine Etkisi”, s.30, <http://dergipark.gov.tr/iulitera/issue/1241/14551>, erişim tarihi: 15.09.2018.

Özdemir, Yücel “Avrupa’da Sağ Popülizm, Irkçılık ve Mücadele”, Neues Leben Yeni Hayat, 20.04.2016, erişim tarihi: 16.05.2019.

Parekh, Lord, “So what exactly is multiculturalism”, *BBC News*, http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/3600791.stm, erişim tarihi: 06.03.2018.

Pegida, Programm, <https://www.pegida.de/>, erişim tarihi: 26.05.2019.

Pew Reseach Center, https://www.pewforum.org/2017/11/29/europes-growing-muslim-population/pf_11-29-17_muslims-update-08/, erişim tarihi: 22.05.2019.

Pew Reseach Center, <https://www.pewresearch.org/fact-tank/2015/02/09/europes-jewish-population/>, erişim tarihi: 01.05.2019.

Pew Research Center, <https://www.pewforum.org/2018/05/29/being-christian-in-western-europe/>, erişim tarihi:17.05.2019.

Pew Research Center, <https://www.pewforum.org/2018/05/29/being-christian-in-western-europe/>, erişim tarihi: 17.05.2019.

Pew Research Center, <https://www.pewforum.org/2018/05/29/being-christian-in-western-europe/>, erişim tarihi: 17.05.2019.

Pew Research Center, https://www.pewforum.org/2018/05/29/nationalism-immigration-and-minorities/pf_05-29-18_religion-western-europe-01-02/, erişim tarihi: 13.05.2019.

Pew Research Center, https://www.pewforum.org/2018/05/29/nationalism-immigration-and-minorities/pf_05-29-18_religion-western-europe-01-13/, erişim tarihi: 21.05.2019.

Pew Research Center, https://www.pewresearch.org/global/2016/07/11/europeans-fear-wave-of-refugees-will-mean-more-terrorism-fewer-jobs/ga_2016-07-11_national_identity-00-01/, erişim tarihi: 14.05.2019.

Pew Research Center, https://www.pewresearch.org/global/2016/07/11/negative-views-of-minorities-refugees-common-in-eu/ga_2016-07-11_national_identity-02-07/, erişim tarihi: 20.05.2019.

Pew Research Center, https://www.pewresearch.org/global/2016/07/11/negative-views-of-minorities-refugees-common-in-eu/ga_2016-07-11_national_identity-02-06/, erişim tarihi: 21.05.2019.

Planet Name Origins, South Australian Science Teachers Association, <https://www.sasta.asn.au/adc/telescope/TelescopeSinglePagePDFs/ADCBookTelescope121.pdf> erişim tarihi 16.09.2018.

Rank, Scott Michael “Hitler’s Views on Eugenics and Aryan Supremacism”, <https://www.historyonthenet.com/hitlers-views-eugenics>, erişim tarihi: 11.04.2019.

Religion Facts, Council of Nicea, <http://www.religionfacts.com/council-of-nicea>, erişim tarihi: 18.10.2018 .

Schmidt, Christoph, Stevo Akkerman, “Jean-Cluade Juncker: Poetin is mijn vriend”, *Trouw de Verdieping Democratie*, <https://www.trouw.nl/democratie/jean-claude-juncker-je-mag-tegenwoordig-niet-zeggen-dat-poetin-je-vriend-is~a7236236/>, 28.05.2018, erişim tarihi: 24.11.2018.

Sığırcıklioğlu, Kurtuluş, “Avrupa’nın Ötekileri: Çingeneler”, https://www.academia.edu/9842556/Avrupan%C4%B1n_%C3%96tekileri_%C3%87ingeneler, erişim tarihi: 28.05.2019, s.13.

Szalay, Jessie “The Renaissance: The ‘Rebirth’ of Science and Culture”, 29.05.2016, <https://www.livescience.com/55230-renaissance.html>, erişim tarihi: 03.11.2018.

Tanyu, Hikmet “Martin Luther’in Türkler Hakkındaki Sözleri”, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/37/769/9752.pdf>, erişim tarihi: 04.05.2019.

Taylor, Adam, The Washington Post, World Views, https://www.washingtonpost.com/news/worldviews/wp/2015/07/02/has-the-global-jewish-population-finally-rebounded-from-the-holocaust-not-exactly/?utm_term=.657d7f96c880, 02.07.2015, erişim tarihi: 03.05.2019

The European Year of Cultural Heritage 2018, http://europa.eu/cultural-heritage/about_en, erişim tarihi: 10.12.2018.

Timbro Authoritarian Populism Index, 2017, <https://timbro.se/allmant/timbro-authoritarian-populism-index2017/>, erişim tarihi: 08.06.2019

Uludağ, Mehmet Bülent, Küresel Analiz, “Kanal İzmir Küresel Analiz Programında Haktan Birsal ile Konuştu Avrupa Konusunu Ele Aldı”, Kanal İzmir, İzmir, https://www.youtube.com/watch?v=ZZCSMoxi_IM&t=285s, erişim tarihi: 28.11.2018

Valjak, Domagoj, “The term ‘barbarian’ was coined by the Ancient Greeks to describe foreign cultures that could’t speak Greek”, 11.04.2017, www.thevintagenews.com/2017/03/11/the-term-barbarian-was-coined-by-the-ancient-greeks-to-describe-foreign-cultures-that-couldnt-speak-greek/, erişim tarihi: 27.03.2019.

Vassiliou, Andrea, “Why Languages matter:European and National Perspectives on Multilingualism”, European Commission Press Release Database, 19.02.2018, erişim tarihi: 20.11.2018.

Vendrame, Grazia, “How the bull became the symbol of Europe”, <https://mycountryeurope.com/culture/myth-europa-bull/>, erişim tarihi: 15.09.2018

Yılmaz, İlker “Azınlık Hakları Çerçevesinde Ve Avrupa Devletler Özelinde Çingeneler”, Sahipkiran Stratejik Araştırmalar Merkezi, <http://sahipkiran.org/2018/03/15/cingeneler/> erişim tarihi: 27.05.2019

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı:	ALİ BATUHAN KARAASLAN
Doğum Tarihi:	13/ 01/ 1992
Doğum Yeri:	Balıkesir
E-Posta:	batuhankaraaslan@hotmail.com

EĞİTİM

Yüksek Lisans:	İzmir Katip Çelebi Üniversitesi-Uluslararası İlişkiler (2016-2019)
Yüksek Lisans:	University of Opole- Uluslararası İlişkiler (Erasmus) (2017-2018)
Lisans:	İzmir Üniversitesi-Uluslararası İlişkiler (2010-2015)
Lisans:	University of Lodz- (Erasmus) (2014)
Lise:	Edremit Anadolu Lisesi (2006-2010)

YABANCI DİLLER

İngilizce:	C1- İleri
Lehçe:	A2- Temel
Rusça:	A1-Başlangıç
Almanca:	A1-Başlangıç